

Sociologisk teori om social integration

*Teorier af Talcott Parsons,
David Lockwood, Jürgen Habermas og
Anthony Giddens og disses perspektiver
for det empiriske arbejde*

Lilli Zeuner

David Bunnage

Mai Heide Ottosen

Mogens Nygaard Christoffersen

København 1998
Socialforskningsinstituttet
98:18

Sociologisk teori om social integration

Undersøgelsens følgegruppe:

Lektor Nils Mortensen, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

Professor Peter Gundelach, Sociologisk Institut, Københavns Universitet

Seniorforsker Søren Rudbæk Juul, Socialforskningsinstituttet

Sekretærarbejdet er udført af forskningssekretær Jette Buntzen og overassistent Lillian Eckardt

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-605-8

Sats og tilrettelæggelse: Socialforskningsinstituttet efter principiayout af Bysted A/S

Omslag: Kirsten Prange

Oplag: 1.000

Trykkeri: Holbæk Center-Tryk A/S

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

E-mail sfi@sfi.dk

www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

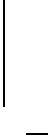
Forord

Med denne antologi udbygger Socialforskningsinstituttet sin forskningsmæssige kompetence inden for temaet social integration. Artiklerne i antologien bidrager til afklaringen af to spørgsmål af betydning for den videre forskning i social integration. For det første undersøges, hvorledes nogle af sociologiens mest betydende teoretikere inden for feltet har forstået begrebet social integration og sat det ind i en større teoretisk sammenhæng. For det andet undersøges, hvorledes denne tænkning omkring social integration kan overføres til nogle udvalgte genstandsfelter.

Antologien er tænkt som et redskab for forskere, der skal arbejde med empiriske undersøgelser omkring temaet social integration i eller uden for Socialforskningsinstituttet. De fire bidragydere, Lilli Zeuner, David Bunnage, Mai Heide Ottosen og Mogens Nygaard Christoffersen, har i fællesskab tilrettelagt antologien, men står hver især for de enkelte artikler. Opponenten på artiklerne har været Peter Gundelach fra Københavns Universitet, Søren Juul fra Socialforskningsinstituttet og Nils Mortensen fra Aarhus Universitet. De tre opponenter har som kritikere ydet et stort arbejde. De skal have tak for deres indsats, men de hæfter naturligvis ikke for bogens indhold.

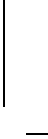
København , november 1998

Jørgen Søndergaard

Indhold

<i>Indledning</i>	7
David Bunnage, Mogens Nygaard Christoffersen, Mai Heide Ottosen og Lilli Zeuner	
<i>Del 1</i>	
<i>Sociologisk teori om social integration</i>	21
<i>Rundt omkring Parsons</i>	23
Mogens Nygaard Christoffersen	
<i>Social integration hos Lockwood: Et spørgsmål om overensstemmelse på aktørniveau og på institutionelt niveau</i>	47
David Bunnage	
<i>Habermas: Den sociale integration trues af rationalitet og system</i>	61
Lilli Zeuner	
<i>Giddens og integrationsbegrebet</i>	87
Mai Heide Ottosen	
<i>Del 2</i>	
<i>Teoriens perspektivering af den empiriske forskning</i>	105
<i>Talcott Parsons' bidrag til forståelse af børns integration eller udstødning</i>	107
Mogens Nygaard Christoffersen	
<i>Er skilsmisser tegn på social disintegration?</i>	125
Mai Heide Ottosen	
<i>Perspektivering af unges sociale integration</i>	149
Lilli Zeuner	
<i>Om ældres sociale integration</i>	165
David Bunnage	
<i>Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1998</i>	179

Indledning

David Bunnage, Mogens Christoffersen, Mai Heide Ottosen, Lilli Zeuner

Spørgsmålet om social integration er igen på dagsordenen. I samfundet og i forskningen er det et tema, som sættes mere og mere i fokus. Hensigten med denne antologi er at belyse, hvad sociologien kan bidrage med omkring dette tema. Andre opfattelser, af hvordan man skal forstå spørgsmålet om social integration, er ikke inddraget. Vi har undersøgt, hvorledes den sociologiske teori på dette felt har udviklet sig, og hvorledes den kan anvendes i en empirisk forskning. Antologien falder således naturligt i to dele. Den første del præsenterer og diskuterer udvalgte dele af den sociologiske teori om social integration. Den anden del diskuterer, hvorledes man ved hjælp af disse teorier kan sætte fokus på nogle udvalgte genstandsfelter.

Denne antologi gør ikke noget forsøg på at belyse den empiriske viden om social integration. En tidligere antologi fra Socialforskningsinstituttet har bidraget til belysning af dette spørgsmål. (Zeuner (red.), 1997). Med denne nye antologi har vi i stedet valgt at sætte fokus på den sociologiske teori om social integration og at drage nogle metodiske konsekvenser af den.

Teoriens opståen

Sociologien er ifølge Dag Østerberg videnskaben om social integration. I bogen, *Metasociology*, ser han sociologien som en reaktion på den liberalistiske tænkning (Østerberg, 1988). Mens den liberalistiske tænkning har sat staten og kontrollen med individet i centrum, har sociologien sat det sociale og dermed sammenhængskraften i centrum.

Ifølge Østerberg var sociologiens grundlægger, franskmænd Auguste Comte, optaget af problemet om den sociale orden. Comtes

udgangspunkt er, at hverken staten eller markedet var i stand til at skabe orden. Der må være en menneskelig sociabilitet, som kan danne grundlag for den sociale orden. Den franske sociolog, Émile Durkheim, bygger videre på denne tænkning. Mennesker må socialiseres til at være medlemmer af samfundet. Midlet til at sikre en sådan socialisering er uddannelse. Individet må gennem den pædagogiske påvirkning lære at indgå i social interaktion med andre, således at samfundets medlemmer kan integreres til en helhed. Grundlaget for integrationen bliver således ifølge Durkheim den moral, der udvikles gennem socialisering af individet. Dertil kommer lovgivningen, som skal gøre det muligt at gribe ind, når moralen ikke er tilstrækkelig til at sikre sociabiliteten. Når socialiseringen ikke kan sikre den fornødne moral, betyder det, at der vil udvikles disintegration og anomie. Et symptom på disintegration er fx selvmordet.

Nyere teorier om social integration

Vi har valgt at sætte fokus på, hvorledes teorien om den sociale integration har udviklet sig frem gennem dette århundredes sociologi. Hertil har vi udvalgt de teorier, som mest eksplicit beskæftiger sig med social integration, nemlig den amerikanske sociolog Talcott Parsons, den engelske sociolog David Lockwood, den tyske sociolog Jürgen Habermas og den engelske sociolog Anthony Giddens. Med dette ekspliciteringskriterium har vi bl.a. udelukket den amerikanske sociolog Amitai Etzioni og hans kommunitaristiske tænkning, den tyske sociolog Niklas Luhmann og hans tænkning om inklusion/eksklusion og den franske sociolog Michel Foucault og hans undersøgelser af normalitet/afvigelse. Disse og andre sociologer bidrager til forståelsen af den sociale integration, men for os har det været væsentligt at gå gennem selve begrebsudviklingen og dermed udvikle en mere præcis forståelse af, hvad man skal forstå ved social integration, og hvorledes den sociale integration skal forstås i en større teoretisk sammenhæng. Derfor har vi anvendt ekspliciteringskriteriet.

I artiklen om Talcott Parsons påpeger Mogens Nygaard Christoffersen, at det også for Parsons var problemet om den sociale or-

den, der dannede udgangspunkt for integrationsteorien. Det var Hobbes problem om, hvordan man undgår alles krig mod alle i en målrationalistisk verden, der dannede udgangspunkt for Parsons teori om, hvorledes det sociale system kan reguleres og bevares.

Ifølge Christoffersen er det grundlæggende element i Parsons teori systemet, og teorien centrerer sig om, hvorledes ligevægten inden for systemet kan opretholdes. Ligevægten i systemet opretholdes gennem fire forskellige funktioner, nemlig målorientering, tilpasning, integration og vedligeholdelse af individets motivation. For at disse funktioner kan opretholdes må det enkelte individ udsættes for socialisering og kontrol. Gennem socialisering skal barnet lære at udfylde forskellige roller, og der må iværksættes en kontrol, som forhindrer, at rollerne brydes.

Christoffersen peger på, at Parsons bygger på brede dele af den europæiske sociologi, herunder Durkheim, Pareto, Weber, Tönnies og Marx. Det betyder ifølge Christoffersen, at Parsons ikke alene ser på, hvorledes sammenhængskraften kan sikres i det sociale system, men også på hvad der undergraver sammenhængskraften.

Hvis man med udgangspunkt i Parsons vil studere integration, må man ifølge Christoffersen undersøge, hvad der sikrer orden eller konflikt i det sociale system. Man må undersøge socialisering og social kontrol i relation til det sociale system. Dertil kommer allokering af magt, fælles normer og værdier og endelig de institutioner, som regulerer adfærden.

Den engelske sociolog David Lockwood har ifølge David Bunnage foretaget en kobling mellem den systemteoretiske tænkning og konfliktteorien. Det betyder, at han indfører en helt grundlæggende analytisk skelnen mellem systemintegration og social integration. Den sociale integration er et spørgsmål om fredelige eller konfliktfyldte relationer mellem aktører, mens systemintegration er et spørgsmål om ordnede eller konfliktfyldte relationer mellem det sociale systems dele.

Fordelen ved denne skelnen mellem social integration og systemintegration er ifølge Bunnage, at det bliver muligt at undersøge den gensidige påvirkning mellem de to niveauer. Problemet er, at denne kobling mellem to teoretiske tilgange vanskeliggøres af uklarheder i Lockwoods begrebsapparat omkring "institutioner" og "dele af det sociale system".

Alligevel lykkes det Bunnage på grundlag af Lockwoods eksemplificering (og Mouzelis' fortolkning og afklaring af Lockwood) at pege på nogle principper for empirisk forskning i social integration. Principperne indbefatter undersøgelse af social integration og systemintegration hver for sig samt derefter, hvordan de påvirker hinanden. Den forskningsmæssige strategi bygger på spørgsmål om, hvorvidt relationerne mellem aktører (gruppe af aktører) er fredelige eller konfliktfyldte, og om relationen mellem institutioner er modsætningsfyldt eller forenelig. Dertil kommer spørgsmålet om, hvilke udfordringer eller krav der fremføres af de sociale aktører i forbindelse med sociale konflikter, og hvilke reaktioner på udfordringer eller krav der forekommer i relevante institutioner. Endelig drejer det sig om resultatet: om der sker korrektion eller kompensation af de institutionelle forhold.

Den tyske sociolog, Jürgen Habermas er ifølge Lilli Zeuner optaget af de stigende problemer i livsverdenen. Han så de nye sociale bevægelser i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne som udtryk for tiltagende menneskelige og kulturelle problemer. Der var problemer med den sociale integration. I den teori, der skal forklare disse problemer, foretager han en kobling mellem en fænomenologisk tænkning og en systemteoretisk tænkning. Også han arbejder således med en skelnen mellem social integration og systemintegration. Den sociale integration hører til i livsverdenen, mens systemintegrationen hører til i systemet.

Ifølge Zeuner er den sociale integration hos Habermas den proces, der skal sikre samfundets reproduktion. Den foregår gennem den kommunikative handlen, dvs. de handlinger, som søger mod konsensus. Dens resultat er solidaritet. Den sociale integration

støttes af to andre reproduktive processer, nemlig socialisering og kulturel reproduktion. Hvis den sociale integration ikke fungerer, bliver konsekvensen anomi.

Truslerne mod den sociale integration kommer fra den stadig stigende rationalisering af livsverdenen. Adskillelsen af samfund, kultur og personlighed gør det vanskeligt at få livsverdenen til at hænge sammen, og adskillelsen mellem ret og moral gør det vanskeligt at få samfundet til at hænge sammen. Dertil kommer truslerne fra markedet og den moderne forvaltning. De fungerer nemlig som normløse systemer, der på den ene side styrer livsverdenen ved hjælp af penge og magt og på den anden side henter ressourcer i livsverdenen. Konsekvensen af alle disse tendenser bliver, at den målrationelle handlen fortrænger den konsensusøgende handlen. Dermed trues den sociale integration.

Hvis man vil bruge Habermas' teori om den sociale integration til perspektivering af en empirisk forskning, må man, ifølge Zeuner, sætte fokus på en række begreber, herunder integration over for anomi, solidaritet over for normløshed, konsensusorienterede handlinger over for strategisk orienterede handlinger. Dernæst må man se på, hvorledes den sociale integration bliver påvirket af socialiseringen og den kulturelle reproduktion. Kan der registreres konflikter om den sociale integration, og gøres der noget for at styre den sociale integration?

Også den engelske sociolog Anthony Giddens har kombineret to traditioner inden for sociologien. Sigtet med hans teori er ifølge Mai Heide Ottosen at bygge bro mellem den traditionelle dualisme mellem aktør og struktur. Hans teori bygger således på en kombination mellem handlingssociologien, der har individet i centrum, og funktionalismen og strukturalismen, der har samfundsstrukturen i centrum. Med denne kombination af to teorier udvikler han sin teori om distinktionen mellem social integration og systemintegration.

Hos Giddens er social integration forbundet med ansigt til ansigt-relationer mellem individer, mens systemintegrationen er forbundet med relationen mellem kollektiver og grupper. Ved social integration forstår Giddens gensidighed i relationerne mellem mennesker. Ved systemintegration forstår han gensidighed i relationerne mellem grupper eller kollektiver. Hos Giddens sker der en påvirkning fra den sociale integration til systemintegrationen. Hverdagens praksis i ansigt til ansigt-relationer bliver rutineret og udvikler sig dermed til institutionaliseret praksis. Man kan sige, at den sociale integration bliver systemgjort og dermed til systemintegration. Med denne systemgørelse bliver det muligt for aktørerne at skaffe sig viden om, hvordan det står til med integrationen og dermed at påvirke den.

Heide Ottosen kritiserer Giddens for at se bort fra hverdagens konfliktpotentiale: Dels tilskriver aktørernes indsigt i de systemgjorte relationer ikke nødvendigvis i sig selv en villighed til at ændre på en given praksis. Dels kan der være nogle grundlæggende interessemodsatninger, således at refleksiv viden ikke i sig selv giver et grundlag for at forbedre den sociale integration.

Hvis man vil tage udgangspunkt i Giddens teori, når man tilrettelægger forskning i social integration, må man ifølge Heide Ottosen skelne mellem institutionsanalyse og strategisk adfærdsanalyse. I institutionsanalysen må man undersøge de forskellige strukturer, herunder magt- og kontrolstrukturer, betydnings- og kommunikationsstrukturer etc. I den strategiske adfærdsanalyse må man undersøge aktørernes praktiske og diskursive bevidsthed og de handlingsstrategier, som følger heraf. Man må undersøge konsekvenserne af disse handlingsstrategier. Spørgsmålet er, om de fører til forandring eller stilstand.

Perspektivering af det empiriske arbejde

I antologiens anden del har vi diskuteret, hvorledes man på baggrund af de udvalgte teorier kan perspektivere den empiriske forskning i social integration. Det er gjort inden for nogle udvalgte genstandsfelter, nemlig børns sociale integration, familiens so-

cial integration, unges sociale integration og ældres sociale integration. Disse felter er ikke på nogen måde dækkende for, hvad man i en empirisk forskning naturligt ville tage op som temaer under begrebet social integration. Vi har valgt de områder, som vi hver især har kendskab til fra vores hidtidige empiriske forskning. Det betyder, at relevante temaer, som fx etniske gruppers sociale integration, ikke bliver dækket.

I artiklen om børns sociale integration eller udstødning diskuterer Nygaard Christoffersen konsekvenserne af at lade en forskning i dette tema tage udgangspunkt i Parsons teori. Begrundelsen for at se nærmere på denne teori frem for de tre andre er, at den giver mulighed for at se børnegruppen som et socialt system. Nygaard Christoffersen diskuterer på den ene side, hvilke problemstillinger Parsons teori giver anledning til, og på den anden side, om anvendelsen af denne teori vil føre forskningen ind på et blindspor.

Det er Nygaard Christoffersens opfattelse, at en Parsons-inspireret forskning i børns sociale integration vil ignorere nogle væsentlige aspekter omkring det aktivt handlende barn. En sådan forskning vil ikke kunne inddrage barnets egen søgen efter udvikling, men snarere se barnets udvikling som en konsekvens af forældrenes belønning og straf. En Parsons-inspireret børneforskning vil endvidere have en tendens til at se på orden og forudsigelighed i børnegruppen frem for konflikter og uforudsigelighed. Den vil have svært ved at forklare eskalerende konflikter mellem børnene og eventuel opløsning i børnegruppen. Endelig peger Nygaard Christoffersen på det problem, at Parsons teori ikke inddrager spørgsmål vedrørende differentiering, udstødning og marginalisering. Den vil altså ikke kunne indfange det problem, at nogle børn bliver lukket ude af legen. Perspektivet ved at anvende Parsons model kan være, at det bliver muligt at få et redskab til at belyse, hvorvidt børnegruppen adskiller sig fra andre typer af sociale grupper.

I artiklen om skilsmisser som tegn på social disintegration diskuterer Heide Ottosen, hvordan man på baggrund af de fire udvalg-

te teorier om social integration kan diagnosticere den familiemæssige disintegration, forklare den og vurdere dens konsekvenser. Det er Heide Ottosens opfattelse, at en Parsons-inspireret familieforskning må tage udgangspunkt i en værdi- og normanalyse. Desuden må den inddrage de socialpolitiske tiltag, som har til formål at dæmpe konflikterne i familien. En Lockwood-inspireret familieforskning må se på det økonomiske grundlag for familiens opretholdelse, på spørgsmålet om konflikt eller fred mellem familiens medlemmer. På denne baggrund må man undersøge kompensation eller korrektion inden for familiens rammer. En Habermas-inspireret familieforskning må afdække, om familiemedlemmernes relationer er præget af solidaritet, fælles normer og konsensus. Det afgørende ved en sådan analyse vil være at se på de relationer, der udvikles mellem familiens medlemmer, mere end det vil være selve spørgsmålet om skilsmisse eller ej. Habermas' teori lægger endvidere op til en analyse af, hvorledes det offentlige søger at regulere udviklingen i familien og dermed den opvoksede generations vilkår. En Giddens-inspireret familieforskning må se på den indbyrdes tillid og det gensidige ansvar inden for familien. Den må endvidere se på spilleregler i ansigt til ansigt-relationer mellem familiemedlemmerne. Her er det altså adfærden, der kommer i centrum.

Det er Heide Ottosens opfattelse, at en Parsonsk tilgang til empiriske studier af den sociale integration i familien i alt for høj grad vil opfatte skilsmisser som udtryk for disfunktionalitet. Hun hævder derfor mere til de perspektiver, som vil kunne udledes af de tre andre teorier. Ud fra en ren teoretisk tilgang finder hun Lockwoods teori som værende den mest hensigtsmæssige. Den har den klareste distinktion mellem social integration og systemintegration. Alligevel mener hun, at Habermas og Giddens leverer så væsentlige elementer til forståelsen af familien, at det alt andet lige er disse teorier, som bedst kan perspektivere den empiriske forskning.

Hvis det er de unges sociale integration, der er i fokus, må man ifølge Zeuner se på, hvorledes de fire teorier kan perspektivere forskningen inden for dette tema. En Parsons-inspireret ung-

domsforskning vil sætte fokus på de unges værdier og den indsats, der gøres for at sikre, at disse værdier er i overensstemmelse med samfundets generelle værdier. En Lockwood-inspireret ungdomsforskning vil sætte fokus på, om der er konflikt mellem de unge og andre generationer. En Habermas-inspireret ungdomsforskning vil sætte fokus på, om de unge er i stand til at vise solidaritet med hinanden og med andre aldersgrupper. Endvidere vil den inddrage spørgsmålet om socialiseringen af de unge og den viden, de får overført gennem deres uddannelse. En Giddens-inspireret ungdomsforskning må sætte fokus på de ansigt til ansigt-relationer, som de unge indgår i.

Det er Zeuners opfattelse, at en Parsons-inspireret ungdomsforskning udelukker muligheden for at se på relationen mellem social integration og systemintegration. Af diskussionen om de tre andre fremgår, at Habermas og Lockwood leverer de bedste forklaringsmodeller med hensyn til, hvad der påvirker den sociale integration. Under alle omstændigheder anses alle fire teorier for at kunne levere væsentlige bidrag til perspektivering af forskningen i de unges hverdag.

Bunnage har i sin artikel sat fokus på spørgsmålet om relationen mellem de ældres faktiske grad af integration i samfundet og de yngre aldersgruppers opfattelse af de ældres situation. Det er hans opfattelse, at denne problemstilling bedst vil kunne belyses ud fra Lockwoods teori. Udgangspunktet for en sådan perspektivering vil være spørgsmålet om fredelige eller konfliktfyldte forhold mellem generationerne. Desuden må det undersøges, hvorledes de delssystemer, som har betydning for de ældre, fungerer. Hertil hører pensionssystemer, social- og sundhedsvæsen, virksomheder etc. Spørgsmålet er, hvorledes disse delssystemer fungerer i forhold til hinanden. Dernæst må man se på, hvilke krav de ældre stiller til disse delssystemer. Hvilken rolle spiller de ældre som medspillere i den politiske, økonomiske og kulturelle forandringsproces? Og hvilke reaktioner kommer der fra disse delssystemer? Sker der korrektioner, eller må man nøjes med en kompenserende indsats?

Det er således Bunnage' opfattelse, at en forskning i ældres sociale integration må tage udgangspunkt i Lockwood, men han ser også nogle væsentlige perspektiver hos de andre teoretiske bidrag. Giddens' teori ville kunne yde bidrag til spørgsmålet om interaktionen mellem individer. Habermas ville kunne bidrage til en perspektivering af problemstillinger omkring koordinerende handlinger og normative processer. Med det problemkompleks der er taget som udgangspunkt for diskussionen om forskning i de ældres sociale integration, mener Bunnage dog, at Lockwoods teori giver det mest frugtbare perspektiv.

Konklusion og perspektiver

Udgangspunktet for teorien om den sociale integration har altså været en bekymring for spørgsmålet om den sociale orden. Hvis vi skal tro Dag Østerberg er det selve sociologiens essens at ville undersøge, hvorledes man kan skabe et grundlag for sammenhængskraften i samfundet. Sociologien bygger på den opfattelse, at markedet og staten ikke kan skabe denne sammenhængskraft. Der må blandt mennesker være en grundlæggende sociabilitet, hvis samfundet ikke skal gå i opløsning. Dette er bekymringen bag teoriens opståen.

Ser vi på de fire udvalgte teorier om social integration, er det klart, at denne bekymring er gået videre som grundlag for Parsons teori, og den findes i allerhøjeste grad hos Habermas. Hos Lockwood finder vi ikke denne bekymring. Her er det snarere spørgsmålet om drivkraften bag den samfundsmæssige forandring, der er i fokus. Man kan sige, at hans teori mere bygger på en tro på aktørernes evner til at påvirke udviklingen. Det samme gælder for Giddens, der sætter den gensidige påvirkning mellem aktører og strukturer i fokus.

Den grundlæggende ide i teorien om social integration har fra starten, dvs. hos Durkheim, været, at man for at sikre sammenhængskraften i det sociale system må påvirke individet. Socialisering og udvikling af moral har været midlet til at sikre denne på-

virkning. Derfor måtte uddannelse anses for at være et væsentligt middel til sikringen af den sociale integration.

Parsons bygger klart videre på denne tænkning. Også hos ham står socialiseringen som et væsentligt middel til at sikre den sociale integration. Denne tænkning genfinder vi hos Habermas, men han føjer en langt bredere tænkning til dette aspekt. Han ser rationaliteten og opdelingen mellem livsverden og system som væsentlige hindringer for den sociale integration. Hos Lockwood bliver den sociale integration et spørgsmål om fred mellem aktørerne. Dette kræver interesser og magtforhold, der kan bane vejen for en korrektion af de etablerede systemer. Giddens ser den sociale integration som et spørgsmål om gensidighed i handlinger. Det er altså karakteristisk, at Parsons og Habermas udvikler teorier om, hvad der påvirker den sociale integration, mens Lockwood og Giddens i højere grad tager udgangspunkt i en given grad af social integration for derefter at kunne undersøge dens relation til systemintegrationen. For dem er det nok mest den overordnede samfundsudvikling, der er i fokus.

Udgangspunktet for teorien om den sociale integration har altså været en funktionalistisk tænkning omkring det sociale system og muligheden for at inkorporere individet i dette system. Sådan har Durkheim set på integrationsspørgsmålet, og sådan har Parsons videreudviklet denne tænkning. Imidlertid har de nyere teoretikere fundet denne synsvinkel for begrænsende. De har anset det for nødvendigt at skelne mellem en social integration og systemintegration. Det har de gjort ved at koble systemtænkningen til en mere socialt orienteret tænkning. For Lockwood blev denne anden tænkning konfliktteorien og dens fokus på de sociale klasser. For Habermas blev det fænomenologien og dens fokus på livsverdenen. Og for Giddens blev det handlingssociologien og dens fokus på individet. Man kan sige, at systemintegrationen er et gennemgående tema i teoriens udvikling, men at den har været utilstrækkelig. Mennesket, livet, aktøren, agenten, klassen etc. har manglet i denne systemtænkning. Den aktive handlen måtte introduceres. Teorien om den sociale integration er på denne måde

knyttet til teorien om systemintegrationen. Den samlede teori er blevet en kombination af to synsvinkler, nemlig systemteorien og en af de teorier som sætter fokus på det aktive element hos mennesket eller gruppen. Dette andet element skifter fra teori til teori.

Konsekvensen af denne teoriudvikling er blevet, at selve forståelsen af den sociale integration er meget forskellig hos de teoretikere, som kobler dette aspekt til systemintegrationen. Det betyder, at de giver anledning til ganske forskellige former for perspektiveringer i det empiriske arbejde. Anvender man Parsons, er der kun én vinkel på integrationsperspektivet, nemlig systemvinklen. Hvis man anlægger denne vinkel på det empiriske arbejde bliver det normer og værdier, der kommer i centrum. Anvender man Lockwood bliver det konfliktperspektivet, der kommer i centrum. Anvender man Habermas bliver det solidaritetsaspektet, der kommer i centrum. Og endelig hos Giddens bliver det gensidigheden i handlingerne i ansigt til ansigt-relationerne.

Undersøgelsen af udviklingen af den sociologiske teori om social integration og diskussionen af dens anvendelse på empirisk forskning peger altså i retning af flere modeller for empirisk forskning i social integration. Det har ikke været muligt at pege på én model frem for en anden, ligesom det ikke har været muligt at kombinere de gennemgåede teorier til én fælles model. De konkrete problemstillinger, som den enkelte undersøgelse skal belyse, må være afgørende for, hvilken af de diskuterede teorier det vil være mest frugtbart at tage udgangspunkt i.

Denne konklusion rejser spørgsmålet om, hvorvidt vi i dag kan se tegn på nye typer af integrationsproblemer. Hvis vi i dag kan se tegn på disintegration og manglende social sammenhængskraft, hvad skyldes det så? Dette er naturligvis nogle omfattende spørgsmål, som ikke umiddelbart lader sig besvare, men måske kan vi se nogle udviklingstendenser.

En af de problemstillinger, som trænger sig på er globalisering og opbrud. De sociale relationer kan eksistere over meget store af-

stande. Familier kan bo i hver sin ende af verden og dog være i kontakt med hinanden. Arbejdet kan kræve stor grad af mobilitet og viden om, hvad der foregår i andre dele af verden. Hvad betyder denne udvikling for den sociale sammenhængskraft?

En anden problemstilling, der trænger sig på, er individualisering og det enkelte individs fokusering på, hvorledes dets eget liv skal forme sig. Individet løsriver sig fra traditioner og vælger sin egen løbebane. Det skaber sin egen biografi. Det vælger uddannelse, det skaber karriere, det skaber samliv. Konsekvensen bliver, at der i de sociale relationer indgår individer, som er meget optaget af at skabe deres eget liv. Dette udgangspunkt gør det ikke lettere at få de nære relationer til at fungere. Også her må man spørge, om dette giver anledning til problemer med den sociale integration.

En tredje problemstilling er vidensudviklingen, der foregår så eksplosivt, at ingen kan overskue den samlede udvikling. Det betyder, at individerne må tilegne sig forskellige dele af vidensuniverset. Alle bliver specialister på deres eget felt. Der bliver ikke et fælles vidensgrundlag, eller det man kunne kalde en fælles dannelse. Hvordan fungerer den sociale integration i lyset af denne udvikling?

En fjerde problemstilling gælder den tiltagende polarisering i samfundet. Der bliver større afstand mellem dem, der klarer sig godt i samfundet, og dem, der har svært ved at klare sig. Dette rejser spørgsmålet om den generelle samfundsmæssige sammenhængskraft. Hvordan fungerer den sociale integration under vilkår af stadig større polarisering?

Generelt set kan man måske sige, at der sker en løsrivelse af individet. Individet træder mere og mere i relief, samtidig med at systemerne forstået som uddannelsessystem, arbejdsmarked, staten mv. stiller stadig større krav til individet. Det er ikke længere tilstrækkeligt at uddanne sig i hjemlandet. Man må også rejse ud for at uddanne sig. Arbejdsmarkedet er hverken lokalt eller nationalt. Det er globalt. For nogle bliver det muligt at leve op til kravene,

mens det for andre mislykkes. Hvis dette billede er korrekt, så bliver de sociale relationer klemte i denne relation mellem individ og system. Dette rejser unægteligt spørgsmålet om, hvorvidt der kan gøres noget for at fremme den sociale integration. Er det fortsat tilstrækkeligt at stille krav om individets socialisering og moralske habitus, eller skal vi vende dette spørgsmål til de systemer, som stiller stadig større krav til individet?

Referencer

Zeuner, L. (red.) (1997)

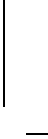
Social Integration. København: Socialforskningsinstituttet.

Østerberg, D. (1988)

Metasociology. An Inquiry into the Origins and Validity of Social Thought. Oslo: Norwegian University Press.

Del 1

*Sociologisk teori om
social integration*

Rundt omkring Parsons

Mogens Nygaard Christoffersen

Hobbess problem

Ligesom for Durkheim var udgangspunktet for Parsons teoretiske arbejde den engelske 1600-tals filosof Thomas Hobbes problem om, hvordan man i en verden med knappe ressourcer kan undgå stadige konflikter og alles krig mod alle. Hobbes præsenterer et billede af suveræne personer, der ud fra rationel kalkulation indgår en social kontrakt. Motiveret af egen selvopholdelsesdrift underkaster de sig et styrende organ, som til gengæld giver beskyttelse imod aggressioner og angreb fra andre (Haralambos & Holborn, 1995).

Parsons godtog ikke Thomas Hobbes løsning. Men det var Hobbes problem om, hvordan social orden var mulig, der udfordrede Parsons. Hvordan kan det sociale liv være præget af gensidige fordele og fredeligt samarbejde i modsætning til gensidig fjendtlighed og destruktion? Problemet optog ham allerede i de tidligste værker, hvor han analyserede tidligere tyske teoretikers behandling af indre modsætninger og sammenhængskraft i "kapitalismen" (Parsons, 1928, 1929).

For Parsons blev det en vigtig del af løsningen af dette problem at kortlægge de sociale strukturer og deres betydning for opretholdelsen af det sociale system. Hvad er det for mekanismer, som regulerer systemets dele i forhold til hinanden på en sådan måde, at det sikrer systemets bevarelse?

Det er således ikke umiddelbart det konfliktfyldte, det kaotiske og systemopløsende, der vækker undren, og som påkalder sig hans

interesse, men eksistensen af en vis – om end begrænset – orden og forudsigelighed.¹⁾

På grund af dette teoretiske udgangspunkt bliver systemets sammenhold (dvs. integration) et af de fundamentale temaer i Parsons' tænkning, mens processer, der skaber systemændringer, kun bliver stedmoderligt behandlet. Men – som det senere vil fremgå – så tvinger Parsons' interesse for, under hvilke betingelser systemet opretholdes, ham til at beskæftige sig med de betingelser, der kan afstedkomme systemets disintegration og opløsning.²⁾

Desværre er Parsons systemopfattelse ofte blevet brugt som en skyggebaggrund, der skulle danne kontrast til andres teorier og nye synspunkter.³⁾ Mange har ikke læst Parsons, men kun andres lidt skræmmende gengivelser af hans synspunkter. Parsons har således på godt og ondt haft stor indflydelse på den sociologiske tænkning i vort århundrede.

Parsons systembegreb

Centralt for Parsons teori er systembegrebet. Parsons anvender et abstrakt systembegreb, der åbner mulighed for anvendelse på mange forskelligartede fænomener. Parsons' systemer har nogle særlige egenskaber, der gør dem værd at studere nærmere.

De konstituerende egenskaber ved Parsons' systemer er "orden", og "equilibrium", som der her gøres rede for:

"The most general and fundamental property of a system is the interdependence of parts or variables. Interdependence consists in

- 1) Teoretisk set kunne man med lige så stor ret undres over, at man fandt nogle fænomener, der var kaotiske og uforudsigelige.
- 2) En af hans kolleger anvendte følgende analogi om dette aspekt af Parsons begrebsramme: For Parsons er glasset halvt fyldt med vand, for andre vil glasset være halvt tomt.
- 3) Det har eksempelvis været for let at afvise Parsons teoriopfattelse alene med begrundelse i dens indbyggede funktionalisme. De væsentlige dele af Parsons begreber og teorier kan imidlertid fremstilles uden funktionalismens indbyggede tilbøjelighed til teleologiske kortslutninger, som det vil fremgå af nærværende artikel.

the existence of determinate relationships among the parts or variables as contrasted with randomness of variability. In other words interdependence is *order* in the relationship among the components which enter into a system. This order must have a tendency to self-maintenance, which is very generally expressed in the concept of equilibrium⁴⁾.” (Parsons et al., 1951b, p. 107).

Parsons funktionelle teori præsenterer et socialt system, som tenderer imod at opretholde en relativt stabil ligevægt.⁵⁾ Variationer fra såvel indre som ydre forhold søger systemet at neutralisere. Når der sker uforenelige ændringer af enkelte deles indbyrdes forhold eller processer i systemet, vil ændringer i andre dele eller processer søge at genoprette balancen.

Denne tendens til at opretholde ligevægt inden for visse grænser er en iboende egenskab ved systemet. Grænserne er ikke påtvunget systemet udefra, men opretholdt af systemets bestanddele. Parsons antager, at der er tale om egenskaber, som omfatter alle systemer. Han kalder dem "selvopretholdende systemer".⁶⁾

Parsons teori om ligevægt er blevet til ved inspiration fra en analogi til pattedyrenes temperaturregulering⁷⁾ (Parsons et al., 1951b, p. 108) som fungerer som homøostase (Buckley, 1967, p. 14).

Imidlertid er ligevægten ikke i alle tilfælde af denne statiske natur. Der kan være tale om *en bevægelig ligevægt*, dvs. en ordnet ændringsproces, som snarere følger et mønster end en tilfældig

-
- 4) Parsons' note: "That is, if the system is to be permanent enough to be worth study, there must be a tendency to maintenance of order except under exceptional circumstances."
  - 5) For Parsons er det vanskeligt at inkorporere forestillingen om et system, der selv genererer en spiral af stadig alvorligere konflikter, der kulminerer i destruktion.
  - 6) Foruden udtrykket "self-maintenance" ses også udtrykket "boundary-maintenance".
  - 7) Analogien holder imidlertid ikke, fordi temperaturen i pattedyr ikke opretholdes ved at organismens struktur ændres. Biologiske organismer kan ikke ændre deres struktur. Derved adskiller de sig fra sociale systemer (Buckley, 1967).

bevægelse i forhold til udgangspunktet (Parsons et al., 1951b, p. 107). Der er med andre ord *ikke* tale om determinisme, men om et mønster eller en orden, som adskiller sig fra den helt kaotiske tilfældighed.

De to mest fundamentale processer, som er nødvendige for opretholdelse af equilibrium i et system, er *allokering* og *integration*. Ved allokering forstås de processer, der opretholder en fordeling af bestanddele i overensstemmelse med ligevægtstilstanden. Ved integration forstås de processer, med hvilke relationerne til omgivelserne er reguleret på en sådan måde, at de indre parametre⁸⁾ og systemets grænser som en helhed opretholdes på trods af ændringer i omgivelserne.

Selvopretholdelsen for et system indbefatter altså ikke blot opretholdelse af systemets ydre grænser, men også opretholdelsen af bestanddelenes indbyrdes relationer inden for grænserne.

Systemets selvopretholdelse er ikke alene et spørgsmål om kontrol over omgivelsernes variationer, men også kontrol over tendenser fra systemets indre, som ville give forandringer af systemets karakteristika (Parsons et al., 1951b, p. 108).

Problemløsende grupper

Et socialt system kan fx være et samfund, en kommune, en social organisation, eller en mindre problemløsende gruppe.

Robert Bales samtidig arbejder med at udforske problemløsende smågrupper ved laboratorieforsøg kom til at indgå i Parsons studium af ligevægt i sociale systemer. Bales opdeler aktiviteterne i fire grupper:

- 1) (Adaption) Tilpasningens problem: gruppens relationer til omgivelserne.

---

8) Parsons benytter begrebet "the distinctive internal properties" fra det fysisk-kemiske eksempel med biologiens homøostase.

- 2) (Goal-seeking) Instrumentelle problem: løsningen af den stillede opgave
- 3) (Integration) Integrative problem: sammenholdet i gruppen.
- 4) (Latency) Ekspressive problem: de enkelte medlemmers motivation.

Hvis gruppen, ifølge Bales, ensidigt kun løser ét af problemerne, opstår en uligevægtstilstand, som gruppen søger at imødegå ved fx at bruge mere tid på det integrative problem (Rundblad, 1967, p. 248). Fortolkningen af gruppeadfærd viste, at der foregår en stadig ekvibreringsproces, hvor alle fire opgaver søges løst sideløbende.

Bales' begreber blev oversat til Parsons' systemvariabler, som består af fire funktionelle nødvendigheder, som alle systemer må løse for at overleve:

- 1) (A) tilpasning: dels tilpasning til omgivelserne (miljø) dels kontrol af omgivelserne.
- 2) (G) mål-orientering: definere mål og opnåelse af mål.
- 3) (I) integration: regulation af systemets dele samt forholdet imellem de tre andre funktioner.
- 4) (L) latent mønsteropretholdelse: vedligeholdelse af individernes motivation (Det kulturelle system).

Sociale systemer og personlighedssystemer

Disse selvopretholdende, grænseopretholdende egenskaber ved systemet gør, at Parsons finder, at systembegrebet og AGIL-begreberne kan anvendes på *personlighedssystemer* og *sociale systemer*, selvom der er tale om tydeligt adskilte systemer. Disse systemer har fælles træk, der gør det muligt (ifølge Parsons) at anvende den fælles sprogbrug, selvom der er tale om vidt forskellige systemer.⁹⁾

Men systemerne trænger ind i hinanden: personlighedssystemet kan ikke eksistere uden deltagelse i det sociale system, og det so-

---

9) Parsons anvender også systembegrebet på "kulturelle systemer", "adfærdssystemer", "politiske systemer", "økonomiske systemer" etc.

ciale system er konstitueret gennem medlemmernes personlighed. Der er tale om homologe systemer, der dog ikke tillader at betragte personligheden som et mikro-socialt system eller det sociale system som et makro-personlighedssystem (Parsons et al., 1951b, p. 109).

Equilibrium i sociale systemer opretholdes gennem en række processer, hvoraf de vigtigste til opretholdelse af motivationen er *socialisering* og *social kontrol* (Parsons et al., 1951b, p. 227).

Socialiseringen foregår hovedsageligt ved forskellige læreprocesser (generalisering, imitation, og identifikation). Man kan skelne imellem to stadier i læreprocessen. For det første, at identifikationen bliver formet gennem tilknytningen i den tidlige barndom, samt at værdiorienteringen i det institutionaliserede rollesystem bliver internaliseret som en del af barnets personlighed. For det andet bliver barnet på senere stadier bekendt med mere komplekse roller, definitioner for indehavelse af disse roller, de mål som passer til disse roller, belønningernes symbolske struktur,¹⁰⁾ som er knyttet til de pågældende roller. Der er imidlertid stor variationsbredde, der giver muligheder for den enkelte til selv at udfylde hullerne.¹¹⁾

Imidlertid er der to forhold, der under ekstreme forhold kan true systemets opretholdelse. For det første at der kommer nye medlemmer ind i systemet, som skal lære rolleopfyldelse, og for det andet når de etablerede læreprocesser ikke slår til.

Hvis socialiseringen ikke har givet den nye generation – eller indvandrerne – de nødvendige redskaber, er der en risiko for, at der kan opstå disequilibrium (Parsons et al., 1951b, p. 228). Afvigende adfærd ud over et kritisk punkt kan ifølge Parsons virke for-

---

10) Man skal bemærke, at Parsons undgår her at tale om den materielle fordeling af samfundets ressourcer.

11) Det kan dog diskuteres om Parsons' teori kan omfatte læreprocessens dobbelthed: hvor børnene opfattes som agenter, og forældrene (læreren) selv ændres i kraft af læreprocessen.

styrrende på den sociale orden og give uligevægt, som det fremgår af det følgende:

"The most important general conclusions are that without deliberate planning on anyone's part there have developed in our type of social system, and correspondingly in others, mechanisms which, within limits, are capable of forestalling and reversing the deeplying tendencies for deviance to get into the vicious circle phase which puts it beyond the control of ordinary approval-disapproval and reward-punishment sanctions. The therapeutic functions is perhaps the best understood case of which this is true." (Parsons, 1951, p. 319-20).

Walter Buckley (1967) argumenterer imod Parsons afvigelsesbegreb, idet han mener, at afvigelse kun er en normativ betegnelse for adfærd sat i forhold til en arbitrært valgt norm. Netop studiet af "afvigelsen" er ifølge Buckley mindst lige så relevant som undersøgelsen af konformiteten, når man skal undersøge sociale systemer.

Bestanddelene i Parsons sociale system er "roller", hvortil der er knyttet forventninger med tilhørende sanktioner – positive som negative – afhængigt af om personen lever op til de andres forventninger. Rolleforventningerne med tilhørende sanktioner kan i større eller mindre grad være institutionaliserede.

Differentierede roller, som er en fundamental egenskab ved alle systemer, kræver integration. Det kan ske ved en koordination enten ved at undgå forstyrrende sammenstød imellem rollerne eller ved realiseringen af fælles mål gennem en samarbejdsindsats (Parsons et al., 1951b, p. 197). Hvis komplementariteten af systemets roller ødelægges af konflikt, ophører det sociale system med at eksistere.

Parsons' syn på allokeringsproblemet

For at kunne forstå Parsons analyse af selvopretholdende systemer er det særligt interessant at se, hvordan han anvender det på sam-

fundsmæssige processer, der kan danne kimen til systemødelæggende antagonistiske (uforenelige) konflikter:

Orden,¹²⁾ forstået som fredelig sameksistens under forhold med begrænsede ressourcer, er en af de første nødvendigheder for et socialt system (Parsons et al., 1951b, p. 180).

Netop, når det drejer sig om fordelingen af systemets knappe ressourcer, skal den sociale orden og ligevægt stå sin prøve. Men allerede *tidligt i barnets udvikling sker en socialisering som legitimerer uligheder i allokeringen af knappe ressourcer*. Socialiseringsprocessen i familien, skolen, legegrupper og i lokalsamfundet betyder, at graden af uforenelighed mellem idealer, krav og faktisk opnåelse reduceres til "normale omstændigheder".

Uden en løsning på dette problem vil der ikke være noget socialt system. I de tilfælde, hvor allokeringsprocesserne ikke lykkes – hvad enten det skyldes, at allokeringsprocessen karambolerer med systemets effektive målopfyldelse, eller fordi allokeringsprocessen ikke opnår tilstrækkelig legitimitet – *vil det pågældende sociale system disintegrere og give plads for et andet socialt system* (Parsons et al., 1951b, p. 197-198).

Allokeringen kan her ses delvis som en bevidst beslutningsproces, delvis som resultat af mange processer, hvis kumulerede resultat intet individ eller kollektiv agent havde forudset eller søgt.

Systemets første *allokative funktion* er fordelingen af menneskelige kapaciteter og ressourcer imellem opgaver. Allokering af faciliteter, der er nødvendige for rollens udførelse. I den udstrækning faciliteter allokeres herudover, kaldes de for muligheder eller privilegier.

Systemets løsning af dette allokeringsproblem vedrører i særlig grad den institution, som kaldes "ejendomsretten". Fx kan en

---

12) Begrebet "orden" har forskellige betydninger inden for det samme værk af Parsons et al. (1951b), som det ses af det ovenstående.

bondes ejendomsret til en bestemt jordlod være et resultat af hans medlemskab af en familie. Fabrikarbejderen ejer ikke selv sin maskine, og hans adgang til den er afhængig af, i hvilken grad han opfylder sine kontraktmæssige forpligtigelser med firmaet. Ejendomsretten er lovmæssigt sikret og beskyttet af statsmagten og understøttet af den almindelige værdiorientering i den pågældende kultur (Parsons et al., 1951b, p. 199-200).

Allokering af magt – som ifølge sin natur er et begrænset gode – udgør et vitalt problem, som forstærkes af de afledede faciliteter, der knyttes til magtudøvelsen. Medmindre denne allokering er velintegreret i det sociale system og i værdisystemet, således at legitimiteten er bredt anerkendt, kan størrelsen af den konflikt, det afstedkommer, meget vel føre til systemets opløsning eller disintegration (Parsons et al., 1951b, p. 200).

For Parsons var en vigtig forklaring på systemernes selvopretholdelse, at de enkelte bestanddele havde fælles normer og værdier. Ligesom Durkheim er Parsons af den overbevisning, at overholdelse af normer og regler sker, fordi værdier og normer deles af de involverede parter. Således bliver konsensus om værdier en af de fundamentale integrationsmekanismer i samfundet. Teoriens problemstilling peger således på konsensus som en metode til at opretholde systemets orden. Men teoriens evne til at behandle konfliktforhold er dermed begrænset.

Teoriens tilblivelseshistorie

Talcott Parsons har en meget omfattende produktion, der er blevet til i løbet af en lang årrække fra slutningen af 1920'erne til 70'erne. Det er vanskeligt at give et sammenhængende billede af den teoretiske indsats, blandt andet fordi begreberne ikke er konsistente, og onde tunger siger, at man altid kan finde bemærkninger og udtalelser i denne produktion, der imødegår enhver indvending (Buckley, 1967, p. 24).

Hans tidlige interesse for biologiske og medicinske spørgsmål har præget hans begrebsverden, som det fx kan ses af hans forestil-

linger om ligevægtstilstande i sociale systemer hentet fra den biologiske verden. Hans økonomiske studier resulterede i en doktorafhandling, der handlede om begrebet kapitalisme på grundlag af tre tyske samfundsteoretikere (Karl Marx, Werner Sombart og Max Weber), som han betegner som de mest betydende bidragsydere til den teoretiske udvikling af sociologien.

Parsons introducerede de europæiske sociologer (Marshall, Pareto, Durkheim, Weber) for det bredere amerikanske, sociologiske samfund i værket "The structure of social action" (1937), men han nævner knap nok Marx i dette værk, hvilket betyder, at mange af de samtidige amerikanske sociologer først langt senere får kendskab til Marx's teorier. Selv skriver han på dette sted, at de vigtigste navne for ham var Pareto, Durkheim, Weber, Simmel og Tönnies (Parsons, 1990¹³). Alligevel kan man se af de her skitserede temaer og af hans tidligere værker, at Parsons selv havde et udmærket kendskab til Marx's teorier, og at han er optaget af nogle af de samme problemer, men ud fra en anden begrebsramme.

Parsons havde en meget omfattende produktion. Det kan være vanskeligt at afgrænse præcis den eller de teoretiske kerner i hans begrebsapparat. Berger & Zelditch (1968) anfører, at der ikke er tale om en systematisk teori, men en blanding af flere forskelligartede teoretiske elementer (Berger & Zelditch, 1968, p. 449). Hans teoretiske begrebsramme består primært af en række klassifikationer, som hverken kan være sande eller falske. De udsiger i sig selv ikke noget om sammenhænge.

Flere af kritikerne hæfter sig ved uskarpheden og inkonsistensen hos Parsons (se fx Baldwin, 1961; Bronfenbrenner, 1961; Buckley, 1967; Selznick, 1961; Barber, 1994). Hans teoretiske arbejder er sjældent særligt klart formulerede. Baldwin (1961) formulerede det således: hans stil er vanskelig, hans sætninger mærkværdige og meningen uklar. En af de ting, der gør det vanskeligt at læse Parsons, er, at begreberne skifter mening og indhold. Dette er fatalt for en teori (Baldwin, 1961, p.184).

---

13) Parsons dør i 1979, men artiklen udgives først i 1990.

Man får ind imellem fornemmelsen af, at Parsons havde sat sig for at skrive en avanceret lærebog i generel sociologi. Måske skyldes uklarhederne, at det netop har været magtpåliggende at analysere sociologiens postulater, altså de bagvedliggende forudsætninger for sociologiske teorier.

Baggrunden er, at Parsons søger at forsvare den forholdsvis nyetablerede videnskab. Da han skriver sine første skrifter om sociale institutioner i 1930'erne, er han underviser i sociologi ved Harvard Universitet, men på dette tidspunkt var universitetets ledelse i tvivl om sociologiens berettigelse (Camic, 1990). Det har således været påtrængende for Parsons at udskille sociologien fra de etablerede tilgrænsende videnskaber, som økonomi, politologi, og psykologi.

Hvis man skal vurdere Parsons bidrag til sociologien, kræves der et kendskab til de teoretiske problemstillinger, der var fremme på daværende tidspunkt. Han mente, at økonomien negligerede spørgsmålet om menneskelige værdier, således som de kommer til udtryk i begreber som "moral", "normer" og "holdningsværdier". Samtidig søgte han at afgrænse sociologien fra samtidige adfærdspsykologers tendens til at reducere menneskelig handlen til et produkt af arv og miljø (Camic, 1990).

Fra en tidligere sociolog, Hamilton, overtager Parsons begrebet sociale institutioner forstået som kulturelle vaner, hvortil der er knyttet formelle og uformelle sanktioner, som derved bliver adfærdsregulerende. Parsons afviser datidens forsøg på at reducere og forklare "institutioner" ud fra bio-psykosociale teorier eller økonomiske teorier. Analysen måtte, ifølge Parsons, foregå ud fra sociologiske principper (Camic, 1990).

Uanset om der er tale om økonomiske institutioner, familiemæssige institutioner, politiske- eller religiøse institutioner, samt institutioner i andre kulturer, er institutionernes funktion at regulere adfærd, så denne bliver konform med fælles værdier (Parsons, 1990, p. 331). På denne måde lykkedes det for Parsons at undgå

den adfærdsoverrettede reduktionisme, hvor forklaringer på sociale fænomener hentes fra psykologi og biologi, men desværre anvendes en funktionalistisk forklaringsmåde.

Kritik af Parsons' teori og teoriens begrænsninger

Som svar på kritikken om, at den strukturelle funktionelle teori har tendens til at være statisk uden at kunne forklare forandringer, anfører Parsons, at der ikke er nogen grund til, at en god teori vil være lige så anvendelig på forhold, der ændrer det sociale system, som på forhold der stabiliserer systemet (Parsons, 1951). Principielt er alternative analyser af de mekanismer, som opretholder systemet netop analyser af de kræfter, som søger at ændre systemet. "*Det er umuligt at studere det ene uden at undersøge det andet*" (Parsons et al., 1951b, p. 231). Det er således et gennemgående træk hos Parsons, at den ene side af mønten ikke kan studeres uden samtidig at analysere møntens bagside.

David Lockwood (1956) gør imidlertid gældende, at Parsons' analyse af sociale systemer netop viser sin mangelfuldhed, fordi begreberne ikke er lige velegnede til at analysere stabilitet og forandring.

Parsons anvender begrebet social integration synonymt med ligevægt i et socialt system. De vigtigste mekanismer, med hvilke motivationsniveau og retning sikrer systemets fortsatte beståen, er socialiseringsmekanismerne og social kontrol (Parsons et al., 1951b, p. 227). Imidlertid får denne analyse Parsons til i særlig grad at fokusere på afvigelse og mangelfuld socialisering, men det er næppe sådanne mekanismer, man vil fokusere på for at forklare sociale forandringer. Som det ses af efterfølgende afsnit, anvender Parsons da heller ikke denne fremgangsmåde, når han selv skal analysere social stratifikation og klassekamp i praksis.

David Lockwood (1956) henleder opmærksomheden på, at når det drejer sig om sociale konflikter, kan det være frugtbart at se på delstrata med interesser, der går på tværs af den konforme definition af situationen. Sådanne analyser vil primært fokusere på kon-

flikter baseret på situationer med begrænsede ressourcer (i matematisk abstrakt sprogbrug ville man i dag benævne det som nulsum-situationer, hvor den ene parts gevinst modsvares af et tab hos den anden part). Det er med andre ord nødvendigt også at kende de kræfter, der genererer sådanne modstående interessekonflikter inden for systemet – og ikke blot, som Parsons' teoriforståelse foreskriver, analysere det fælles værdisystem, som holder sammen på systemet.

Karl Marx's analyser af den tidlige industrialisering henleder opmærksomheden på, at sådanne interessekonflikter er af ikke-tilfældig art, men er fremkommet som en konsekvens af sociale relationer mellem produktivkræfterne.

"The structure of the productive forces which Marx outlined for capitalist society is real and of fundamental importance. Naturally, many refinements in the presentation of the structural facts and their historical development have been introduced since Marx's day, but the fundamental fact is certainly correct. The theory of class conflict is an integral part of this. It is of great interest to sociology." (Parsons, 1948/1954, p. 323).

David Lockwood kritiserer såvel Karl Marx som Talcott Parsons for at præsentere partielle teorier, hvor den første fokuserer på modsatrettede økonomiske interesser baseret på produktionsrelationer, mens den anden teori kun beskæftiger sig med det dominerende værdisystem i et samfund. Parsons' selektive analyse udgør med andre ord et handicap, når man skal studere sociale systemers dannelse, opretholdelse, stabilitet, udvikling og opløsning.

Er det muligt at analysere og forstå det 20. århundredes amerikanske samfund ud fra opnåelsen af et universelt værdisystem – uden at nævne ændringerne i de kapitalistiske institutioner? spørger David Lockwood.¹⁴⁾

---

14) Et klassisk problem, som i øvrigt også vedkommer nutidens post-moderne teoretikere i forhold til teorier baseret på sociologisk materialisme.

I den udstrækning arbejdsdelingen knyttes sammen med fordelingen af knappe ressourcer og adkomsten til magten over produktionsmidlerne, vil der uvægerligt være en latent interessekonflikt indbygget i det sociale system. Netop de fælles værdier som fx "frihed" og "lige muligheder for alle" kan give det sociale system nogle legitimeringsproblemer. Parsons fremstiller med andre ord værdikonsensus som en alt for ukompliceret løsning på Hobbes' problem.

Et vigtigt kritikpunkt er ifølge David Lockwood, at Parsons overlader analysen af magtforhold i det sociale system til politologer og økonomer (Lockwood, 1956, p. 141). Sociologien bør også behandle magtrelationer og ikke blot overlade dette til andre faggrupper. Dette mener Lockwood af to grunde: for det første fordi økonomiske magtrelationer jo netop ikke bliver underkastet analyser af økonomer, det overlader de til andre. For det andet fordi magtrelationer er centrale for forståelsen af sociale systemers opretholdelse og forandringer.

Men det er nu ikke helt retfærdigt. Magtrelationer får en omfattende behandling hos Parsons inden for hans teoretiske begrebsramme. David Lockwood skyder på dette punkt over målet.

Parsons tager (1951, p. 121) udgangspunkt i Hobbes klassiske magtdefinition: Et menneskes aktuelle midler til at opnå fremtidige goder. Hobbes analyser viste, at i sin uregulerede form førte dette til "alles kamp imod alle". Parsons argumenterer for, at der er en fælles interesse for to modstående parter i ikke at eskalere konflikten, og det er dette rationale, der bryder den onde cirkel¹⁵⁾ (Parsons, 1951, p. 123).

Et andet eksempel herpå er Parsons' analyse af, hvorledes de sociale institutioner lagde rammerne for den økonomiske magtudfoldelse. Kerneproblemet i den politiske magtanalyse bliver hos Par-

---

15) Men Parsons' argument ser bort fra, at der til stadighed omkring os findes eksempler på konflikter, der eskaleres uden grænser. Fra den daglige avislæsning kan man i dag finde mange eksempler herpå.

sons integrationen af den individuelle magt og subkollektivets magt i et *sammenhængende system af legitimeret autoritet* (Parsons, 1951, p. 127).

Men en begrænsning af Parsons' behandling af begrebet social integration er den ensidige fokusering på systemets beståen eller opløsning. Den mest nærliggende og indlysende modsætning til begrebet social integration er social differentiering. Som det vil fremgå af det følgende, vil en analyse af Parsons' begreb social integration i forhold til dets modsætning (social differentiering) vise noget om begrænsningerne og mulighederne i hans teoretiske begrebsapparat.

Et centralt eksempel på anvendelse af Parsons' teori: Parsons' analyse af social stratifikation og sociale klasser

Igennem Parsons' egne analyser og fremstilling af dels sociale klasser, dels hans fremstilling af Karl Marx's sociologi får man et tydeligere indblik i Parsons' begreb om social integration.

Det er i disse analyser, at begrebet bliver sat på prøve (se fx Parsons, 1949, p. 109-110). Parsons udtrykker en uenighed med Hobbes' analyse af disse konflikter: "Even societies ridden with *anomie* (for example, extreme class conflict to the point of civil war) still possess within themselves considerable zones of solidarity." (Parsons et al., 1951b, p. 204). Men hvordan anvender Parsons selv sin systemteori på sådanne systemkonflikter, der under visse omstændigheder har ført til samfundssystemers opløsning?

Parsons har redegjort for sit syn på Marx's bidrag til sociologien i to essays: Det ene omhandlede primært de indre problemer i Marx's teori om social stratifikation. Det blev offentliggjort som foredrag på the American Economic Association's årsmøde på hundredåret for det kommunistiske manifest. Det andet essay behandlede Marx's bidrag til sociologien i et bredere syn. Dette offentliggøres i Talcott Parsons' teoribog: *Sociological Theory and Modern Society* (1967). Den første del heri omhandler de tre

mest betydningsfulde bidrag til den teoretiske udvikling af sociologien forud for de samtidige teoretikere. Det drejer sig ifølge Parsons om: Karl Marx, Émile Durkheim og Max Weber.

Ifølge Parsons har Marx's sociologiske teorier en central betydning for formuleringen af mange af fundamentene i teorien om sociale institutioner. Marx's syn på vigtigheden af analyser af klassestrukturen har vundet almindelig udbredelse. Marx's analyser udgjorde et betydeligt teoretisk bidrag i forhold til de samtidige teoretiske opfattelser (Parsons, 1954, p. 334). De tre forskere, som Parsons anså for de vigtigste grundlæggere af den moderne sociologi (dvs. Pareto, Durkheim og Weber) var alle ifølge Parsons dybt engageret i de problemer, som Marx havde rejst, men Parsons tager i øvrigt her kraftigt afstand fra Marx's sociologi.

For at kunne forstå rækkevidden og begrænsningen i Parsons teoretiske begrebsapparat kan det derfor være formålstjenligt at følge Parsons analyse og kritik af Marx's teori om klassekonflikt.

Ifølge Parsons betyder "social stratificering" en rangordning af individerne i et socialt hierarki på baggrund af efterspørgslen efter sjældne kvalifikationer og kompetencer, der kun kan erhverves gennem langvarig og vanskelig træning. Ud fra Parsons teoriramme rejser han en række spørgsmål: På hvilken måde bliver differentieringen institutionaliseret? Hvordan forholder stratificeringen sig til slægtskabsstrukturen? Leder stratificeringen frem til social integration og sociale relationer med en vis orden inden for det sociale system?

Parsons angiver her, at børnene deler deres forældres status, og det er faderens status, der indplacerer familien i statushierarkiet. De personer, der på denne måde har samme status, udgør således en klasse, ifølge Parsons. Marx's analyser viste, at strukturen i den kapitalistiske virksomhed uundgåeligt medfører en klassekonflikt. Men Parsons ser stratificeringen som en nødvendig orden, der tjener til at stabilisere systemet på trods af den latente klassekonflikt.

Parsons fokuserer på institutionaliseringen af de normer, der styrer systemets stratificering, herunder formelle og uformelle sanktioner. Afvigende adfærd mødes med varierende former for mis-hagsytringer lige fra tilbagetrækning fra samarbejde til direkte afstraffelse og belønninger for konformitet (Parsons, 1954, p. 325). Han sætter således fokus på, i hvilken udstrækning det lykkes den institutionelle integration i systemet at udvikle adækvate kontrolmekanismer.

Der er ifølge Parsons en generel tendens til, at de magtfuldt strategisk placerede udnytter de svagere og mindre favorabelt placerede. I den Marxske teori – sådan som Parsons beskriver den – sker der et sammenfald og en synergistisk effekt fra tre faktorer: 1) positionens autoritet i organisationen (virksomheden) 2) udnyttelsen af forhandlingspositionen fra markedsrelationen 3) den politiske magt, hvor virksomhedsejernes interesser i tilgift får en lettere adgang til de politiske magtcentre.

Parsons mener, at denne analyse bør suppleres med analysen af udviklingen af differentierede sociale kulturer, holdningssystemer, ideologier og definition af situationen, som kan give mulighed for kommunikation på tværs af grupperne og derved virke som en effektiv integrationsmekanisme.

Netop når det drejer sig om udvikling af subkulturer i de sociale klasser, kan det øge disintegrationen i systemet. Parsons mener, at der er indikation på, at familiestrukturen i lavere sociale lag udvikler holdninger, der er et handicap for medlemmerne, når de skal konkurrere om status i ansættelsessystemet. I sådanne situationer kan slægtskabsstrukturen yderligere uddybe adskillelsen af klasserne og dermed potentialet for konflikt mellem klasserne (Parsons, 1954, p. 331).

Der er således nogle forhold, der på forhånd forhindrer en udlig-ning af klasseforskellene, ifølge Parsons. For det første er der den familiemæssige solidaritet mellem familiens medlemmer, hvor børnene tildeles den familiemæssige status. For det andet vil de i

forvejen favoriserede grupper få adgang til flere muligheder (Parsons, 1954, p. 331).

Alt efter temperament kan man hæfte sig ved de fundamentale og uforenelige forskelle mellem det marxistiske klassesystem og Parsons begrebsapparat, eller man kan fremhæve, at der også er flere lighedspunkter og supplerende begreber.

Marx nævner eksempelvis følgende integrationsmekanisme, som harmonerer med Parsons analyser – om end sprogdragten er meget forskellig: Kapitalen befæster sit herredømme og udvider sin basis ved at forny sig med stadig nye kræfter fra de samfundsmæssigt lavere lag, ifølge Marx. Det sker, ved at en uformuende mand låner kapital og fungerer som kapitalist. På lignende måde som den katolske kirke i middelalderen uden hensyn til stand, fødsel og formue dannede sit hierarki af folkets bedste hoveder. Dette var et af de vigtigste midler (stadig ifølge Marx, 1972) til at sikre præstedømmet og undertrykkelsen af lægfolk. "Jo mere den herskende klasse er i stand til at optage de betydeligste mænd fra de beherskede klasser i sig, desto solidere og farligere er dens herredømme" (Marx, 1972, p. 782).

Bortset fra at Parsons ikke forholder sig til begreber som udbytning, undertrykkelse og de afledede og beslægtede begreber (den herskende klasse osv.), er der enighed om, at en manglende social mobilitet øger den potentielle klassekonflikt – om end der, som det fremgår, er tale om en forskellig sprogbrug. I stedet for at tale om "social integration" udtrykker Karl Marx det ved sætningen om, at den herskende klasse befæster sit herredømme.

Parsons anfører, at man også kan finde visse fælles elementer i funktionelle problemer ved social stratifikation og klasser i det socialistiske samfund (Parsons, 1954, p. 333): organisationer i stor skala, erhvervsmæssig roledifferentiering og familiesystemet. Parsons mener således, at man kan finde klassekonflikter i alle de moderne industrisamfund (datidens Sovjetsamfund indbefattet).

Parsons mener således, at hans begreb om social integration er af bredere karakter end Marx's.

De mest fundamentale forskelle ligger i Marx's systemopfattelse, hvor Marx argumenterer for, at det sociale system genererer en spiral af stadig alvorligere konflikter, der kulminerer i selvdestruktion. Parsons søger i stedet at finde forklaringer på, at dette ikke er en korrekt opfattelse af det moderne samfund.

Parsons' konkrete analyse af den sociale integration

Det var Parsons idé, at hans AGIL-begrebsapparat skulle kunne give mulighed for en bedre måde at analysere og studere sociale systemer på. Sociale systemer er kernebegrebet i Parsons' tænkning, og hans påstand om en ligevægtstilstand i disse systemer er af afgørende betydning for hans teori (Barber, 1994).

Bernard Barber (1994) er af den overbevisning, at Parsons' AGIL-begrebsapparat er for abstrakt til at kunne anvendes til empiriske analyser. Barber gør gældende, at den manglende anvendelse i de mange år, der er fulgt siden Parsons fremsatte teorien, har overbevist ham i dette. Man kan lige så lidt i 1968 som i 1950 sige noget om, hvad teorien medfører, som hvad der ikke kan betragtes som udledt af teorien (Berger & Zelditch, 1968, p. 448).

Det er på denne baggrund interessant at se, om Parsons selv finder det værd at anvende AGIL-begreberne, når han som i det foreliggende tilfælde skal analysere klassesystemets latente konflikter.

Parsons nævner en række empiriske forhold, der har virket i retning af neutralisering af den ulige magtposition mellem virksomhedsejerne/proprietærene og arbejderne. For det første har arbejdernes organisering i fagforeninger virket til beskyttelse og fremmelse af deres interesser. For det andet har regeringernes intervention (velfærdspolitik) understøttet arbejdernes position.

Virksomhedsstrukturens omfattende differentiering har sammen med adskillelsen mellem ejerskab og virksomhedsledelse øget den sociale integration. Det er blevet i personalets egen interesse at stræbe efter profitmaksimering, mener Talcott Parsons. Den klare dikotome opdeling af interesserne er blevet afløst af et differentieret system med mange muligheder for solidaritet og modsætninger på kryds og tværs.

Parsons fremhæver endvidere betydningen af kollektive overenskomster for etableringen af "borgfreden".

Integrationen baserer sig i Parsons analyser på institutionaliseringen og internaliseringen af værdier, som legitimeres af normsystemer. Det kapitalistiske system er blevet transformeret gennem vælfærdsmål, gennem udviklingen af uddannelsessystemer og videnskabelig forskning. Disse processer kan ifølge Parsons sammenfattes i følgende fire punkter:

- 1) Pluralisering af samfundet i stedet for dikotomisering i to klasser.
- 2) Øget økonomisk produktivitet, der havde betydet en forbedret levefod for *hele* befolkningen.
- 3) Udviklingen af en national solidaritet, der omfattede lavere klasser, etniske og religiøse grupper.
- 4) En bred kulturel opgradering ved udviklingen af uddannelsessystemer og videnskabelig forskning.

Man kan konkludere, at Parsons i denne konkrete analyse ikke selv anvender det teoretiske begrebsapparat AGIL. Man skal således i øvrigt hele tiden være opmærksom på, at når det drejer sig om Parsons, så er der altid to personer involveret. Det er således vigtigt at skelne mellem hans teorier og hans diskussioner af konkrete samfundsmæssige emner (Baldwin, 1961).

Hvordan anvendes Parsons?

Hvilke centrale begreber og processer bør studeres, hvis man skal anvende Parsons begrebsapparat? Hvis man skal anvende Parsons'

teoretiske forståelse af social integration, må man fokusere på de mekanismer, der regulerer systemet, på en sådan måde, at de er med til at sikre systemets beståen. Parsons' systemanalyse leder således frem til følgende problemstillinger:

- Hvad er det, der i modsætning til det kaotiske, konfliktfyldte og systemopløsende sikrer en vis orden og forudsigelighed? De centrale begreber er orden, systemets ligevægt og delenes gensidige afhængighed.
- De sociale processer, der er centrale for integrationen, er socialiseringen og social kontrol.
- Hvorledes kan der opretholdes en fredelig sameksistens under forhold med begrænsede ressourcer (allokeringsproblemet)? Herunder rejser sig problemerne om: 1) magtens allokering og legitimitet, 2) fælles normer og værdier, 3) institutioner, der regulerer adfærd, så den bliver konform med fælles værdier.
- Parsons' systemteori leder frem til at analysere socialisering og social kontrol og i den forbindelse: 1) identifikationen i den tidlige barndom af værdiorienteringen i det institutionaliserede rollesystem i barnets personlighed, 2) socialiseringen til at kunne håndtere, at allokeringsproblemet sker i familien, legegrupper i skolen og lokalsamfundet.
- Endelig leder Parsons' begrebsapparat til spørgsmål om, hvorvidt det pågældende sociale system er i stand til at tilpasse sig og opretholdes på trods af ændringer i omgivelserne?

Referencer

Baldwin, A.L. (1961)

The Parsonian theory of personality, i: Black, M. (ed.): The social theories of Talcott Parsons. A critical examination. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Barber, B. (1994)

Talcott Parsons on the social system: An essay in clarification and elaboration. *Sociological Theory*, 12, 101-105.

Berger, J. & Zelditch, M. (1968)

Review symposium. Talcott Parsons, *Sociological Theory and Modern Society*. *American Sociological Review*, 33, 446-456.

Bronfenbrenner, U. (1961)

Parsons' theory of identification, i : Black, M. (ed.) The social theories of Talcott Parsons. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Buckley, W. (1967)

Sociology and modern system theory. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

Camic, C. (1990)

An historical Prologue. *American Sociological Review*, 55, 313-319.

Haralambos, M. & Holborn, M. (1995)

Sociology. London: Collins Educational.

Lockwood, D. (1956)

Some remarks on "The Social System". *The British Journal of Sociology*, 7, 134-146.

Marx, K. (1972)

Kapitalen. Den kapitalistiske produktionsproces betragtet som et hele. Anden del. København: Bibliotek Rhodos.

Parsons, T. (1928)

“Capitalism” in recent German literature: Sombart and Weber. *The Journal of Political Economy*, 36, 6, pp. 641-661.

Parsons, T. (1929)

“Capitalism” in recent German literature: Sombart and Weber. *The Journal of Political Economy*, 36, 6, pp. 31-51.

Parsons, T. (1949)

The structure of social action. New York: The Free Press of Glencoe.

Parsons, T. (1951)

The social system. New York: The Free Press of Glencoe.

Parsons, T. (1954)

Essays in Sociological Theory. New York: The Free Press of Glencoe. Chap. XV: Social Classes and class conflict in the light of recent sociological theory (pp. 323-335).

Parsons, T. (1967)

Sociological Theory and Modern Society. New York: The Free Press.

Parsons, T. (1990)

Prolegomena to a theory of social institutions. *American Sociological Review*, 55, 319-333.

Parsons, T. et al. (1951a)

Some fundamental categories of the theory of action: A general statement, i: Parsons, T. & Shils, E.A. (eds.): *Toward a general theory of action* (Chap. 1). Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

Parsons, T. et al. (1951b)

Value, Motives, and systems of action, i: Parsons, T. & Shils, E.A. (eds.): *Toward a general theory of action* (Part 2). Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

Rundblad, B.G. (1967)

Talcott Parsons, i: Asplund, J. (ed.): *Sociologiska teorier*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Selznick, P. (1961)

The social theories of Talcott Parsons. (rev. article). *American Sociological Review*, 26, 932-935.

Social integration hos Lockwood: Et spørgsmål om overensstemmelse på aktørniveau og på institutionelt niveau

David Bunnage

I en lille artikel fra 1964 med titlen *Social Integration and System Integration* satte den engelske sociolog David Lockwood en debat i gang, som skulle vise sig senere at få stor betydning for den sociologiske tænkning og diskurs omkring begrebet integration (Lockwood, 1964 - genoptrykt i Lockwood, 1992).

I artiklen påpegede Lockwood utilstrækkeligheden i kun at tænke i systemer. Selv om han var enig med systemteoretikere, fx Parsons, i, at samfundet består af interrelaterede "dele", og at reduktionisme af sociale fænomener til individniveauet må forkastes, fremhævede han, at integration ikke alene handler om systemets dele, men også om det sociale liv mellem mennesker. På samme måde gjorde han op med den konfliktfri tænkning og pegede på nødvendigheden af at se på aktørernes og agenternes interesser og konflikter. I denne forbindelse indførte han en skelnen mellem social integration og systemintegration. Ved at frigøre den sociale integration fra systemtænkning kunne social integration sættes på dagsordenen som et selvstændigt fænomen. Endvidere blev det en naturlig følge af Lockwoods teori at diskutere, hvad det er, der påvirker den sociale integration.

Præsentation af Lockwoods teori

Lockwoods bidrag til integrationsdiskursen skete i tilknytning til den daværende debat mellem funktionalistiske systemteoretikere og konfliktteoretikere omkring, hvordan social forandring frem-

bringes i samfundet. Artiklen kan anses som Lockwoods forsøg på at bygge bro mellem systemtænkning og konfliktteori ud fra en teoretisk synsvinkel, som i væsentlig grad hviler på Marx, men med klar anerkendelse af Weber's sociologiske bidrag, ikke mindst i forbindelse med bureaukratiske strukturer.

Han kritiserede især de to polariserede tilgange "normativ functionalism" og "konfliktteori". Ifølge Lockwood er normativ functionalisme karakteriseret ved, at der lægges særlig vægt på norm-konsensus og fælles værdielementer i samfundet som afgørende faktorer for integration. Konsekvensen er, at der fokuseres for meget på social stabilitet og for lidt på social forandring. Han stadfæster, at mennesker kan have modstridende interesser, og de vil som regel forsøge at sejre over hinanden i forskellige handlingssituationer. Normer og magtforhold må således betragtes som alternative veje til institutionalisering. Her citerer han John Rex:

"We have also to recognise that some of the ends which the actors in our system pursue may be random ends from the point of view of the system or actually in conflict with it. If there is an actual conflict of ends, the behaviour of actors towards one another may not be determined by shared norms but by the success which each has in compelling the other to act in accordance with his interests. Power then becomes a crucial variable in the study of social systems" (Rex, 1961, p. 112, citeret i Lockwood 1964, p. 246).

Lockwood mener dog, at konfliktteoretikere som Rex (1961) og Dahrendorf (1959) lægger for meget vægt på "magt"-faktoren i institutionaliseringsprocessen (og dermed social forandring) og for lidt på værdier, normer og ideologier:

"... even in situations where power is very evident and conflict endemic, it is doubtful whether the phenomena of conflict can be adequately grasped without incorporating into conflict many of the concepts and propositions concerning the dynamic properties of value systems (or ideologies) which have been developed, or

taken over, by normative functionalism" (Lockwood, 1964, p. 248).

Samtidig kritiserer Lockwood konflikt-teoretikernes påstand om, at sociale forandringer kun kan analyseres som et resultat af skiftende magtbalance mellem konfliktgrupper. Mens han er enig med konflikt-teoretikerne i, at sociale forandringer ofte sker i kølvandet på sociale konflikter, pointerer han, at det modsatte ikke altid er tilfældet: konflikt i et socialt system kan være både endemisk og intens, *uden* at den fremkalder grundlæggende strukturelle forandringer.¹⁾

Udgangspunktet i Lockwoods forsøg på at slå bro mellem "konsensus-" og "konflikt"-orienterede teoretiske synspunkter omkring social forandring består i at adskille begreberne *social integration og systemintegration*. Efter hans mening er konflikt-teoretikernes reaktion mod systemteoretikere (og især normativ funktionalisme) fortrinsvis rettet mod problemer relateret til social integration, mens normativ funktionalismes hovedinteresse er rettet mod systemintegration. Lockwood definerer de to begreber således:

"Whereas the problem of social integration focuses attention upon the orderly or conflictful relationships between the *actors*, the problem of system integration focuss on the orderly or conflictful relationships between the *parts* of a social system" (Lockwood 1964, p. 245).

Lockwood pointerer, at skelen mellem systemintegration og social integration er kunstig: Adskillelsen er en analytisk nødvendighed for at kunne undersøge integration, da integrationsniveauet i samfundet essentielt er produktet af deres indbyrdes (samtidige) påvirkning. Desuden påpeger han, at integration forudsætter eksistensen af disintegration: på systemintegrationsniveau optræ-

---

1) Som Mortensen (1995, 25) gør opmærksom på, diskuterer Lockwood til gengæld ikke den logiske implikation af dette synspunkt, dvs. at grundlæggende social forandring er mulig *uden* sociale konflikter.

der mulighed for funktionelle uoverensstemmelser (og disintegration), mens der på social integrations niveau optræder mulighed for konflikt.

Når Lockwood skal eksemplificere den *indbyrdes påvirkning mellem social- og systemintegration* (specielt i tilknytning til forskellige dynamiske processer i disintegration), griber han til både Marx og Weber.

Hans første eksempel er hentet fra Marx's teori om kapitalismen, hvori Marx beskriver modsætningsforholdene i kapitalismens produktionsmåde, dvs. mellem drivkræfterne i den materielle produktion (forces of production) og produktionsforholdene (relations of production), fortrinsvis ejendomsinstitutioner.

Lockwood omdanner Marx's begreb produktionsmåde til (kerne-) *institutionel orden* i et givet samfund og dets *materielle grundlag* (substructure). Materielle forhold omfatter de teknologiske kontrolmidler over det fysiske- og sociale miljø, samt de tilknyttede færdigheder:

"(Material conditions).. include not only the material means of production, but also what Weber frequently refers to as the material means of organization and violence. Such material conditions must surely be included as a variable in any calculus of system integration, since it is clear that they may facilitate the development of "deviant" social relationships which run counter to the dominant institutional patterns of the system" (Lockwood, 1964 , p. 251).

For Marx (ifølge Lockwood) består kapitalismens disintegrationspotentiale i uoverensstemmelser mellem kapitalismens (kerne-) institutionelle orden og dens materielle grundlag. Når dette er tilfældet, skaber det materielle grundlag grobund for udvikling af sociale forhold (fx socialiserede frem for private ejendomsforhold), som udgør en direkte trussel mod den eksisterende institutionelle orden. Hvorvidt disintegrationspotentialet bliver aktuali-

seret, afhænger af, om de personer og grupper (fx klasser), som har (tilsigtet) interesse i at fastholde den institutionelle orden, er i stand til at klare de dysfunktionelle tendenser i (dele-)systemet²⁾ over for situationens aktuelle udfordringer. Eksempelvis ved at kompensere for disse krav. Et resultat af kompenserende foranstaltninger kan være, at den institutionelle orden opretholdes – men "potentialet" for disintegrationen er der stadig: den eksisterer så længe systemets funktionelle modsætninger består. Til gengæld bliver resultatet et andet, hvis udfordringer i den aktuelle situation fører til en intensivering af modsætninger i (dele-)systemet, og hvis kompenserende foranstaltninger fører (utilsigtet) til en videreudvikling (forværring) af de potentielle disintegrative sociale forhold i (dele-)systemet. Her sættes en ond cirkel af social disintegration og ændring i systemets institutionelle orden i gang.

Lockwood understreger, at hans teoretiske tilgang til systemintegration, eksemplificeret ved Marx, ikke alene begrænser sig til samfundets produktive system: Kerne-institutioner i den "institutionelle orden" kan variere fra et samfund til et andet.

Udgangspunktet i hans andet eksempel, som ligeledes bygger på forholdet mellem den institutionelle orden og det materielle grundlag, er Webers analyser af forudsætninger for udvikling af stabile bureaukratiske strukturer. Weber analyserede flere eksempler på bureaukratier i historiske samfund, hvoraf nogle (eksempelvis Rom og Byzans) var baseret på fædrene arv og hvilede på subsistensøkonomier. I disse typer samfund blev bureaukratiets ansatte oftest betalt i naturalier frem for penge. Det er Webers opfattelse, at en basisforudsætning for en stabil bureaukratisk administration er en udviklet pengeøkonomi; et stabilt skattesystem er nødvendigt, for at bureaukratiet kan fortsætte. Når denne stabilitet ikke er til stede, er bureaukratiets centraliserende målsætning

---

2) Eller i Marx's terminologi: funktionelle uoverensstemmelser mellem de materielle produktionsmidler (means of production) og ejendomsforhold: i tilfældet kapitalismen, en uoverensstemmelse som stammer fra privat ejendomsinstitutionernes manglende evne til at tilpasse sig det industrielle systems produktive kapacitet, således at "spændinger" ved overproduktion kommer i fokus.

ger stadig udsat for de trusler eller sabotage, der potentielt ligger i de sociale forhold i systemets "materielle grundlag" (Lockwood): en subsistensøkonomi favoriserer nemlig decentrale- eller feudalistiske frem for bureaukratiske magtforhold.

På grund af de spændinger der skabes mellem et utilstrækkeligt skattesystem og de bureaukratiske institutioner, bliver de bureaukratiske ansattes tilegnelse af de politiske og økonomiske ressourcer, som er tilknyttet deres position, en stadig trussel. Når der opstår spændinger mellem bureaukratiets ansatte, der skal inddrive skatterne, de store jordejere, der prøver at slippe for beskatning, og bønderne der forsøger at beskytte sig mod den tunge beskatning, opstår der således centrifugale tendenser. Hvis en bureaukratisk institution på denne måde kommer i modsætning til de materielle forhold, bliver integrationen i samfundet truet. Weber bruger Kina og Egypten som eksempler på stabilitet og integration, mens Rom og Byzans bruges som eksempler på spænding og disintegration.

Lockwoods hovedtese er, at *strukturelle modsætninger eller systemopløsende (disintegrative) forhold mellem samfundets dele eller subsystemer* (fx mellem dets materielle grundlag og ejendomsforhold, eller mellem økonomityper, skattesystemer og bureaukrati) *danner basis for social konflikt eller social opløsning* (fx kapitalister mod arbejdere, lokale godsejere mod den centrale magt). Lockwood viser, hvordan strukturelle egenskaber skaber betingelser for, at kollektive aktører, placeret forskelligt i forhold til sociale roller og ressourcer, kan foretage (alternative) handlinger, som sigter mod at opnå egne mål og interesser. Systemmodsatninger bliver dermed sammenknyttet med sociale konflikter, og resultatet er ikke på forhånd fastlagt.

Teoriens grundlag

Lockwood bygger i væsentlig grad på systemteori. Selv om han er kritisk over for visse systemteoretikere, fx Parsons, bygger Lockwoods teorier i afgørende grad på systemtankegangen. Han skæver dog mest i retning af generel funktionalisme, eksempelvis

Merton. Bl.a. fremfører han Mertons teoretiske og empiriske bidrag omkring dysfunktioner og spændinger i systemer og institutioner samt hans anerkendelse af magtforholdenes centrale betydning i sociale relationer. Lockwood vil hermed understrege, at ikke alle systemteoretikere har set bort fra, at orden i systemerne ofte indbefatter modsætningsforhold i delsystemer.

Set i bredt perspektiv har Lockwoods hovedengagement over flere årtier, både teoretisk og empirisk, været nært tilknyttet de klassiske sociologiske problemområder social stabilitet og social forandring. Hans artikel fra 1964 viser således en kombination af flere intellektuelle kilder: hans egen form for etisk socialisme (som på væsentlige områder bygger på T.H. Marshall's borgerskabsprincipper), en filosofisk tilgang, som bærer præg af Popper, men frem for alt en anerkendelse af det teoretiske og empiriske arbejde som Marx, Durkheim, Weber, Marshall og Parsons tidligere har bidraget med på ovennævnte kerneproblemområder. Hans eget bidrag kan betragtes dels som en syntese, dels som videreudvikling af disse sociologers arbejde.

Dette gælder ikke mindst i artiklen om social integration og systemintegration. Som nævnt kritiserer han især de polariserede tilgange til social forandring – normativ funktionalisme og konfliktteori. Når det gælder et systems potentiale for social forandring tager normative funktionalistiske teorier ikke tilstrækkeligt hensyn til de funktionelle modsætninger mellem systemernes institutionelle orden og materielle grundlag og for meget hensyn til de *moralske* dimensioner i social integration. Men potentialet for sociale forandringer undervurderes også, ifølge Lockwood, i konflikt-teorierne, idet disse ved at koncentrere sig om problemer med social integration forsømmer at relatere teorierne til spørgsmål om systemintegration – eksempelvis ved at ignorere de fælles værdiers rolle i opbygning af sociale klasser.

Ved at påpege, at integration kan betragtes fra de to synsvinkler – fra systemets vinkel (systemintegration) og fra aktørernes vinkel (social integration) – åbner han op for analyser af de indbyrdes

processer og gensidige påvirkninger mellem de to tilgange, hvilket vel at mærke kun er deleligt i analytisk forstand. I virkeligheden indbefatter integration begge synsvinkler, hvilket Lockwood (som ovenfor nævnt) illustrerer, bl.a. via mindre omformulering af Marx's analyse af modsætninger i kapitalismens produktionsmåde. I øvrigt er det bemærkelsesværdigt med Lockwoods teori, især set i forhold til gængse systemteorier i begyndelsen af 1960'erne, at mennesker fremtræder som aktive deltagere i integrationsprocessen – som aktører og agenter med interesser og valgmuligheder, magt og indflydelse.

I sit senere værk (Lockwood, 1992: *Solidarity and Schism: "The Problem of Disorder in Durkheim and Marx"*) viser Lockwood tydeligt sin fortsatte interesse i at bygge bro mellem teoretiske perspektiver, som hidtil er blevet betragtet som uforenelige. Denne målsætning ses også i hans eksplorative arbejder af nyere dato om medborgerskabsintegration og klassesdannelsen (Lockwood, 1996). Her stiller han klasseanalysens problematik på hovedet: han antager den hypotese, at den institutionelle enhed af medborgerskabs-, markeds- og bureaukratiske forhold er kernen i social kohæsion. Han forsøger derefter at belyse, hvordan ulighed i klasse og status påvirker medborgerskabet som institution og dermed medborgerskabets integrative funktion.

Kritik

Som Zeuner (1997) påpeger, er det et problem med Lockwoods teori, at den forekommer meget lidt operationaliserbar set fra en social integrations synsvinkel. Det er nogle meget overordnede kategorier, han tager i anvendelse.

I artiklen fra 1964 og det senere værk fra 1992 lægges fortrinsvis megen vægt på systemintegrationstilgang i analyse af integrationsproblematikken på bekostning af nærmere analyse af social integration som sådan. Uden at Lockwood forviser "aktørerne" til periferien, må man sige, at aktørernes handlinger og aktive påvirkning af integrationsprocessen ikke bliver (som fx

hos Giddens) udviklet teoretisk. Han begrænser sig, stort set, til gruppeaktører såsom "klasser".

Til gengæld er der i hans eksemplificering af integrative og disintegrative processer (fx i det teoretiske og empiriske arbejde hos Marx, Weber, Durkheim), rigelig anerkendelse af social integrations betydning for samfundsintegration.

En anden kritik, som rejses bl.a. af Mortensen (1995), er uklarhed omkring, hvad han mere præcist mener med "dele af det sociale system" i hans definition af systemintegration. Det gælder ikke alene i artiklen fra 1964, men også i hans senere arbejde. Eksempelvis i "Solidarity and Schism" (1992), hvor han henviser til systemintegration som

"... the more or less functional or contradictory relationships between its institutional subsystems" (Lockwood, 1992, p. 377).

Denne definition er lidt anderledes end i 1964 (hvor han henviser til "... velordnede eller konfliktfyldte forhold mellem *dele* af det sociale system"), men også i den nyere formulering kan det være svært at vide mere nøjagtigt, hvordan han opfatter begrebet "institution". Som følge heraf bliver det vanskeligt mere konkret at forske i relationen mellem det, han betegner som den (kerne-)institutionelle orden og det materielle grundlag. Og dermed i relationen mellem systemintegration og social integration.

Omkring begrebet systemintegration har især Mouzelis (1997) fremført kritiske bemærkninger om Lockwoods skelnen mellem den kerneinstitutionelle orden og det materielle grundlag. Ifølge Mouzelis er det væsentligste udgangspunkt for systemanalyse snarere, at systemdele nødvendigvis *altid* måtte henvise til institutionaliserede kompleksiteter af normer og roller. Det gælder, uanset om man betragter områderne slægtskab, jura og religion eller videnskab, teknologi og privat ejendom, der (ifølge Mouzelis), må betegnes som "institutioner". Som følge heraf vil systemuoverensstemmelser altid afspejle modsætninger mellem institutioner, dvs.

modsætninger i hvilken type *logik* de forskellige institutionelle kompleksiteter af normer og roller fungerer efter. Samtidig mener Mouzelis (som Marx og Lockwood), at nogle dele af systemet er mere påvirkelige eller holdbare end andre, men at man kan henholde sig til variation i påvirkelighed eller holdbarhed i institutionaliserede kompleksiteter, *uden* at man (som Lockwood) behøver at skelne mellem (kerne-) institutionel orden og materielt grundlag.

"It could be argued, for instance, that certain institutions are less malleable, harder to change, because powerful interest groups support them in a more or less purposive manner" (Mouzelis, 1997).

Udbredelsen af logikken i de mere holdbare institutionaliserede kompleksiteter i forhold til logikken i de mere påvirkelige vil således, ifølge Mouzelis, altid indebære kampe eller strid på dets *socialintegrationsniveau*, dvs. mellem aktører – omkring strategier og de uventede følger af disse strategier. Til gengæld er Mouzelis enig med Lockwood i, at systemmodsætninger ikke automatisk medfører social forandring: sociale forandringer sker ofte i kølvandet på sociale konflikter, men det modsatte er ikke altid tilfældet, ligesom en konflikt i et socialt system kan være både endemisk og intens uden at den fremkalder strukturelle forandringer. For at kunne vurdere hvorvidt systemiske modsætninger fører til forandring og/eller for at analysere, hvilken type forandring der er på tale, må man undersøge, hvordan aktørerne griber situationen an (dvs. analyser på social integrations niveau): fx hvor bevidste aktørerne (eller agenter) er om modsætningerne mellem institutioner, og hvad de foretager sig i form af handlinger med henblik på at stabilisere eller ændre modsætningerne i status quo, osv. (Mouzelis, 1997, 113).

Mouzelis forsøger i sin kritik at gøre Lockwoods social- og systemintegrations tankegang logisk – og dermed analytisk set – mere konsistent for derigennem at muliggøre, at samme sociale fænomen (integration) kan undersøges fra to forskellige – men

sammenhængende – perspektiver. Fokus i social integrationsperspektivet er på konkrete aktører eller grupper af aktører og deres forhold/interaktion i tid og rum. Fra systemintegrationsperspektivet skiftes fokus til institutionelle kompleksiteter – den virkelige orden af regler og normer, der (ifølge Mouzelis – og i Giddens' terminologi) *kun aktualiseres, når aktørerne trækker på dem* for at handle i en specifik situation. Institutioner må altså ikke betragtes som reificerede antropomorfe enheder. Netop denne tilgang må anses for at være i overensstemmelse med Lockwoods eget grundsyn på forholdet mellem social- og systemintegration.

Hvordan kan vi bruge Lockwood?

Til trods for at Lockwoods teoretiske begrebsapparat indebærer visse uklarheder, og at "systemintegrations"- aspektet ved integration er meget fremtrædende i hans hidtidige arbejde, benytter han sig af sin (egen) teoretiske forståelsesramme, som helt klart indbefatter handlende aktører: det er aktørernes fredelige eller konfliktfyldte relationer, som betegner graden af deres sociale integration.

Hvis man yderligere går ud fra Lockwoods antagelse om, at graden af social integration er en afspejling af graden af overensstemmelse på det institutionelle niveau, sættes forskningsmæssig fokus på såvel forholdene på de to niveauer, som på de processer der sker indbyrdes mellem dem.

Lockwood fremfører ganske vist ingen detaljeret vejledning om, hvordan man skal operationalisere begreberne, men hans egen eksemplificering (fx i forhold til Marx's og Weber's teorier) peger på en række retningslinier, som kan anvendes, når konkrete problemstillinger vedrørende integration skal undersøges.

Således antyder fx Mouzelis (1997), hvordan Lockwoods teoretiske tankegang kunne anvendes i en belysning af den voksende modsætning (i UK) mellem "produktivitets- og konkurrenceøkonomi" i den institutionelle sfære af "økonomien", og hvad Parsons (Parsons & Platt, 1973) har betegnet som "logikken af kognitiv rationalitet" i højere uddannelse.

"In view of the prevailing balance of political and social forces since the 1974 world economic crisis, it is not surprising that the more malleable educational institutions have been colonised, to use Habermas's expression, by the less malleable, economic ones. This colonisation, which took the form of the gradual displacement of the academic by the managerial logic in British universities, did not occur automatically. It entailed strategies of colonisation and resistance to colonisation by a variety of interest groups in and outside academia" (Mouzelis, 1997, 113).

Det interessante her er Mouzelis' viderebygning af Lockwoods teori. Mennesker og (interesse-) grupper bliver således hos Mouzelis mere synlige ihændehavere af institutioners forskellige "logik", end hos Lockwood. Institutioner hos Mouzelis betragtes tydeligvis *ikke* som reificerede antropomorfe enheder, men som kompleksiteter af normer og roller, hvis "logik" fungerer (på forskellig vis) gennem aktørernes handlinger. Videreføres den tankegang, bliver social integration - de fredelige eller konfliktfyldte forhold mellem aktører - ikke alene et spørgsmål om forhold på "microniveauet" eller mellem individet (eller gruppen) og "systemets" institutioner: Social integration forekommer også blandt agenterne i de intra- og interinstitutionelle samspil og forhold, dvs. i systemintegration. Fællesnævneren er altså aktørerne. Og aktører (og agenter) kan selvfølgelig have forskellig grad af magt eller indflydelse i de givne situationer, qua deres placering i de varierende institutionelle sammenhænge.

Ud fra disse betragtninger forekommer det, at Lockwoods oprindelige og senere teoretiske bidrag, sammen med en videreudvikling af teorien (jf. Mouzelis), udgør et vigtigt grundlag for at forfølge en række spørgsmål i forbindelse med undersøgelser af social integration inden for givne tider og rum. Blandt de væsentligste spørgsmål er følgende:³⁾

---

3) Spørgsmålene er oprindeligt formuleret af Zeuner (1997, p. 215). De nuværende formuleringer afviger på enkelte punkter fra Zeuners.

- Hvorvidt er relationer mellem aktører fredelige eller konfliktfyldte?
- Er relationerne mellem institutionerne modsætningsfyldte eller forenelige?
- Hvilke udfordringer eller krav bliver fremført af de sociale aktører i forbindelse med sociale konflikter?
- Hvilke reaktioner (til udfordringer eller krav) fremkommer fra relevante agenter fra de implicerede institutioner? Her må man inddrage magtforhold og interesse modsætninger.
- Er "resultatet" kompensation for aktører eller korrektion af de institutionelle forhold: Hvad bliver konsekvensen af resultatet?

Spørgsmålet bliver derefter:

- Om konfliktniveauet er blevet mindre, og dermed om den sociale integration er blevet bedre (eller større)?

Lockwoods oprindelige artikel om social- og systemintegration muliggør således udvikling af en forskningsstrategi, som indbefatter undersøgelse af de to niveauer hver for sig samt derefter at undersøge deres indbyrdes påvirkning af hinanden. Hvorvidt strategien kan realiseres, kan kun afgøres gennem empirisk arbejde.

Referencer

Dahrendorf, R. (1959)

Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford: Stanford University Press.

Lockwood, D. (1964)

Social integration and System Integration, i: Zollschan, G.K. & Hirsch, W. (eds.): Explorations in Social Change. London: Routledge.

Lockwood, D. (1992)

Solidarity and Schism "The Problem of Disorder", i: Durkheimian and Marxist Sociology. Oxford: Clarendon Press.

Lockwood, D. (1996)

Civic Integration and Class Formation, i: Brit. Journ. of Sociology. 47, 3.

Mortensen, N. (1995)

Mapping System Integration and Social Integration, i: Mortensen, N. (ed.): Social Integration and Marginalization. København: Samfundslitteratur.

Mouzelis, N. P. (1991)

Back to Sociological Theory. The Construction of Social Orders. London: Macmillan.

Mouzelis, N. P. (1997)

Social and System Integration: Lockwood, Habermas, Giddens, i: Sociology, 31, 1.

Parsons, T. & Platt, G. (1973)

The American University. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Rex, J. (1961)

Key Problems in Sociological Theory. London: Routledge & Kegan Paul.

Zeuner, L. (1997)

Sociologisk teori om social integration - mod en forskningsstrategi, i: Zeuner, L. (red.): Social Integration. København: Socialforskningsinstituttet 97:9.

Habermas: Den sociale integration trues af rationalitet og system

Lilli Zeuner

Den tyske sociolog Jürgen Habermas har i sin bog, *Theorie des Kommunikativen Handelns* (her anvendes den engelske oversættelse, *The Theory of Communicative Action*, 1991), ydet et væsentligt bidrag til diskussionen om social integration. Bogen udkom første gang i 1981 og var ifølge forfatterens forord foranlediget af de krisetendenser, som det moderne samfund kunne registrere i 1970'erne. Rationaliteten var ikke længere noget, der blev accepteret uden videre argumentation, og den stabilitet, som velfærdsstaten havde skabt, krævede i stigende grad socialpsykologiske og kulturelle omkostninger (Habermas, 1981/1991-92, vol. 1, xliii).

Det var på denne baggrund, at Habermas satte relationen mellem livsverdenen og systemet på dagsordenen. Dermed satte han også den sociale integration og systemintegrationen på dagsordenen. Han ønskede at undersøge relationen mellem livsverdenen og systemet for dermed at kunne forklare de problemer, som han kunne registrere i livsverdenen. Hvad var årsagen til de menneskelige og kulturelle problemer?

Indfrielsen af denne dagsorden gennemførte han ved at gå igennem de klassiske sociologiske teorier og undersøge, hvorledes disse har bidraget til forståelsen af de menneskelige relationer, og ved at gå igennem historien og se, hvorledes menneskelige relationer har ændret sig. Han kombinerede således det logiske og det historiske.

Når vi har inddraget Habermas i vores diskussion om social integration, skyldes det altså, at han giver os en grundig forståelse

af, hvorledes social integration er blevet forstået i sociologien, og at han sætter dette begreb ind i en bred teoretisk og historisk sammenhæng. Det er især hans livsverdensanalyse, som gør det muligt at komme tættere på en forståelse af fænomenet, social integration.

Vores læsning af Habermas' teori vil være styret af ønsket om at undersøge, hvorledes han forstår den sociale integration i en større sammenhæng. Hvilken status har den sociale integration hos Habermas? Hvorledes bliver den sociale integration forklaret? Hvad påvirker den sociale integration?

Præsentation af teorien

I Habermas' teori om den kommunikative handlen indgår der to væsentlige distinktioner. Den ene distinktion vedrører samfundets grundlæggende strukturer, hvor Habermas skelner mellem livsverden og system. Den anden vedrører menneskers handlinger, hvor Habermas skelner mellem kommunikativ handlen og strategisk handlen.

Hvis vi ser nærmere på den første distinktion, så definerer Habermas livsverdenen som et videnskabsmæssigt referencesystem, hvis strukturelle komponenter er kultur, samfund og personlighed. Hver af disse komponenter bliver nærmere defineret. Kulturen er ifølge Habermas det vidensforråd, fra hvilket det er muligt at skaffe fortolkninger. Samfundet er de legitime ordninger, med hvilke det er muligt at regulere tilhørsforhold til sociale grupper og dermed sikre solidaritet. Og personligheden er de kompetencer, med hvilke det bliver muligt at deltage i forståelsesprocesser og dermed sikre identitet (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 136-138). På tilsvarende måde definerer Habermas systemet ved hjælp af dets komponenter, nemlig det økonomiske system og forvaltningssystemet (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 320). Ser vi nærmere på den anden distinktion, nemlig distinktionen mellem kommunikativ handlen og strategisk handlen, finder vi følgende definitioner: Den kommunikative handlen er den form for handlen, der har til formål at skabe forståelse mellem mennesker, mens den

strategiske handlen er den form for handlen, der har til formål at skabe resultater (Habermas, 1981/1991-92, vol. 1, p. 285-86).

På tværs af de to grundlæggende distinktioner foretager Habermas en kobling mellem livsverdenen og den kommunikative handlen. Den kommunikative handlen er således den generelle proces, som inden for hver af de tre livsverdenskomponenter sikrer komponentens reproduktion.

Habermas definerer tre typer af reproduktive processer inden for livsverdenen. Til kulturen hører den kulturelle reproduktion, til samfundet hører den sociale integration og til personligheden hører socialiseringen.

Bag disse tre processer ligger den kommunikative handlen. Det er altså ifølge Habermas den kommunikative handlen - den handlen, der sigter mod gensidig forståelse - der ligger bag de tre reproduktive processer i livsverdenen. Den kommunikative handlen sørger for en indbyrdes forståelse og sikrer dermed videreførelse og fornyelse af den kulturelle viden. Den kommunikative handlen sørger endvidere for koordinering af handling og sikrer dermed social integration og solidaritet. Endelig sørger den kommunikative handlen for socialisering af nye generationer og sikrer dermed udvikling af personlig identitet (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 137).

Det fænomen, som vi her skal beskæftige os med, nemlig den sociale integration, er altså en af de processer, som sikrer livsverdenens reproduktion. Den sociale integration sker ved hjælp af den kommunikative handlen, dvs. ved hjælp af de handlinger, der sigter mod gensidig forståelse. Konsekvensen af den sociale integration er koordinering og solidaritet.

Udgangspunktet for Habermas' teori er den tiltagende rationalisering af livsverdenen. Det er den stigende grad af rationalisering, som giver anledning til hans bekymring, og som samtidig virker som udgangspunkt for hans teoridannelse. Med den stigende grad

af rationalisering af livsverdenen følger den stigende grad af kompleksitet af systemet. Det er disse to udviklingstendenser, som danner dynamikken i hans teori.

Teorien udvikles i to dele. Den første del sigter mod at afklare de processer, der foregår inden for livsverdenen, og det vil især sige afklaring af begrebet om den kommunikative handlen. Den anden del sigter mod at forklare, hvorledes livsverden og system påvirker hinanden, og det vil især sige afklaring af, hvorledes rationaliteten slår igennem inden for livsverdenen og dermed baner vejen for systemets stigende grad af kompleksitet og overgriben i relation til livsverdenen.

Lad os først se på de processer, der finder sted inden for livsverdenen. De grundlæggende processer, som skal sikre reproduktionen af livsverdenen er knyttet til hver af de tre livsverdenskomponenter, kultur, samfund og personlighed. Den kulturelle reproduktion, den sociale integration og socialiseringen har alle til formål at sikre, at nye situationer bliver bundet sammen med eksisterende situationer.

Den kulturelle reproduktion sikrer, at traditionen bliver videreført, og at videnselementerne hænger sammen. Det afgørende bliver således, om den viden, der bliver opfattet som gyldig, er rationel. Hvis den ikke er det, kan den eksisterende viden ikke dække aktørernes behov for gensidig forståelse, når nye situationer opstår. De skemaer, der skal bruges til fortolkning bryder sammen, og det bliver svært at finde mening med tingene.

Den sociale integration sikrer koordineringen af handlinger ved hjælp af legitimt regulerede mellemmenneskelige relationer og stabiliserer gruppens identitet i en grad, som er nødvendig, for at hverdagen kan fungere. Det afgørende bliver, om der eksisterer solidaritet mellem en gruppes medlemmer. Hvis der ikke er tilstrækkelig solidaritet mellem gruppens medlemmer bliver resultatet anomi og dertil svarende konflikter. I sådanne tilfælde vil aktørerne ikke kunne få dækket deres behov for koordinering, når

nye situationer opstår. Der er ikke længere tilstrækkeligt med legitimt regulerede medlemskaber, og den sociale solidaritet bliver en mangel.

Socialiseringen sikrer, at nye generationer bliver udstyret med generelle handlingskompetencer og sikrer, at individuelle livshistorier er i harmoni med de kollektive livsformer. Det afgørende bliver her, om den enkelte i tilstrækkelig grad har udviklet en evne til at være interaktiv og påtage sig et ansvar. Hvis socialiseringen bliver forstyrret vil det resultere i psykiske sygdomme og fremmedgørelse. Hvis det er tilfældet, har aktørerne ikke den fornødne kompetence til at indgå i gensidige relationer med hinanden. Resultatet bliver, at personlighedssystemet kun kan sikres gennem forsvarsstrategier, som er skadelige for deltagelse i den sociale interaktion, og at jeg-styrke bliver en mangel (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 140-141).

Imidlertid får disse reproduktive processer ikke kun betydning inden for den livsverdenskomponent, som de hver især vedrører. Reproduktionen af hver komponent bliver afgørende for, om de to andre komponenter lader sig reproducere.

Hvis kulturen giver tilstrækkelig gyldig viden til, at der kan udvikles en gensidig forståelse inden for livsverdenen, betyder det, at den kulturelle reproduktion bidrager til på den ene side legitimering af eksisterende institutioner og på den anden side af mønstre for socialisering.

Hvis samfundet er tilstrækkeligt integreret til at dække behovet for koordinering af livsverdenen, betyder det, at den sociale integration bidrager til på den ene side individernes legitimt regulerede medlemskab af samfundet og på den anden side til moralske forpligtigelser.

Hvis den personlige identitet er tilstrækkelig stærk til, at individet kan handle realistisk i forhold til situationer, der opstår i deres livsverden, betyder det, at socialiseringen bidrager på den ene side

til et fortolkningstalant og på den anden side til motivation for at handle i overensstemmelse med normer (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 141).

De tre reproduktionsprocesser har altså betydning ud over den komponent, som de virker inden for. De bidrager hver især til reproduktionen af de to øvrige komponenter. Det betyder, at den sociale integration ikke blot har betydning for den samfundsmæssige reproduktion, men også for den kulturelle og personligheds-mæssige reproduktion. Den sociale integration baner vejen for individets sociale medlemskab og for de moralske forpligtigelser. Hvis der omvendt hersker anomi på det samfundsmæssige niveau, vil der også ske en fremmedgørelse af individet og udvikles en usikkerhed vedrørende den kollektive identitet. Spørgsmålet om, hvorvidt den sociale integration er vellykket, bliver dermed af betydning for hele livsverdenen.

Problemet er ifølge Habermas, at livsverdenens tre komponenter og de dertil hørende reproduktionsprocesser bliver skilt ud fra hinanden. Konsekvensen af denne differentiering bliver, at rammerne for menneskelig interaktion bliver underlagt den rationelt begrundede gensidige forståelse. Konsensus hviler i den sidste ende på argumentets autoritet. Der sker altså en rationalisering af livsverdenen.

Samtidig med, at der sker en differentiering mellem livsverdenens tre komponenter, sker der en differentiering inden for komponenterne. Inden for kulturen sker der en differentiering mellem tradition og det konkrete indhold. På det samfundsmæssige niveau sker der en differentiering mellem moral og ret. Inden for personligheden sker der en differentiering mellem de videnskabelige strukturer og den kulturelle videns indhold. Inden for alle tre komponenter sker der altså en differentiering mellem indhold og form. Der sker en formalisering af generelle principper, som løsriver fra det indhold, de oprindeligt har været bundet til. Der sker en teknificering.

Endelig sker der en funktionel specificering inden for hver af de tre komponenter. Der sker en professionalisering af den kulturelle overlevering, den sociale integration og opdragelsen. Inden for kulturen udvikles der handlingssystemer til overlevering af viden, ret og kunst, inden for samfundet udvikles demokratiske former til kanalisering af den politiske viljesdannelse, og inden for personlighedssystemet sker der en pædagogisering af opdragelsen. Inden for alle tre komponenter sker der således en refleksiv brydning af de traditionelle former for reproduktion. Reproduktionen af livsverdenen bliver professionaliseret og grunder sig på viden (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 146-47).

For den sociale integration betyder den tiltagende differentiering af livsverdenen, at der sker differentiering mellem moral og ret og dermed en udskilning af det tekniske og rationelle element. Samtidig sker der en professionalisering, således at den sociale integration bliver videnskabsmæssigt baseret. Den sociale integration bliver således genstand for den demokratiske viljesdannelse, og den bliver bundet til regelstyring frem for moral. Den sociale integration bliver en professionaliseret reproduktionsproces. Den bliver videnskabsbaseret.

Den anden del af Habermas' teori vedrører relationen mellem livsverden og system, og her bliver livsverdenens rationalisering helt afgørende. Det er rationaliseringen af livsverdenen, der muliggør en forøgelse af den systemmæssige kompleksitet. Den systemmæssige udvikling kan nemlig ikke ske uden en forankring i livsverdenen. Det er i livsverdenen, det sociale system bliver defineret som helhed og dermed institutionaliseret.

Den systemmæssige kompleksitet starter med at være tæt sammenslynget med den sociale differentiering. I stammesamfund består systemkompleksiteten i regelbundne slægtskabssystemer, der er tæt knyttede til social differentiering. På denne måde er systemintegration og social integration tæt sammenslyngede (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 163).

Med tiden sker der en uddifferentiering af generaliserede bytterelationer. Dette sker ved hjælp af pengemediet. Konsekvensen bliver, at staten tvinges til at reorganisere sig. Dette sker ved hjælp af magtmediet. Der udvikles altså to subsystemer, nemlig markedet og den moderne forvaltning. Det er karakteristisk, at disse subsystemer bliver normfrie og uafhængige af den kommunikativt strukturerede livsverden. Med udgangspunkt i disse subsystemer sker der en tiltagende differentiering i subsystemer. Konsekvensen bliver, at livsverdenen indsnævres og selv bliver et subsystem, samtidig med at den danner grundlaget for systemdifferentieringen. Det er først og fremmest livsverdenens differentiering mellem ret og moral, som gør systemdifferentieringen mulig (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 172-173).

Udviklingen af styringsmedier som magt og penge betyder, at handlinger i stigende grad bliver koordineret gennem ikke-sproglige styringsmedier. Den sprogligt baserede konsensusdannelse bliver således afløst af styringsmedier som penge og magt, og konsekvensen bliver stigende kompleksitet i interaktionen. Det er denne differentiering mellem sproglig kommunikation og mediestyret kommunikation, der muliggør adskillelsen mellem social integration og systemintegration (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 183).

Adskillelsen mellem social integration og systemintegration betyder, at systemintegrationen på den ene side snylter på den sociale integration og på den anden side indskrænker dens kommunikation. Konsekvensen bliver, at livsverdenens fatteevne bliver sprængt. Det er denne udviklingshistoriske ironi, som Habermas ønsker at præcisere (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 155).

Den stigende differentiering af livsverdenen betyder ifølge Habermas, at systemet og de dertil hørende subsystemer bliver differentieret ud. Ved hjælp af magt og penge dannes forvaltningssystemet og det økonomiske system. Når disse subsystemer er dannet, må livsverdenen reagere imod dem. Over for statens og økonomiens systemintegrerede handlingsområder dannes der inden for livsver-

denen socialt integrerede handlingsområder i form af privatsfære og offentlighed. Livsverdenen beskytter sig gennem institutionsdannelse. Privatsfærens institutionelle kerne er familien, som er friholdt for produktive funktioner og specialiseret til socialiseringsopgaver. Offentlighedens institutionelle kerne er de kommunikationsnet, der består af kulturvirksomheder, presse og massemedier (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 318-319).

Med denne institutionalisering af livsverdenen bliver det muligt for systemet at skabe udvekslingsrelationer i forhold til livsverdenen. Det økonomiske system kan bytte løn for arbejdsydelse og varer og tjenesteydelser for efterspørgsel. Den offentlige administration bytter organisationsydelser for skat og politiske afgørelser for masseloyalitet (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 318-319).

Set ud fra livsverdenens perspektiv udkrystalliseres der omkring disse udvekslingsrelationer nogle sociale roller. Med udgangspunkt i privatsfæren udkrystalliseres rollerne som beskæftigede og konsumenter, og med udgangspunkt i offentligheden udkrystalliseres rollerne som statsborgere og klienter. På tværs af privatsfære og offentlighed tegner der sig to typer af roller. Rollerne som beskæftigede og som klienter er defineret i relation til organisationer. Beskæftigelsessystemet regulerer sin udveksling med livsverdenen via organisationsmedlemmernes roller, og den publikumsrelaterede administration regulerer sin udveksling med livsverdenen via klientorganisationernes roller. Begge roller er retsligt konstitueret med henvisning til organisationerne. Rollerne som konsument og som deltager i den offentlige menings processer er ikke defineret gennem tilsvarende organisatoriske og retslige principper. Konsument- og statsborgerrollen henviser i stedet til forudgående dannelsesprocesser, som har formet præferencer, værdiorienteringer, indstillinger etc. Sådanne orienteringer dannes i privatsfæren og i offentligheden (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 319- 322).

Sammenføjningen mellem livsverden og system giver anledning til nye typer af sociale konflikter. Det er de roller, som er udviklet

som konsekvens af adskillelsen mellem livsverden og system, der giver anledning til nye typer af protester. Kritikken retter sig mod instrumentaliseringen af erhvervsarbejdet og konkurrence og præstationspres helt ned i grundskolen. Den retter sig mod den forbrugeriske omdefinering af private livsområder og personlig livsstil. Den retter sig mod afhængigheden af offentlig virksomhed og klientgørelse. Og den retter sig endvidere mod statsborgerrollen og rutinen i den målrationelle realisering af interesser (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 395).

Konsekvensen af denne udvikling bliver, at de samfundsmæssige konflikter antager nye former. De klassiske konflikter mellem arbejdsmarkedets organisationer rettede sig mod spørgsmålet om fordeling af de samfundsmæssigt producerede goder. De nye konflikter handler om de roller, som følger af modsætningen mellem system og livsverden. Disse roller vil blive forsvaret af de mennesker, som umiddelbart er involveret i produktionen, og derfor er interesserede i den fortsatte kapitalistiske vækst, mens de vil blive angrebet af de mennesker, som står perifert i forhold til produktionen, og som vil finde sammen i forskellige former for protestbevægelser. De materielt betonedede fordelingskonflikter afløses af center/periferi betonedede livsformskonflikter. De nye konflikter opstår således inden for den kulturelle reproduktion, den sociale integrations og socialisationens områder, og de handler til syvende og sidst om livsformens grammatik (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 392).

På baggrund af denne præsentation af Habermas' teori kan vi nu opsamle den forståelse af den sociale integration, som han bidrager til. Den sociale integration bliver hos Habermas defineret som en samfundsmæssig reproduktionsproces. Denne reproduktion foregår gennem den kommunikative handling. Det er altså de handlinger, som sigter mod at skabe konsensus, der baner vejen for den sociale integration. Resultaterne af den integrative proces er solidaritet. For Habermas er den sociale integration altså en handlingsbaseret proces.

Modpolen til social integration er ifølge Habermas anomi. Hvis den sociale integration ikke er i orden, brister koordineringen af menneskelig handlen. Der sker ikke en legitim regulering af menneskelige relationer og en udvikling af en gruppes identitet. Målet på, om den sociale integration er i orden, bliver ifølge Habermas solidariteten. Hvis der ikke hersker solidaritet mellem mennesker, vil normløsheden brede sig. Konsekvensen bliver, at når nye situationer opstår, kan grupper af mennesker ikke få dækket deres behov for koordinering.

Den sociale integration kan ikke ses isoleret fra de andre reproduktionsprocesser i livsverdenen. På den ene side baner den sociale integration vejen for den kulturelle reproduktion og socialiseringen, og på den anden side fremmer den kulturelle reproduktion og socialiseringen den sociale integration.

Hvis vi skal svare på spørgsmålet om, hvad der ud fra Habermas' teori fremmer den sociale integration, bliver det altså klart, at den kommunikative handlen sikrer den sociale integration. Den sociale integration fremmes endvidere af vellykket socialisering og vellykket kulturel reproduktion. Der skal altså være en interaktion mellem mennesker med henblik på at skabe konsensus, der skal være en kultur, som legitimerer de samfundsmæssige institutioner, og det enkelte menneske skal have en personlighed, der sikrer den fornødne motivation til at handle i overensstemmelse med de eksisterende normer.

Truslerne mod den sociale integration kommer såvel fra livsverdenen som fra systemet. Inden for livsverdenen betyder adskillelsen af kultur, personlighed og samfund, at det kommer til at knibe med den kulturelle og den personlighedsmæssige opbakning til den sociale integration. Inden for samfundet sker der endvidere en differentiering mellem ret og moral, således at den sociale integration i sig selv bliver teknificeret og professionaliseret. Den institutionaliseres i demokratiske institutioner.

Livsverdenens trusler mod den sociale integration forstærkes af den systemgørelse, som den selv har banet vejen for. Når det økonomiske system og det administrative system bliver stadig mere komplekse betyder det, at de fylder mere og mere og gradvist fortrænger verden. Den måde, som systemet yder indflydelse på, nemlig ved at anvende penge og magt, kommer derved til at fortrænge den kommunikative handlen, som skulle danne grundlag for den sociale integration. I stedet for at handle kommunikativt og søge en indbyrdes konsensus vil mennesker handle strategisk i retning af at opnå størst mulig løn for deres arbejdsydelser og størst mulige ydelser for deres politiske loyalitet.

Truslerne mod den sociale integration resulterer i konflikter om, hvordan livet skal forme sig. Er det den strategiske handlen eller den kommunikative handlen, der skal være fremherskende? Er det systemet eller livsverdenen, der skal være i centrum? Skal vi acceptere styringen fra magten eller pengene, eller skal vi forsøge at genetablere den sociale integration? Den sociale integration bliver i sig selv genstand for konflikter.

Teoriens grundlag

Habermas udvikler sin teori ved på den ene side at gå gennem væsentlige sociologiske teorier og på den anden side at anlægge et udviklingsteoretisk perspektiv. Fra sociologien henter han begreber om livsverden og system, og fra teorien om den samfundsmæssige udvikling fra stammesamfund til moderne samfund henter han argumentation for sin teori om adskillelsen af livsverden og system. På denne måde bliver hans sociologiske teori såvel teoretisk som historisk begrundet. Hans teori bliver reelt en udviklingsteori.

Habermas peger selv på, at konsekvensen af den historiske udvikling bliver, at teorien må skifte perspektiv. Livsverdenen kan ikke længere begribe sin egen udvikling uden at inddrage en systemteoretisk analyse. Habermas udvikler derfor først en livsverdensteori og derefter en systemteoretisk forståelse af livsverdenen.

Selve begrebet om livsverdenen henter Habermas i den fænomenologiske tradition repræsenteret ved Alfred Schutz og Edmund Husserl. Ifølge denne tradition konstruerer individet sin verden på grundlag af dets grundlæggende viden. Denne synsvinkel anser Habermas for at være utilstrækkelig. Han videreudvikler derfor livsverdensperspektivet ved at inddrage to andre linjer i sociologien. På den ene side bygger han på den tyske linje fra Marx og Weber til Lukacs og den kritiske teori. Fra denne linje kommer rationaliserings- og fremmedgørelsesproblemstillingen. På den anden side bygger han på den tradition, der sigter mod den kommunikative handlen frem for den målrettede handlen. Denne linje er primært repræsenteret af Mead og Durkheim. Fra Mead stammer kommunikationsteorien og fra Durkheim stammer teorien om social solidaritet. Også sprogfilosofien repræsenteret ved Austin hører til denne linje. Det er på dette grundlag, Habermas udvikler sin teori om kommunikativ handlen (Habermas, 1981/1991-92, vol. 2, p. 1).

Webers teori er det primære udgangspunkt for Habermas' rationalitetsdiskussion. Det er Webers grundlæggende spørgsmål om, hvorledes den vestlige rationalitet kan forklares, der danner udgangspunktet for Habermas' teori om livsverdenens rationalisering. Webers teori er reelt en handlingsteori, hvor forskellige typer af handlinger ses som afvigelser i forhold til den målrationelle handling (Habermas, 1981/1991-92, vol. 1, p. 6). Dette udgangspunkt finder Habermas imidlertid utilstrækkeligt. For ham er de rationelle handlinger kun en del af de menneskelige handlinger. Til brug for sin teori om livsverdenen må han have et begreb om en kommunikativt orienteret handlen. Han udvikler derfor en skelnen mellem handling, der er rettet mod succes, og handling, der er rettet mod udvikling af forståelse (Habermas, 1981/1991-92, vol. 1, p. 285).

Såvel Weber som Marx danner udgangspunkt for Habermas' teori om rationaliseringens konsekvenser. Weber påpeger, at rationaliseringen fører til tab af mening og tab af frihed. Marx peger på fremmedgørelsen og den indre kolonisering som konsekvens af

kapitalismen. Herfra videreudvikles Lukacs teori om fremmedgørelse og Horkheimer og Adornos teori om bevidsthedens fremmedgørelse gennem massemedier. Konsekvensen bliver individets forsvinden. Habermas foretager en reformulering af denne fremmedgørelsesproblematik. Det gør han ved hjælp af begrebet om den kommunikative handlen og teorien om styringsmedier. For at kunne gøre det, må han have fat i den anden linje inden for sociologien, nemlig den linje, der stammer fra Mead og Durkheim.

Meads teori, om at den menneskelige interaktion har udviklet sig fra at være formidlet af ekspressive fagter til at være formidlet af symboler, danner udgangspunkt på Habermas' teori om den kommunikative handlen. Overgangen til symbolsk formidlet interaktion nødvendiggør udvikling af regelsæt, der kan være med til at styre den menneskelige adfærd. For det enkelte menneske bliver det nødvendigt at udvikle en regelkompetence. Denne regelkompetence er i starten et middel til at kommunikere med omverdenen og bliver senere en kompetence til at styre adfærd. Det er såvel kommunikation som adfærd og dispositioner, der bliver symbolsk struktureret. Denne opfattelse er hos Mead bundet til det enkelte menneskes udvikling. For Habermas er denne metodologiske binding uacceptabel. For ham er det afgørende at kunne udvikle en almen teori om den symbolske strukturering af livsverdenen. Denne teori må være båret af en social udviklingsteori frem for en individorienteret udviklingsteori. Derfor inddrager han Durkheim.

For Durkheim er det ikke sproget, der danner udgangspunktet for de regler, der styrer menneskelig adfærd. Hos Durkheim er reglerne for menneskelig adfærd indlejret i den moral, som udspringer af det hellige. Det er igennem de hellige genstandes magt og den rituelle praksis, der skabes en fælles bevidsthed.

Det er Habermas' opfattelse, at Mead og Durkheim på trods af deres uenigheder om normernes grundlag, har mange ens træk i deres teorier. De har begge to den opfattelse, at normernes grundlag skal søges uden for den sociale interaktions felt, nemlig i hen-

holdsvis sprog og religion. De søger begge to en symbolsk forklaring på normerne, nemlig henholdsvis sproglige og hellige symboler. Og endelig ser de målet for interaktionen mellem mennesker som værende en form for gensidighed, nemlig henholdsvis konsensus og kollektiv bevidshed.

Stillet over for disse forskelle og ligheder udvikler Habermas sin teori om konsensussøgende adfærd på grundlag af de fælles træk i de to teorier, nemlig de symbolsk strukturerede handlingsregler og den fælles søgen efter overensstemmelse. Udgangspunktet bliver Meads opfattelse af sproget som grundlag for den kommunikative handling, og metodologien bliver Durkheims sociale evolutionsforståelse. På dette grundlag udvikler Habermas sin teori om livsverdenen og sin teori om livsverdenens adskillelse fra systemet.

For at kunne videreudvikle sin teori om systemets selvstændiggørelse og kolonisering af livsverdenen inddrager Habermas teorier af Parsons og Marx.

Habermas bygger sin teori om systemets udskillelse fra livsverdenen på Parsons systemteori. Habermas påpeger, at Parsons igennem hele sit forfatterskab arbejder med en kobling mellem en handlingsteori og en systemteori. I starten af Parsons forfatterskab er den enkelte handling i centrum. Den ses som værende båret af de sociale normer, der igen er forankret i den enkeltes værdier. På denne baggrund får kulturen en overordnet status i forhold til andre dele af samfundet. Efterhånden som Parsons udvikler sin teori bliver systemperspektivet dominerende. Samfundet skilles ud i en række delsystemer og uden om disse udvikles andre systemer af fysisk og biologisk art. I denne proces forsvinder Parsons skelnen mellem social integration og funktionel integration. Han taler ganske enkelt om integration.

Habermas tager afstand fra denne rene systemtænkning. Han fastholder en skelnen mellem social integration og systemintegration. Imidlertid kan han bruge Parsons systemteoretiske tænkning til at udvikle den del af sin teori, der vedrører systemet. Det er specielt

Parsons teori om styringsmedier, der finder anvendelse i Habermas' teori. For Parsons har hvert system sit styringsmedium. Ifølge Habermas søger Parsons at generalisere sig frem til nogle fælles træk ved styringsmedier, som fx at de skal være uafhængige af det enkelte menneske, at de skal kunne lagres, at de skal kunne cirkulere mv. Habermas gør opmærksom på, at de forskellige systemers styringsmedier i forskellig grad kan leve op til disse krav. Derfor tager han udgangspunkt i markedets styringsmedium, nemlig penge, og analyserer på denne baggrund, hvorved andre styringsmedier adskiller sig fra penge. Magten, som er den administrative verdens styringsmedium, adskiller sig fra pengene ved at skulle legitimeres, dvs. den skal forankres i sprog og kultur. Den skal forankres i livsverdenen. Livsverdenen bliver derfor fastholdt som analytisk kategori i Habermas' teori.

Fra Marx udvikler Habermas sin teori om systemets kolonisering af livsverdenen. Marx' analyse af varens dobbelte karakter, nemlig som både bytteværdi og brugsværdi, danner udgangspunkt for en skelnen mellem de økonomiske spændinger og den spændingsfyldte interaktion mellem de sociale klasser, og dermed for en skelnen mellem system og livsverden. Marx' skelnen mellem system og livsverden fremkommer som en reel abstraktion. Det betyder, at det kapitalistiske system bliver en mystificeret form af klasserelationerne. Denne mystificering baner vejen for fremmedgørelse og en borgerlig kultur, som tilslører de faktiske klasserelationer. Der opstår en falsk klassebevidsthed.

Problemet er ifølge Habermas, at Marx ikke ser, at staten og det økonomiske system gennemgår en stadig stigende grad af differentiering, som åbner op for nye styringsmuligheder i forhold til klasserelationerne. Habermas kritiserer Marx for at foretage en dialektisk sammenbinding af livsverden og system. Det betyder, at han ikke kan adskille den generelle systemdifferentiering, der følger af moderniteten, og den klassespecifikke form, den på det tidspunkt blev institutionaliseret i. Som konsekvens heraf erstatter Habermas Marx' begreb om en falsk klassebevidsthed med et begreb om en fragmenteret hverdagsbevidsthed.

Hos Habermas sker koloniseringen af livsverdenen som konsekvens af livsverdenens differentiering og som konsekvens af de roller, der udvikles i bytterelationerne mellem livsverdenen og subsystemerne. Resultatet bliver en fragmenteret hverdagsbevidsthed.

Det er altså først og fremmest Mead og Durkheim, der danner udgangspunkt for Habermas' teori om social integration. Det er i disse teorier, grundlaget for Habermas' livsverdensteori skal findes. Hvis man vil forstå hans teori om livsverdenens problemer, må man imidlertid også inddrage hans brug af Weber, Marx og Parsons. Herfra kommer ideerne om rationaliseringens gennemsyning af livsverdenen og systemets kolonisering af livsverdenen.

Kritik

I diskussionen af Habermas' teori skal vi kun inddrage den kritik, som vedrører hans teori om social integration. To engelske sociologer, nemlig Nicos P. Mouzelis og Margaret S. Archer har diskuteret og kritiseret Habermas' teori om social integration.

Mouzelis fremfører sin kritik i bogen *Back to Sociological Theory* (1991). Fra denne bog skal vi især fremhæve to væsentlige kritikpunkter.

Mouzelis kritiserer Habermas for hans systemopfattelse. Ifølge Mouzelis har Habermas udviklet en teori, hvor den økonomiske verden er præget af automatik og passivitet. Der findes ikke nogen makroaktører, som er med til at forme udviklingen gennem modsatrettede interesser og indbyrdes konflikter. Mouzelis fremhæver, at den nyeste viden om udviklingen inden for det økonomiske system peger på, at dette system er præget af fleksibilitet og samarbejde mellem mange agenter.

I forlængelse af denne kritik peger Mouzelis på, at Habermas ikke berører spørgsmålet om, hvordan den sociale evolution, som udgør et centralt element i hans teori om systemintegrationens løsning fra den sociale integration, er kommet i stand. Der er ikke

nogen aktører, som i kraft af deres handlinger har frembragt denne udvikling.

Manglen på aktører i systemdelen af Habermas' teori opfatter vi som en alvorlig mangel. Det betyder, at der opstår automatiske udviklingsprocesser, som ikke kan føres tilbage til menneskelig handlen. Menneskelig handlen bliver på denne måde noget, der er forbeholdt livsverdenen.

Mouzelis kritiserer endvidere Habermas for at sammenblende en metodologisk og en substantiel distinktion. På den ene side fremfører Habermas, at hans skelnen mellem livsverden og system er en metodologisk skelnen, hvor to analytiske perspektiver anlægges på samme fænomen, nemlig samfundet. På den anden side bliver livsverden og system substantielle, således at man kan undersøge modsætningen mellem dem.

Denne kritik er yderst central for en videre diskussion af, hvorledes en forskning i social integration kan tage udgangspunkt i Habermas' teori. Hvis man anlægger to synsvinkler på et og samme fænomen, kan man ikke samtidig tale om to adskilte fænomener, der kan analyseres hver for sig.

Archer fremfører sin kritik i den reviderede udgave af *Culture and Agency*. Hendes kritik retter sig mod den grundlæggende distinktion i Habermas' teori.

Archer er for så vidt enig med Habermas i, at der må være en grundlæggende skelnen mellem social integration og systemintegration. Hendes kritik retter sig mod Habermas' anvendelse af disse begreber. Hun kritiserer ham for at anvende begrebet om social integration i forhold til livsverdenen og begrebet om systemintegration i forhold til systemet. Hendes problem er, at livsverden og system derved bliver adskilt som to blokke, der fungerer efter hvert sit princip. Ifølge Archer må begge disse blokke analyseres med hensyn til social integration og systemintegration. Inden for livsverdenen må der skelnes mellem social integration og

systemintegration. Det samme gælder for systemet eller strukturerne, som Archer ville sige. Også her vil der være grundlag for en skelnen mellem social integration og systemintegration. De to blokke må altså analyseres efter samme principper (Archer, 1988/1996, p. 288-297).

Det afgørende problem ved Habermas' teori er ifølge Archer, at han ved at placere den sociale interaktion i livsverdenen og de sociale strukturer i systemet afskærer sig fra at undersøge den gensidige påvirkning mellem den sociale integration og systemintegrationen. Derfor kan han heller ikke afsøge den interne udviklingsdynamik, der må være inden for såvel livsverden som system. Han kan kun undersøge den historiske udvikling med den gensidige påvirkning mellem livsverden og system som et engangsfænomen.

Archers krav, om at livsverden og system skal forstås og analyseres efter samme principper, bunder i hendes opfattelse af kultur og struktur som værende ensartede fænomener. Et sådant princip kan vi ikke tilslutte os. Det betyder, at vi ikke umiddelbart vil kunne støtte op om Archers kritik af Habermas. Alligevel følger der nogle væsentlige problematiseringer som konsekvens af hendes kritik. En af disse problematiseringer er, at kulturen i Habermas' teori fremtræder som ensartet og sammenhængende. Der optræder altså ikke modsigelser eller uenigheder i kulturen. En anden problematisering er, at systemet i Habermas' teori udelukkende fremtræder som system uden agenter, der kan være uenige eller i konflikt med hinanden. Sådanne kritikpunkter er der god grund til at fremføre over for Habermas' teori.

I forlængelse af de kritikpunkter, som er fremført af Mouzelis og Archer, vil vi fremhæve, at Habermas' skelnen mellem livsverden og system ikke bliver en reel distinktion. Når Habermas på den ene side ser livsverdenen som en historisk forudsætning for systemet og på den anden side ser livsverdenen som værende koloniseret af systemet, må konsekvensen blive, at livsverdenen bliver underlagt systemets udvikling. På denne måde bliver det vanske-

ligt at fastholde en reel distinktion mellem livsverden og system, således at disse kan undersøges hver for sig med henblik på en undersøgelse af deres indbyrdes påvirkning.

Principper for forskning i social integration

Fra denne kritiske diskussion af Habermas' teori skal vi vende os til en diskussion af teoriens anvendelse. Spørgsmålet bliver her, hvordan man på baggrund af Habermas' teori kan sætte den sociale integration på dagsordenen og undersøge, hvad der påvirker den? Hvilke empiriske spørgsmål rejser teorien?

1. Social integration som empirisk fænomen

Indledningsvist må man sætte fokus på den sociale integration som empirisk fænomen. Den sociale integration er ifølge Habermas en samfundsmæssig reproduktionsproces, som er helt nødvendig for samfundets fortsatte eksistens. Hvordan kan man undersøge denne reproduktionsproces?

Habermas leverer nogle begrebspar, som gør det muligt at diskutere, hvordan vi kan undersøge den sociale integration. I sin teori skelner han mellem integration og anomi, solidaritet og normløshed, koordinering eller ikke koordinering af handlinger, konsensusorienterede handlinger eller strategisk orienterede handlinger, legitimitet eller mangel på legitimitet i de menneskelige relationer.

Disse begrebspar giver et udgangspunkt for at sætte fokus på social integration eller manglen på social integration på et empirisk niveau.

2. Social integration og andre reproduktionsprocesser

Der må ske en afklaring af den sociale integrations relationer til andre reproduktionsprocesser. Hvis vi følger Habermas' teori, kan vi ikke se isoleret på den sociale integration. Den er afhængig af de reproduktionsprocesser, der finder sted inden for livsverdenens øvrige komponenter, nemlig den kulturelle reproduktion og socialiseringen.

Den legitimitet, som den sociale integration må bygge på, kan kun hentes i kulturen. Kulturen må levere tilstrækkelig gyldig viden, til at der kan udvikles en gensidig forståelse omkring den sociale integration. Gennem gyldig viden og gensidig forståelse vil den samfundsmæssige reproduktion blive legitimeret. Spørgsmålet bliver altså, om der eksisterer en gyldig viden om de samfundsmæssige fænomener, vi kan registrere. Danner denne gyldige viden en gensidig forståelse omkring de konkrete fænomener? Skabes der på denne måde en legitimitet omkring disse fænomener, således at den sociale integration fortsat kan fungere?

De normer, som skal danne grundlag for det enkelte menneskes handlinger i relation til samfundets reproduktion, kan kun skabes gennem socialiseringen. Spørgsmålet er altså, om mennesker er udstyret med tilstrækkelig kompetence til at handle, til at være i interaktion med andre mennesker og til at påtage sig et ansvar. Er normerne for interaktion mellem mennesker stærke nok til, at den sociale integration fortsat kan fungere?

Denne relatering mellem livsverdenens tre reproduktionsprocesser giver anledning til en undersøgelse af, hvorledes de indbyrdes påvirker hinanden. Kan man registrere en sammenhæng mellem social integration, kulturel reproduktion og socialisering?

3. Differentiering inden for livsverdenen

Der må ske en afklaring af, om livsverdenens komponenter bliver mere og mere adskilt fra hinanden. Ifølge Habermas betyder opsplitningen mellem kultur, samfund og socialisering, at det bliver svært at overføre legitimitet fra kulturen og normer fra socialiseringen til støtte for den sociale integration. Opsplitningen inden for samfundet mellem form og indhold betyder, at de sociale relationer bliver funderet i såvel moral som teknisk orienterede love. Og endelig betyder professionaliseringen, at den fælles vilje kanaliseres over i en demokratisk funderet professionalisering af en søgen efter konsensus.

I denne sammenhæng bliver spørgsmålet, om vi kan registrere sådanne udviklingsprocesser. Bliver den sociale integration adskilt fra den kulturelle reproduktion og socialiseringen? Bliver den sociale integration i stigende grad en lovreguleret proces? Og endelig må man spørge, om den fælles søgen efter konsensus bliver overladt til de professionelle politikere.

4. Systemets voksende kompleksitet

Der må ske en afklaring af, hvorvidt systemet bliver mere og mere komplekst med deraf følgende negative konsekvenser for den sociale integration. Ifølge Habermas er systemets voksende kompleksitet med til at hæmme den sociale integration. Når den sprogligt styrede kommunikation mellem mennesker erstattes af styringsmedierne, magt og penge, bliver den sociale integration undergravet. Den sociale integration bliver i sig selv truet, fordi mennesker handler strategisk i stedet for at søge efter konsensus. Desuden bliver den kultur og socialisering, som integrationen er afhængig af, truet. Kulturen kan ikke længere rumme den fornødne viden om systemets kompleksitet, og socialiseringen kan ikke længere forberede mennesker på at indgå i relationer med hinanden.

Det spørgsmål, som kan rejses i forlængelse af denne opfattelse, er, hvorvidt mennesker handler strategisk eller kommunikativt. Får magten og pengene dem til at søge mod kvalifikationer, job og indflydelse, eller søger de mod livsverdenens menneskelige relationer.

I denne sammenhæng bliver opgaven altså at undersøge, om vi kan registrere sådanne udviklingsprocesser. Ser vi tendenser til en fragmenteret hverdagsbevidsthed? Ser vi tendenser til en rationel målsøgende adfærd frem for en konsensusøgende adfærd? Ser vi tendenser til, at mennesker søger efter individuelle fordele frem for gode menneskelige relationer?

5. Konflikter omkring den sociale integration?

Der må ske en afklaring af, hvorvidt konflikter centrerer sig omkring livsverdenen frem for de materielle forhold. Modsætningen mellem strategisk handlen og kommunikativ handlen kan ifølge Habermas føre til konflikter mellem de mennesker, som er centralt placeret i samfundet, og de mennesker, som er perifert placeret. De mennesker, som er tæt på produktion og administration, vil holde fast ved deres ret til strategisk handlen, mens de mennesker, som er perifert placeret, vil bekymre sig mere om livsverdens måde at fungere på. De vil skabe nye kulturelle strømninger, danne nye institutioner, opdrage deres børn efter nye principper, forfølge nye værdier og leve efter nye normer. På denne måde vil de bidrage til legitimeringen af nye regler for relationen mellem mennesker. Spørgsmålet bliver altså, om vi kan registrere strategisk handlen i retning af at få størst mulig løn for en given arbejdsindsats og i retning af at få størst mulig ydelse fra det offentlige for den politiske loyalitet, eller om vi kan registrere nye normer og værdier og nye typer af institutionsdannelser.

6. Styring af den sociale integration

Endelig må det undersøges, om vi kan registrere tendenser til styring af den sociale integration. Habermas understreger systemets afhængighed af livsverdenen. Økonomi og administration kan ikke fortsætte deres udvikling, hvis der ikke sker en tilsvarende udvikling i livsverdenen. Hvis den kulturelle reproduktion, den sociale integration og socialiseringen bryder sammen, kan systemet ikke fungere. Derfor vil der blive anvendt såvel magt som penge på at få alle tre processer til at fungere. Den sociale integration bliver derfor også genstand for anvendelse af såvel magt som penge. Her bliver spørgsmålet, om vi kan registrere anvendelse af magt og penge for at få den sociale integration til at fungere. Er der forsøg på at styre den kultur, der skal sikre institutionernes legitimitet? Er der forsøg på at styre den socialisering, som skal udstyre mennesker med handlingskompetencer? Og er der forsøg på at styre de relationer, som udvikles mellem mennesker?

I denne sammenhæng bliver opgaven at undersøge, om vi kan registrere anvendelse af magt og penge for at få den sociale integration til at fungere. Gribes der ind over for kultur og socialisering med henblik på at sikre samfundets fortsatte beståen.

Konklusion

Habermas' teori om den kommunikative handlen indeholder også en teori om social integration. Undersøgelsen af den samlede teori gjorde det muligt at lade Habermas' opfattelse af den sociale integration træde frem i sig selv og i sin sammenhæng.

Undersøgelsen af teoriens grundlag viste, at den byggede på en meget stor del af den forudgående sociologiske teoriudvikling. Man kan vel sige, at Habermas inddrager den samlede sociologiske teori i sin teoriudvikling.

Ved at gennemgå andre teoretikers kritik af Habermas og ved at føje et par yderligere punkter til kritikken har vi fremført nogle få centrale kritikpunkter til Habermas' teori. Disse vedrører teoriens opbygning og den manglende præcisering af nogle af de centrale begreber.

På trods af disse kritikpunkter har vi gennemført en diskussion af den empiriske anvendelighed af Habermas' teori om social integration. Denne diskussion har ført til nogle ganske klare empiriske spørgsmål, som kan være anvendelige for en empirisk forskning i social integration. Vi mener således, at det vil være muligt at gennemføre empirisk forskning med udgangspunkt i Habermas' teori om social integration.

Referencer:

Archer, M. S. (1988/1996)

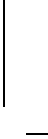
Culture and agency. The place of culture in social theory. Revised Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Habermas, J. (1981/1991-1992)

The Theory of Communicative Action. Cambridge: Polity Press.

Mouzelis, N. P. (1991)

Back to Sociological Theory. The Construction of Social Orders. London: Macmillan.

Giddens og integrationsbegrebet

Mai Heide Ottosen

Også den kendte engelske sociolog, Anthony Giddens (f. 1938) har beskæftiget sig med integrationsproblematikken i sine teoretiske arbejder. I forhold til Lockwood, der eksplicit og systematisk har social integration og systemintegration som sit teoretiske genstandsfelt, har Giddens' refleksioner over integrationsbegrebet som helhed en mindre sammenhængende karakter og kan snarere anskues som en række "approaches". Når vi til trods herfor har valgt at præsentere Giddens' refleksioner her, skyldes det ikke mindst, at han (i modsætning til både Parsons, Lockwood og Habermas) repræsenterer en teoretisk position, hvor individerne, de handlende aktører, er synliggjort og aktivt påvirker integrationsprocessen, uden at systemsiden går analytisk tabt.

Præsentation af teorien

Strukturdualitet

Hos Giddens optræder integrationsbegrebet og differentieringen mellem social integration og systemintegration i tilknytning til og som et af mange elementer i hans overordnede teoretiske projekt: Strukturteorien. Dette projekt har som sit overordnede formål at slå bro over den traditionelle dualisme mellem aktør og struktur. I det eksisterende sociologiske teorigrundlag ser Giddens to dominerende traditioner: På den ene side en tradition repræsenteret ved funktionalismen og strukturalismen, hvor samfundsstrukturen eller systemet opfattes at have en selvstændig eksistens uafhængigt af individerne/aktørerne. I disse teorier er der tendens til at betragte individet/aktørerne som bærere af eller determineret af strukturerne uden egentlig handlingsfrihed. På den anden side står handlingssociologien, hvor samfundet opfattes som summen af individuelle handlinger, og hvor sociale fænomener (fx institutioner) forklares med udgangspunkt i individet.

I modsætning til disse to sociologiske traditioner argumenterer Giddens for, at forholdet mellem individ og samfund, mellem aktør og struktur ikke må betragtes som en dualisme. Konstitutionen af aktører og strukturer er ikke to uafhængige fænomener, men repræsenterer en såkaldt dualitet, hvor de menneskelige handlinger på en og samme tid strukturerer og er struktureret af samfundet.

Giddens sonderer mellem system og struktur. I den Giddenske terminologi er sociale systemer mønstre af relationer mellem aktører eller kollektiver, som reproduceres over tid og rum. Eksempler på sociale systemer kan være uddannelsessystemet, familien eller nationalstaten. Sådanne sociale systemer har ifølge Giddens strukturelle egenskaber: For uddannelsessystemet kan det eksempelvis dreje sig om bestemte autoritetsstrukturer, mens en strukturel egenskab ved familieinstitutionen kan være en given kønsarbejdsdeling. Giddens' pointe er, at disse strukturer ikke har nogen selvstændig eksistens uafhængigt af den viden, som aktører har om, hvad de gør i deres hverdagsaktiviteter. Strukturer er med andre ord ikke udvendige eller eksterne i forhold til individet, men eksisterer kun gennem den menneskelige handling og i den menneskelige hukommelse til anvendelse i praksis. I den menneskelige handling – den sociale praksis – sker der på en og samme tid en produktion og reproduktion af strukturer, idet aktørerne i deres handlen både frembringer og trækker på eksisterende strukturer. De strukturelle egenskaber ved de sociale systemer består ifølge Giddens af regler og ressourcer, som både kan være begrænsende og mulighedsskabende. Regler henviser til de procedurer, der ofte på et udtalt niveau er indlejret i den menneskelige bevidsthed, og som vi trækker på i den sociale praksis, mens ressourcebegrebet henviser til det middel, hvorigennem individet kan udøve 'transformativ kapacitet' og magt. (Kaspersen, 1992, 1995). Giddens bruger sproget som eksempel (1979, p. 77): Når man udtrykker en sætning, hvor bestemte grammatiske og syntaktiske regler må følges, frembringes sproget, samtidig med at man bidrager til at reproducere det som helhed. Sproget består af et sæt af regler om, hvordan man skal kommunikere, som synes at være

uafhængige af den enkelte sprogbruger, idet grammatik, syntaks og vokabularium ikke uden videre kan ændres af det enkelte individ. Reproduktionen af et sprog forudsætter, at det tales og skrives af individer efter de gældende regler og er dermed afhængigt af, at nogen bruger det. I langt de fleste tilfælde vil dette være tilfældet inden for det afgrænsede sprogområde, men samtidig sker der også en bestandig sprogudvikling, i og med at nye ord opfindes, samtidig med at andre vendinger går af brug og glemmes. På denne måde bidrager sprogbrugerne/agenterne både til en reproduktion og produktion/transformation af sproget.

Det er imidlertid helt centralt at understrege, at disse strukturer ikke handler "bag om ryggen" på agenterne. I den Giddenske socialteori er individerne vidende og kyndige. En del af de regler, som agenterne trækker på i deres handlinger, er indfældet i den såkaldt praktiske bevidsthed, det vil sige som et ikke-formuleret lager af viden, som man benytter sig af i de daglige handlinger. Tandbørstning kunne være et eksempel på en sådan indlært hverdagsrutine. Antagelig er det de færreste, der reflekterer over, at de børster tænder to gange dagligt, putter tandpasta på børsten, og børster tænderne med cirkulerende bevægelser. Et andet aspekt ved agenternes bevidsthed er den diskursive bevidsthed. Diskursiv bevidsthed er den viden, som sætter agenterne i stand til eksplicit at formulere og forklare deres handlinger, fx at man børster tænder for at undgå caries. Det er bl.a. i kraft af agenternes diskursive kapacitet, at social forandring kan muliggøres.

Det er ved at kæde aktør, struktur og handling sammen, således at strukturerne indfældes i de sociale praktikker, hvorved de menneskelige handlinger samtidig strukturerer og er struktureret af samfundet/systemet, at Giddens søger at slå bro over på den ene side strukturalismen/funktionalismen og på den anden side den hermeneutiske/fænomenologiske tradition. Derved bliver det handlingsbegrebet eller den sociale praksis, der kommer til at stå som det centrale omdrejningspunkt i Giddens' teori.

Systemintegration og social integration

I bred forstand kan Giddens' motiv til at behandle integrationsproblematikken anskues som en af flere indfaldsvinkler til at nå til en nærmere forståelse af social praksis' konstitution, der er strukturteoriens omdrejningspunkt. Spørgsmålet om social integration og systemintegration tages op i "Central Problems of Social Theory" (1979) og i den 5 år yngre "The Constitution of Society" (1984).

Ligesom Lockwood sonderer også Giddens mellem social integration og systemintegration. Hos Lockwood var udgangspunktet konfliktteoretisk, og social integration blev forbundet med sociale konflikter mellem individuelle og kollektive aktører, mens systemintegration blev forbundet med eventuelle modsætninger mellem systemdele, dvs. institutionelle komplekser. Denne distinktion mellem social integration og systemintegration optræder i en enkelt passage hos Giddens (1979, p. 144; jf. figur 1 pkt. 1), men ellers er dette konfliktteoretiske perspektiv fraværende i de sammenhænge, hvor Giddens drøfter integrationsproblematikken.

Integration defineres/forstås ikke som hos Parsons som social orden eller som hos Lockwood som sammenhængskraften i samfundet. Ligesom med en række andre centrale sociologiske begreber foretager Giddens også en redefinition¹⁾ af integrationsbegrebet: Integration defineres således som graden af den gensidige afhængighed, der er i handlinger. Integration kan derfor forstås som de regulerede bånd, de udvekslinger eller den reciprocitet, der er i praktikker enten mellem aktører eller mellem kollektiver.

Således som Giddens sonderer mellem social integration og systemintegration i "Central Problems of Social Theory" (jf. skema 1 pkt. 2 og 3), hører de handlingsmønstre, som etableres i interaktionen mellem individer, til på den sociale integrations side. Det distinkte ved social integration er ifølge Giddens imidlertid

---

1) Eller snarere redefinitioner: Som det fremgår af skemaet/figur 1, definerer Giddens social integration og systemintegration varierende betinget af den kontekstuelle sammenhæng.

ikke "smågruppe-pespektivet", men at der er tale om en ansigt til ansigt-interaktion. Dette understreger betydningen af tid og rum.

Figur 1

<i>Social integration refererer til:</i>	<i>Systemintegration refererer til:</i>
1. Social konflikt (CPST, 1979, p. 144)	1. Systemmodsatning (CPST, 1979, p. 144)
2. Systemgørelse på det niveau, der vedrører ansigt til ansigt-interaktion. (CPST:76)	2. Systemgørelse på det niveau, der vedrører relationer mellem sociale systemer eller kollektiver (CPST: 77)
3. Reciprocitet mellem aktører (relationer af autonomi og afhængighed) (CPST: 77)	3. Reciprocitet mellem grupper eller kollektiver (relationer af autonomi og afhængighed) (CPST:77)
4a. Reciprociteten mellem aktører i det samtidige nærværs (co-presence) kontekst (TCS:28)	4a. Reciprociteten mellem aktører og kollektiver over udstrakt tid/rum (TCS:28)
4b. Reciprociteten af praktikker mellem aktører i det samtidige nærværs omstændigheder, forstået som fortsættelse/kontinuiteter i og adskillelse af møder (TSC:376)	4b. Reciprocitet mellem aktører og kollektiver over udstrakt tid/rum, uden for det samtidige nærværs betingelser (TSC: 377)
4c. Interaktion i det samtidige nærværs kontekster (TSC:142)	

Systemsiden er bredt defineret og omfatter relationerne mellem sociale systemer, kollektiver og grupper (i "The Constitution of Society" – jf. pkt. 4 i skema 1 – udstrækkes systemsiden endog til at omfatte "aktører". Ifølge Giddens kan det mindste sociale sy-

stem være dyadisk). Differentieringen mellem social integration og systemintegration er med andre ord anvendt som et middel til at kunne håndtere nogle fundamentale karakteristika ved samfundsdifferentieringen: Man kan sige, at Giddens bruger distinktionen mellem social integration og systemintegration som erstatning for den traditionelle anvendelse af mikro- og makroniveauerne.

I den Giddenske terminologi forekommer eller sker systemgørelse på det niveau, som vedrører social integration, typisk gennem refleksiv handlingsregulering (reflexive monitoring of action) i overensstemmelse eller samspil med adfærdsrationaliseringen (rationalisation of action). Med andre ord: I den strøm af hverdagshandlinger, som aktørerne bestandigt foretager, og som de mere eller mindre udtalt forstår konsekvenserne af, etableres der efterhånden nogle rutiner, som får et systemagtigt præg.

Systemintegration vedrører som nævnt det niveau, hvor den sociale interaktion er erstattet af sociale relationer, og kommer til udtryk gennem sociale roller og positioner, som til stadighed reproduceres.

I overensstemmelse med sin grundlæggende tese om strukturdualliteten, understreger Giddens, at systemintegration, dvs. den recipitet, der er mellem grupper, kollektiver (og sociale systemer), ikke kan forstås som en proces, der fungerer uafhængigt af den sociale integration. Det understreges tværtimod, at den "systemgørelse", der finder sted i den sociale interaktion, er fundamental for systemgørelsen af samfundet som sådan. Der ville ikke være nogle strukturelle principper, hvis ikke der var individer til at producere og reproducere dem.

I modsætning til Habermas, hvor systemsiden dominerer (kolonialisere) livsverdenen, har de handlende og kyndige individer hos Giddens mulighed for at påvirke de sociale systemer gennem såkaldt refleksiv selvregulering. Dette kan føre til social forandring.

Giddens bruger den såkaldte fattigdomscirkel til at illustrere, hvordan det vil være muligt for aktører at gribe forandrende ind i et systems tilsyneladende selvreproducerende forløb, hvor materiel forarmelse fører til dårlig uddannelse, som fører til en udsat placering i arbejdsmarkedshierarkiet, der igen fører til materiel forarmelse. Som eksempel peger Giddens på, at eksamensinstitutionen i uddannelsessystemet kan fungere som en tilbagemeldingseffekt, som for det enkelte individ (barnet fra arbejderklassen) kan føre til en reguleret adfærdsændring (dvs. mobilitet til middelklassen). Man kan også forestille sig, at der på baggrund af en erkendelse af fattigdomscirkelns mekanismer kunne finde en politisk indgriben sted fra undervisningsministeriets side: En refleksivt styret handling kan med andre ord (i princippet) have indflydelse på de sociale systemers organisering.

I "Central Problems of Social Theory" har Giddens hovedsagelig sit fokus på forholdet eller samspillet mellem social integration og systemintegration, idet disse to termer som nævnt nærmest synes at optræde som erstatningsbegreber for den traditionelle mikro-makro-distinktion. Hovedanliggendet med integrationsproblematikken er at pointere og kvalificere aktørernes handlingspotentialer, dvs. at argumentere for at individer i kraft af deres kyndighed har mulighed for at være aktivt indgribende i forhold til de sociale systemer, dvs. de sociale praktikker, der reproduceres over tid og rum. Mulighederne for at påvirke de sociale systemer vil dog være betinget af graden af diskursiv bevidsthed, dvs. om aktørerne fx i kraft af deres uddannelse, erhverv og sociale placering har adgang til viden og dermed magt eller kapacitet til at handle.

I "The Constitution of Society", der er udkommet fem år senere, tages integrationsproblematikken atter op og distinktionen mellem social integration og systemintegration præciseres ud fra et (lidt) ændret fokus. Det pointeres nu eksplicit (jf. figur 1, pkt. 4), at den afgørende sondring mellem social integration og systemintegration drejer sig om, hvorvidt gensidigheden mellem aktører er situeret i tid og rum eller ikke. Den afgørende forskel mellem social integration og systemintegration bliver med andre ord et

spørgsmål om, hvorvidt der er tale om fysisk tilstedeværelse eller ikke: Social integration refererer til den reciprocitet, der er eller opstår mellem aktører i ansigt til ansigt-interaktion, hvor individer mødes og er sammen på samme tid og i samme rum, dvs. hvor der er samtilstedeværelse (co-presence). Systemintegration vedrører den sociale praksis, som ikke foregår mellem individer i det samtidige nærværs kontekst, men som reproducerer sociale handlinger og relationer på tværs af tid og rum.

Giddens interesserer sig i denne sammenhæng for, hvad der er de konstitutive elementer eller fænomener i den interaktion, som foregår i det samtidige nærværs omstændigheder, dvs. han ønsker med andre ord at pejle sig ind på, hvad der er den sociale integrations karakter.

Her finder Giddens et inspirationsgrundlag i bl.a. Erving Goffmans arbejder over hverdagslivets møder. Disse analyser kan læses som en kortlægning af, hvor afgrænsningen mellem nærvær og fravær går i den sociale interaktion. Det fremhæves her, hvordan kropskontrollen og i særdeleshed ansigtet har fundamental betydning for den sociale integration, dvs. for den gensidige afhængighed, der etableres i ansigt til ansigt-interaktionen: Kendskabet til normerne og signalerne for, hvordan hverdagslivets møder åbnes og afsluttes, hvordan man fremtræder med sin kropsholdning, påklædning og udsmykning, hvordan man i hverdagssamtalerne viser respekt og takt for samtalepartnerens ønsker og behov – alt dette er eksempler på, hvordan regler for hverdagslivets tilfældige møder er indfældet som en udtalt viden i aktørernes praktiske bevidsthed. Som eksempler på situationer, hvor den sociale integration er svækket, dvs. hvor der mangler en gensidighed i den sociale interaktion, henviser Giddens til Goffmans studier af hjerne-skadede patienter, som ikke formår/magter at kontrollere deres kropsbevægelser og mentalt syge patienter, som ikke agerer i overensstemmelse med de konventioner, som præger hverdagslivets møder.

Teoriens grundlag

Det er vanskeligt at sætte en etiket på Giddens, der placerer ham i en bestemt teoretisk bås, skole eller tradition. Den danske sociolog, Lars Bo Kaspersen (bl.a. 1995), er en af dem, der har beskæftiget sig indgående med Giddens samlede forfatterskab. Kaspersen karakteriserer Giddens (teoretiske) arbejde med at overskride dualismen mellem fundamentale kategorier som subjekt/objekt, aktør/struktur, mikro/makro, individ/samfund som et forsøg på at etablere teorisynteser (som ligeledes er dagsordenen for bl.a. Jürgen Habermas og franskmanden Pierre Bourdieu). I denne ambitiøse bestræbelse inddrager og sammenkobler Giddens elementer fra en lang række klassiske og moderne sociologiske teorier/socialteorier med Kaspersens ord: "...på en sådan måde, at de tilsammen udgør et tilsyneladende sammenhængende teoretisk approach.." (Kaspersen, 1995, p. 195). Giddens måde at forholde sig til det eksisterende teorigrundlag på bliver derfor karakteriseret som eklektisk: Der plukkes med en vis vilkårlighed fra forskellige teoretiske traditioner og fagdiscipliner i henhold til, hvad der passer til de problemstillinger, Giddens aktuelt har under behandling, i stedet for at læse teorierne på deres egne præmisser. Dette kan være frugtbart, men indebærer ifølge Kaspersen også, at Giddens læsning og tolkning af socialteorierne visse steder får et forenklet præg.

Set i relation til sociologiens to klassiske filosofiske positioner, positivismen og hermeneutikken, kan Giddens imidlertid placeres som hørende hjemme i en hermeneutisk videnskabstradition: Samfundet bevæges ikke som naturen – regelbundet efter fysiske love – men af de kyndige aktørers intentionelle og utilsigtede handlinger. Derfor må analyserne altid relateres til en specifik og historisk sammenhæng.

Det teoretiske gods, som Giddens trækker på, hidrører fra forskellige retninger, som har fokus på den menneskelige aktør og forskellige handlingsaspekter (Kaspersen, 1995, p. 36): sprogfilosofi, fænomenologisk sociologi, etnometodologi og symbolsk interaktionisme. Det latente problem med disse retninger, der kan samles

under betegnelsen handlingssociologi, er imidlertid, som ovenfor nævnt, faren for subjektivisme, som Giddens sætter sig for at overvinde med sin strukturationsteori. Omvendt forholder Giddens sig stærkt kritisk over for funktionalismens organismetænkning, herunder at det sociale system i sig selv skulle have behov for at reproducere sig selv uden om de menneskelige aktører. Tilsvarende problematisk finder Giddens strukturalismen, hvor (sprog)systemet tilskrives en selvstændig eksistens uden om den sociale praksis.

Diskussion og kritik

Som nævnt har Giddens som sit overordnede formål at udforske, hvad *social praksis* er. Integrationsbegrebet og differentieringen mellem social- og systemintegration kan anskues som en af flere veje til at nærme sig denne problematik. Pointen hos Giddens er, at social integration og systemintegration må opfattes som to sider af samme sag: Gennem face to face-interaktionen i hverdagslivets møder skabes rutiner, som bliver tilbagevendende social praksis. De strukturer (regler og ressourcer), som disse praktikker er præget af, gør vi samtidig brug af i den sociale interaktion. Herved får Giddens rejst spørgsmålet/problemstillingen om, hvordan det kan være, at bestemte handlingsmønstre kan reproduceres over tid og rum, og han får ekspliciteret, hvordan relationen, dels mellem aktør og struktur, dels mellem mikro- og makroniveauet, kan anskues. Lad os se på et eksempel:

I Pers og Lises 3-årige ægteskab har der på baggrund af en mere eller mindre ekspliciteret overenskomst efterhånden udviklet sig en hverdagsrutine, hvor Lise, som er på deltid, er den, der henter barn i vuggestuen hver eftermiddag og laver middagsmaden, mens Per kommer sent hjem fra arbejde. Denne kønsarbejdsdeling kan betragtes som en institutionaliseret social praksis eller en systemgørelse af (visse sider i) den sociale interaktion i den dyadiske sociale relation, som ægteskabet udgør. Denne praksis strækker sig over tid (fordi den gentages dagligt i familien) og over rum (fordi den ligner den arbejdsdeling, der er i mange andre familier).

Spørgsmålet er imidlertid, om det betydningsindhold, Giddens lægger i integrationsbegrebet, og den måde, hvorpå der differentieres mellem social integration og systemintegration, er tilstrækkelig distinkt og udfoldet, når perspektivet, som her, er at anvende teorien som en overordnet analysemodel for empiriske studier af social integration.

Et problem ved Giddens' reformulering af integrationsbegrebet er, at det konflikt- eller magtperspektiv, der var det centrale omdrejningspunkt hos Lockwood, tenderer til at være fraværende. Hos Giddens påvirkes de sociale systemer, jf. ovenfor, som følge af at de kyndige individer aktivt griber ind og ændrer de sociale relationer og systemer.

Illustreres der ud fra smågruppeeksemplet Per og Lise, kan man fx forestille sig, at Lise ønsker en mere ligelig arbejdsdeling i familien. Lise indser, at den nuværende praksis begrænser hendes karrieremuligheder. Samtidig synes hun, det vil være godt for både far og barn at være lidt mere sammen i hverdagen. Ud fra den Giddenske betragtningsmåde vil det sociale system enten kunne forandres på baggrund af en bevidst adfærdsændring hos aktørerne, Per og Lise, som fx indebar, at de skiftedes til at hente barn og lave mad. Eller kønsarbejdsdelingen kunne forblive uforandret, hvis Per, hver gang Lise bragte emnet på banen, lukkede af og blev fraværende – dvs. ikke overholdt reglerne/koderne for interaktion i hverdagslivets møder. Men man kunne også – som en tredje udfaldsmulighed – forestille sig, at Per faktisk lyttede til Lise og forstod hendes synspunkter, men ikke var villig til at imødekomme forslaget. I dette tilfælde ville der være tale om en reel interessekonflikt imellem parret, som til trods for en diskursiv bevidsthed i værste fald kunne have disintegrative konsekvenser, dvs. ende med at føre til skilsmisse. Det er med andre ord ikke i alle tilfælde, at viden, indsigt eller erkendelse er tilstrækkelig til at påvirke den sociale udvikling.

De ovennævnte eksempler med Per og Lise er valgt for at illustrere Giddens' tankegang om, at selv en dyadisk relation kan være et

socialt system. Men lad os udvide perspektivet og inddrage et samfundsmæssigt relevant og politisk brændbart felt som indvandrerspørgsmålet. Hvad vil Giddens' teori tilbyde som analytisk ramme for empirisk forskning ud fra de distinktioner og definitioner, der gives om social (og system-) integration?

Her vil analysefeltet komme til at dreje sig om den interaktion – eller mangel på samme – der i konkret/fysisk forstand – udspiller sig mellem danskere og indvandrere. Hvordan afvikles hverdagslivets møder? En analyse af, hvorvidt der er gensidighed eller reciprocitet i interaktionen, kunne bl.a dreje sig om: Færdes indvandrere og danskere overhovedet i samme sociale rum? Hvilken karakter har disse møder: Foregår det i offentlige eller private rum? Er det på grund af sprogforskelle overhovedet muligt at etablere en kommunikation? Formår danskere og indvandrere at aflæse hinandens kulturelle adfærdskoder? Og er der til trods for kulturforskelle en respekt og forståelse for den anden gruppes særegenhed med hensyn til påklædning, kropssprog og vaner? Hvis ikke, kan den manglende forståelse og respekt da i givet fald tilskrives fordomme eller reelle normforskelle med hensyn til, hvad der er det “rigtige” eller “forkerte”? Og er det i kraft af den diskursive bevidsthed – dvs. på baggrund af refleksiviteten om det samspil, der udfolder sig, og indsigten i den anden gruppes situation muligt at ændre på forholdene?

Ud fra de definitioner og de eksemplificeringer Giddens selv giver, forekommer social integrationsbegrebet fortrinsvis at ligge inden for det forskningsfelt, der traditionelt kunne kaldes det socialpsykologiske. Der er ingen tvivl om, at der med Giddens' redskaber kan gennemføres empiriske analyser, som kunne have stor praktisk anvendelighed, fx om indvandrerbørn i daginstitutioner eller om etniske grupper i hospitalssystemet. Men det er – hvis man fortsat holder sig snævert til Giddens' egen definition af social integration – vanskeligt at se, hvordan “indvandrerspørgsmålet” kan analyseres i et bredere sociologisk perspektiv, der for eksempel drejer sig om magtrelationer, hvad enten styrkeforholdet drejer sig om talmæssige størrelser eller politisk indflydelse. Cen-

trale problemstillinger, som fx drejer sig om betydningen af den førte indvandrerpolitik (tilpasning eller multikulturelt samfund), om forholdet mellem nationalstat og medborgerskab, om italesættelsen af "de fremmede", fx i medierne, synes at falde uden for emnekredsen. Det er med andre ord diskutabelt, om Giddens' afgrænsede forståelse af social integration er frugtbar, hvis anliggendet er at erhverve indsigt i og forståelse for menneskers vilkår i den sociale orden.

Et andet problem ved Giddens' teori er, at den med betoningen af de kyndige individers handlemuligheder, hvorved den sociale integrationen baner vejen for systemintegrationen, tenderer at få et voluntaristisk (dvs. viljesbestemt) præg, hvor de begrænsende elementer underbetones. Fortsætter vi ud fra eksemplet med ægteparret, kan man forestille sig, at Per og Lise faktisk begge ønskede at ændre den nuværende situation, men at ydre barrierer stillede sig hindrende i vejen for en ændret praksis: Det kunne fx være, at Pers nedsatte arbejdstid, som naturligvis også betød lønnedgang, ville indebære, at deres rækkehus ville gå på tvangsauktion; eller det kunne være, at det slet ikke var muligt at opnå nedsat arbejdstid i Pers firma, fordi man havde kundekontakt til kl. 18 hver dag. I sådanne tilfælde ville der være tale om en konflikt mellem aktører og systemer (overenskomstsystemer henholdsvis arbejdsorganisering), hvor strukturelle egenskaber ved andre sociale systemdele (lønsystem og arbejdsorganisering) forhindrer aktørerne i at forandre den sociale praksis (medmindre Per og Lise sælger huset, eller Per får nyt job). Spørgsmålet er med andre ord, om Giddens' teori i fornødent omfang bidrager til at besvare spørgsmålet om, hvor og hvornår grænserne for aktørernes transformative kapacitet går. Hermed rejses også det teoretiske problem, om relationen mellem aktør og en sådan systemdel, der er upåvirkelig af førstnævnte, ikke snarere bør karakteriseres som en dualisme end som en dualitet.

Et tredje problem ved Giddens' integrationsteori er rejst af den engelske sociolog Mouzelis (1991). Han har rejst spørgsmålet om, hvorfor distinktionen mellem social integration og systemintegra-

tion skal gøres til et spørgsmål om, hvorvidt der er tale om fysisk nærvær/tilstedeværelse mellem aktører eller ikke. Dels kan man i almindelighed problematisere, at Giddens (ikke mindst i lyset af informationsteknologiens udvikling) lægger så stor vægt på, at det akkurat (helt bogstaveligt) er den fysiske tilstedeværelse (eller det samtidige nærvær), der er afgørende for, hvorvidt der er tale om social- eller systeminteraktion. Dels – og afgørende – kommer Giddens' distinktion til at indebære, at der fokuseres på handlingssituationen. Derved får handlingskonsekvenserne mindre opmærksomhed. Som Mouzelis anfører, kan der imidlertid være kvalitative forskelle på, hvor vidtrækkende følger ansigt til ansigt-interaktioner (eller møder) har. De møder, der finder sted mellem Ligestillingsrådets formand og arbejdsministeren og udmøntes i "Lov om incitamenter til forbedring af småbørnsfædres fleksibilitet mellem arbejds- og familieliv", får mere vidtrækkende konsekvenser for kønsarbejdsdelingen end den interaktion, der udspiller sig mellem Per og Lise om børnepasning og madlavning. Ifølge Mouzelis er det med andre ord nødvendigt at have de sociale hierarkiers betydning med i analysen af den sociale integration, fx ved at differentiere mellem (mikro-), mega- og makro-aktører.

Retningslinier for empirisk forskning

Giddens' udvikling af strukturationsteorien har til tider en abstrakt karakter, som kan synes vanskelig at overføre til konkrete forskningsstrategier. I "The Constitution of Society" skitseres dog, hvordan man kan arbejde empirisk med teorien. I overensstemmelse med det grundlæggende synspunkt om strukturalitet bør et empirisk studie principielt omfatte såvel aktør- som struktursiden i analysen. I praksis kan det imidlertid være nødvendigt at sætte sit fokus det ene af stederne og sætte en metodologisk parentes om det andet. Giddens sonderer således mellem to typer af tilgange i den sociologiske forskning: På den ene side den institutionelle analyse og på den anden side den tilgang, som Giddens kalder strategisk adfærdsanalyse.

Den institutionelle analyse vil have sit fokus på identifikationen af de strukturelle egenskaber og behandle reglerne og ressourcerne

som kronisk reproducerede sider ved de sociale systemer. I denne analyse sætter man en metodologisk parentes om aktørerne. Man må med andre ord undersøge, hvad det er for strukturer (der som tidligere nævnt både består af regler og ressourcer), som aktører har at trække på, og som "binder" dem til de sociale systemer. Der kan, som Giddens andetsteds fremhæver (bl.a. 1979, p. 106), være tale om forskellige typer af strukturer, som kan være sammensat og sammenvævet på forskellige måder, betinget af hvilket socialt system der er tale om. Der sondres således mellem betydnings- og kommunikationsstrukturer (signifikation), kontrol- og magtstrukturer (domination) og legitimationsstrukturer. Disse elementer er til stede i alle sociale praktikker. I analyser af, hvordan institutioner reproduceres og forandres, er det centralt at undersøge samspillet mellem disse dimensioner.

I den strategiske adfærdsanalyse sættes fokus på aktørernes praktiske og diskursive bevidsthed og på de strategier, der udfoldes inden for en given kontekstuel sammenhæng. En sådan analyse har til formål at klarlægge, hvordan aktører trækker på de strukturelle egenskaber i konstitueringen af sociale relationer. I analysen vil de strukturelle eller institutionelle egenskaber metodologisk blive betragtet som givne, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at de ikke produceres og reproduceres gennem menneskelig handling.

Som et eksempel på en konkret analyse af strategisk adfærd fremhæver Giddens Paul Willis' "Learning to Labour", der viser, hvordan strukturer aktivt kan reproduceres som utilsigtede konsekvenser af menneskelig handling. Dette studie, som er baseret på etnografiske metoder, viser kort fortalt, hvordan en gruppe arbejderklassedrenge reproducerer en række generelle sider ved det kapitalistiske/industrielle system gennem deres afvisning af skolesystemet og i beslutsomheden for manuelt arbejde. Som fremstillet hos Giddens bliver begrænsningen til en udsigt som ufaglærte arbejdere ikke forstået som ydre kræfter, som disse drenge er passive bærere af. Drengene er i besiddelse af en stor praktisk og diskursiv viden om det skolemiljø, de befinder sig i, og har udviklet en modkultur, der udfolder sig som en opponeren i forhold til skole-

systemets autoritetsstrukturer og som en manglende faglig indsats. I kraft af de handlingsstrategier, de aktivt vælger i skolesystemet, bliver den utilsigtede konsekvens, at de ender med at få begrænsede valgmuligheder senere i livet.

Den Giddenske betragtningsmåde om at fastholde spændingsfeltet mellem aktør- og institutionssiden i empiriske analyser kan aflede en række retningslinier, der kan indgå i forskning om integrations spørgsmål, jf. nedenfor. Disse retningslinier synes at kunne bringes i anvendelse, hvad enten det drejer sig om at bestemme, hvad der fører til rutinisering eller systemgørelse i face to face-interaktionen (social integration), eller det drejer sig om den institutionaliserede praksis, som finder sted dér, hvor interaktionen bliver til sociale positioner eller systemer og institutioner, og som har en større tid/rumudstrækning (systemintegration):

Tages der udgangspunkt i en strategisk adfærdsanalyse af den sociale integration, vil det analytiske fokus være centreret på, hvordan hverdagslivets møder udformer sig mellem aktører. Gennem observation og dekodning undersøges status og forandring i de institutionaliserede praktikker. Der må først og fremmest foretages en kortlægning af handlingssituationen. Det klarlægges, hvad der er den kontekstuelle sammenhæng for disse møder, ligesom det må undersøges, hvem der er agenter, og hvilke handlemuligheder de involverede har til deres rådighed. Det undersøges videre, hvilke specifikke adfærdsstrategier de involverede aktører betjener sig af: Der kan i analyserne lægges vægt på at belyse betydningen af ikke-sproglige ytringer som kropssprog samt andre ydre signaler og af konventioner og regler for disse møder. Der lægges endvidere vægt på at belyse, hvordan samtaler og kommunikation foregår, og man kan se på, hvilke ydelser eller udvekslinger der finder sted. På baggrund af disse observationer kan der konstrueres udsagn om den sociale integrations karakter, dvs. i hvilken udstrækning disse møder bliver præget af gensidighed mellem aktørerne i et spændingsfelt mellem autonomi og afhængighed.

Analysen vil endvidere sætte fokus på at belyse drivkraften bag aktørernes handlinger. I hvilken udstrækning trækkes der i interaktionen på allerede eksisterende, institutionaliserede praktikker? Hvor henter man sin viden til at handle fra? Og hvilke handlingsmotiver har agenterne? Hvorfor vælger de at handle på én måde og ikke på en anden? Er de pågældende handlinger (eller ikke-handlinger) udtryk for en ubevidst, en praktisk eller diskursiv bevidsthed?

Endelig må der sættes fokus på handlingskonsekvenserne: Hvad sker der fx, hvis spillereglerne overtrædes? Medfører det sanktioner eller andre reaktioner? Hvilke tilsigtede som utilsigtede konsekvenser følger af agenternes handlinger? Hvilke institutionaliserede praktikker bliver reproduceret (systemreproduktion)? Hvilke gør ikke? Hvilke fører til social forandring?

En analyse, der har sit umiddelbare fokus på agenternes adfærd, og som søger at besvare de ovenfor stillede spørgsmål, kan imidlertid næppe gennemføres dækkende, medmindre forskeren på forhånd eller undervejs inddrager struktur- eller institutionssiden i analysen. Beskaffenheden ved den eller de sociale systemer/institutioner, som der i det aktuelle tilfælde måtte være tale om, må afgrænses. Det må med andre ord gøres klart, hvilke regler og ressourcer der som helhed står til rådighed for de involverede aktørers handlemuligheder.

Anvendt litteratur

Giddens, A. (1979)^½

Central Problems of Social Theory. Action, Structure and Contradiction in social Analysis. London: The Macmillian Press.

Giddens, A. (1984)

The Constitution of Society. Cambridge: Polity Press.

Kaspersen, L.B. (1992)

Teorisynteser i moderne sociologi, i: Sociologi – en grundbog til et fag. København: Hans Reitzel.

Kaspersen, L.B. (1995)

Anthony Giddens – introduktion til en samfundsteoretiker. København: Hans Reitzel.

Mortensen, N. (1995)

Mapping System Integration and Social Integration, i: Mortensen, N. (ed.): Social Integration and Margianlisation. København: Samfundslitteratur.

Mouzelis, N.P. (1991)

Back to Sociological Theory. The Construction of Social Orders. London: Macmillan.

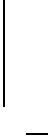
Zeuner, L. (1997)

Sociologisk teori om social integration – mod en forskningsstrategi, i: Zeuner, L. (red.): Social integration. København: Socialforskningsinstituttet.

Del 2

Teoriens perspektivering af den empiriske forskning

Talcott Parsons' bidrag til forståelse af børns integration eller udstødning

Mogens Nygaard Christoffersen

Teoretikernes bidrag til forskningsprocessen kan bestå i, at deres begrebsramme leder frem til at stille nogle nye spørgsmål, eller at systematikken heri afslører oversete problemstillinger, som senere kan vise sig frugtbare. Det *første* spørgsmål, der rejser sig, er altså om Talcott Parsons ved sit teoretiske arbejde har bidraget til nye overraskende synsmåder, der ellers havde været overset inden for det nærværende forskningsområde.

Imidlertid kan den pågældende teoretiske ballast for det *andet* betyde en begrænsning af forskningsprocessen, dels ved at lede forskningen ind på et blindspor ved at være baseret på fejlagtige opfattelser af forskningsfeltet, dels ved at begrænse forskningen til alt for snævre problemstillinger. Teorierne må ifølge sagens natur også have nogle blinde punkter. Visse spørgsmål kan ikke stilles, og visse områder i den sociale verden overses. Teorierne kan med andre ord lede os på afveje, så væsentlige forhold overses. Der kan for eksempel være problemstillinger og spørgsmål, som slet ikke lader sig tænke inden for den pågældende teoriramme.

Endelig bør det for det *tredje* også nævnes, at videnskabsteoriernes udviklingshistorie er rig på eksempler med fejlagtige teorier, der har ført frem til nye undersøgelser, der senere skulle vise sig at være banebrydende.¹⁾

---

1) Som eksempel på dette kan nævnes Semmelweis' afdækning af dødeligheden ved barselsfeber (1847-48), der gav et gennembrud i bekæmpelse af sygdommen, på trods af at hans teori var baseret på en fejlagtig opfattelse af sygdomssmitte gennem luften såkaldt "miasma" (Føllesdal et al., 1990).

I nærværende kapitel har vi valgt at konfrontere Talcott Parsons teoretiske bidrag om socialisering, personlighed og identifikation med en konkret forskningsmæssig problemstilling, som behandler børns sociale integration.

De to typer af spørgsmål, vi vil stille, er for det første: Kan Talcott Parsons tilføje nogle nye perspektiver til den specifikke problemstilling? Og for det andet: Er der væsentlige forhold i den specifikke problemstilling, som ikke kan tænkes inden for teoretikerens begrebsramme?

Denne metode til at vurdere teoretikernes bidrag til vores viden om social integration er altså at konfrontere dem med en udvalgt problemstilling, som er hentet inden for et stærkt afgrænset forskningsområde. Man skal nok bemærke sig, at det selvfølgelig kan diskuteres, om en sådan fremgangsmåde er egnet til at yde teoretikerne retfærdighed.

På den anden side er socialiseringen et centralt tema i Parsons' meget omfattende produktion. Gennem socialiseringen i barndommen sker værdiorienteringen i et institutionaliseret rollesystem. Socialiseringen foregår ifølge Parsons i familien, skolen og kammeratskabsgruppen. Parsons antyder, at hvis socialiseringen ikke giver den nye generation de nødvendige redskaber, er der en risiko for, at der kan opstå disequilibrium.

Det er på denne baggrund, at vi i nærværende kapitel har valgt at koncentrere os om en enkelt af de fire teoretikere.

Hvad er modsætningen til integration?

Gennemgangen af de fire teoretikers (Parsons, Lockwood, Giddens og Habermas) anvendelse af begrebet social integration viser, at der kan være forskellige opfattelser af, i hvilken dimension integrationen udfolder sig og dermed, hvad der er modsætningen eller alternativet til social integration.

Ud fra en simpel sproganalyse må man komme til det resultat, at modsætningen til integration (at samle) er differentiering (at sprede). Omsættes denne tankegang til samfundsforhold, må man antage, at modsætningen til social integration er social polarisering, det vil sige processer, hvor dele af befolkningen marginaliseres og udstødes af det sociale fællesskab.

Det er imidlertid ikke denne modsætning, der har præget systemteoretikernes brug af begrebet integration. Som man kan se hos fx Parsons, betragtes modsætningen til integration at være systemets disintegration (opløsning). Parsons' begrebsrammer giver således mulighed for at forestille sig et socialt system, der på en gang er socialt integreret og samtidig stærkt differentieret. Parsons, der først og fremmest har det (nord-) amerikanske samfund som sit erfaringsmæssige udgangspunkt, bruger altså betegnelsen integration på et samfund, der har udviklet en høj grad af differentiering med hensyn til økonomisk, erhvervmæssig, social spredning i levekårsforholdene. Hos Parsons kan en høj grad af social differentiering således være forenelig med systemets integration.

Et mere grundlæggende træk ved anvendelsen af Parsons analytiske apparat er således, at det skelner mellem på den ene side systemintegration – altså processer der fremmer det sociale systems fortsatte beståen – og på den anden side at et større eller mindre antal udstødes af det sociale system. Men det er fortrinsvis den første type af processer, der optager Parsons' begrebsverden.

En udvalgt problemstilling funderet i barndomsforskning

De voksne er måske ofte optaget af at løse problemer for at sikre barnets integration i den voksne verden. Men man kan komme til at overse et af barndommens vigtigste spørgsmål: Barnets integration i kammeratskabsgruppen. For det enkelte barn er udelukkelsen fra fællesskabet noget af det alvorligste, der kan ske. Gruppens mest magtfulde personer kan true andre med eksklusion. Det er fx Eriksons (1971) opfattelse, at der netop i vores barndomserfaringer er spor af disse grusomme undertrykkelseskræfter og disciplineringsmetoder: truslen om isolering og udstødelse af fællesskabet.

Denne problemstilling rejser umiddelbart en række spørgsmål:

- Lever børn i et socialt fællesskab med andre børn, som lader sig studere på samme måde som de voksnes verden?
- Hvad er det, der får betydning for børns deltagelse i kammeratskabsgruppens sociale fællesskab?
- Hvilke forhold i barndommen får indflydelse på deres senere integration eller udstødning af det voksne samfund, når de selv skal stå på egne ben?
- Hvilken betydning får forældrenes egen sociale integration eller sociale udstødning/marginalisering for børnenes vilkår for at kunne deltage i barndommens sociale fællesskab?

Det, vi i det følgende ønsker at belyse, er, hvorvidt Talcott Parsons kan bidrage med en begrebsmæssig ramme, der egner sig til at belyse disse spørgsmål?

Parsons' model om familiens socialisering og barnets udvikling

En række fænomener, som traditionelt er henregnet under psykologi, er af Parsons blevet behandlet som led i en omfattende teoretisk sociologisk begrebsramme. Det drejer sig om begreber som fx personlighed, behov og identifikation. Men Parsons' interesse for personlighedsdannelsen er udelukkende baseret på den betydning, det har for stabiliteten af det sociale system. En teori om integrationen i det sociale system må ifølge Parsons nødvendigvis inddrage begreber om personlighed, identifikation og socialisering, fordi det sociale system fungerer gennem det enkelte individs adfærd. Mange psykologer vil imidlertid finde, at det sker ud fra en noget stedmoderlig behandling, idet Parsons kun fokuserer på de aspekter af personligheden, som han mener påvirker personens socialisering af roller og "værdier".

Socialiseringsprocessen forenkles i første omgang til at foregå i et socialt system bestående af mor og barn. Parsons opdeler processen i to typer af processer: 1) en opgave- eller færdighedsorienteret fase og 2) en proces, der drejer sig om indlæring af social kontrol.

Den førstnævnte af de to processer foregår gennem de fire faser i følgende rækkefølge (Parsons & Bales, 1955, p. 39):

Instrumentel tilpasning (Adaptive-instrumental)

Mål-tilfredsstillelse (Goal-gratification)

Integration (Integrative)

Skjult mønsteropretholdelse (Latent).

Parsons hævder, at ved indlæring af social kontrol sker processerne i *modsat* rækkefølge:

Overbærenhed (L)

Støtte (I)

Fornægtelse af gensidighed (G)

Manipulation af belønning/straf (A).

Modellen beskriver her en Freud-inspireret psykoterapeutisk proces (Baldwin, 1961): Forælderen skaber indledningsvis et stærkt kærligt afhængighedsforhold præget af overbærenhed, som indgyder barnet tilfredsstillelse, for senere at kunne tilbageholde belønning eller foretage straffeforanstaltninger uden at ødelægge det gode forhold. Barnet indlæres færdigheder og en stigende grad af selvhjulpethed (autonomi) gennem forældres gradvist skærpede forventningspres.

Diskussion af modellen

Hos Parsons er barnets stræben mod uafhængighed og autonomi således resultat af en indlæringsproces, som initialiseres af forældrene. Der er imidlertid flere grunde til at stille spørgsmålstegn ved, om denne analogi til den terapeutiske metode passer på socialiseringsprocessen.

Man kan ikke ifølge Parsons tænke sig, at denne selvstændiggørelsesproces først og fremmest udspringer af en iboende kraft hos individet selv.

Piagets opfattelse af *det aktive og handlende barn*, der gennem interaktion og manipulation af objekter udvikler sine abstrakte begreber om tingenes muligheder og begrænsninger, kan således ikke tænkes inden for Parsons begrebsapparat. Hos Parsons er denne udvikling et resultat af forventninger rettet mod barnet. Barnets *egen søgen efter udvikling* og ikke ligevægt falder uden for Parsons' begrebsverden (Frønes, 1995).

Moderen skærper ifølge Parsons sine forventninger til barnet, hvilket skaber et pres på barnet. Spørgsmålet er imidlertid, om det ikke ville være et kolossalt pres for barnet at leve med den tænkte situation, at forældrene bibeholdt de samme forventninger på trods af barnets aldersmæssige udvikling?

Endvidere overser Parsons, at de nybagte forældre almindeligvis selv undergår en forandringsproces, som følge af de nye relationer: Barnet foretager en slags "opdragelse" af forældrene²⁾. En tankegang, hvor barnet gennem sin adfærd fremkalder forandrede forventninger hos forældrene, kan ikke rummes i Parsons' forenklede begrebsapparat.

Parsons ser forandringen i barnets udvikling, som et resultat af de ændrede forventninger, som forældrene retter mod barnet. Man kunne også anlægge det modsatte synspunkt: Det kræver stor sensitivitet og opmærksomhed fra forældrene at kunne iagttage de små umærkelige forandringer, der foregår gennem barnets udvikling. Som følge af denne følsomhed er forældrene i stand til at ændre deres forventninger i takt med barnets ændrede færdighe-

---

2) Parsons (1951) viser (s. 209 i den 4. udgave fra 1964), at han er opmærksom på dette forhold: "Thus not only the socializing agents *but the socializee* must be conceived as acting in roles". Denne betragtning får dog ingen teoretiske konsekvenser for hans behandling af socialiseringsprocessen.

der. Men forandringerne er således ikke et resultat af forældrenes ændrede forventninger.

Det kan tilføjes, at man i andre sammenhænge måske ville hælde til den anskuelse, at omverdenens forventninger og roller almindeligvis af det enkelte individ opleves som en konservativ faktor – og ikke som en kilde til forandring.

Endelig skal man bemærke sig, at Parsons' begreber undergår så store forandringer alt afhængigt af det aktuelle område, at man kan diskutere, om det er det samme begrebsapparat, der anvendes til at beskrive barnets udviklingsfaser. Dette uddybes i det følgende.

Parsons' antagelse om isomorfi

Som tidligere nævnt var Parsons' begrebsapparat (AGIL) forsøgt anvendt i Bales' laboratorie-forsøg med opgaveløsende smågrupper (4 personer). Men Parsons tilføjer sin analyse af socialiseringsprocessen i familien en *magtdimension*, idet børn og forældre – til forskel fra Bales' smågrupper – ikke består af ligeværdige parter. På trods af denne meget vigtige forskel søger Parsons alligevel at anvende samme begrebsapparat til at beskrive de sociale processer. Kun med meget store anstrengelser, hvor meninger ændres, eller indholdet sløres, kan man bibringes det indtryk, at det lykkes for Parsons at benytte det samme skema til at beskrive så vidt forskellige fænomener (Baldwin, 1961).

Parsons er – med Alfred L. Baldwin's ord – en "unitary isomorphist" (1961), idet Parsons forestiller sig, at alle fænomener i den sociale verden, hvad enten det drejer sig om institutioner, smågrupper, samfund eller personligheden, lader sig beskrive med det samme begrebsapparat (AGIL, jf. kapitlet om Parsons).

Hvis der skulle være en sådan postuleret isomorfi mellem så vidt forskellige sociale systemer som fx samfund, smågrupper og personlighed, ville det uvægerligt rejse et spørgsmål, der krævede en forklaring af samfundsvidenskaberne.

Alfred L. Baldwin (1961) gør endvidere opmærksom på, at Parsons egen anvendelse af begreberne imidlertid levner så megen luft, at man vanskeligt kan forestille sig at kunne foretage direkte logiske deduktioner, der kunne afprøves empirisk.

Dannelse af konsistente værdigrundlag – et empirisk eksempel

En vigtig del af socialiseringsprocessen i familien er, ifølge Parsons, at de underordnede systemers "værdier" bliver konsistente med det omgivende sociale system. Nye værdier bliver integreret ind i det allerede eksisterende system. Enhederne bindes sammen ved at tjene det samme værdisystem.

De forhold ved personligheden, som Parsons hæfter sig ved, er behovsdispositioner, internaliserede sociale objekter, rolle-forventninger og "værdier". Barnets værdier bringes ind i tæt konformitet med familiens værdier, hvor de fælles værdier indgår i barnets personlighedsdannelse:

"Seen in personality terms these value-systems are strategically the most important properties of internalized social objects." (Parsons & Bales, 1955, p. 167).

For at vurdere den analytiske rækkevidde af disse overvejelser kan det være nyttigt at tage et konkret eksempel, hvor Parsons' tankegang finder anvendelse.

Ved undersøgelser af langvarig arbejdsløshed finder man ofte, at også børnene, når de bliver voksne, har en øget risiko for ledighed. Inspireret af Parsons' tankegang kunne man søge at forklare dette fænomen ved, at forældrenes arbejdsløshed smitter af på børnene, fordi de normer og værdier, man lærer som barn, tager man med sig som voksen samfundsborger. De langvarigt arbejdsløse børn har således ikke selv noget forhold til arbejde, påstås det.

Men denne traditionelle sociologiske tankegang stemmer imidlertid ikke overens med en række undersøgelser af unges "arbejdsværdier". Disse andre undersøgelser viser, at der ingen sammenhæng er mellem forældrenes arbejdsløshed og de unges udvikling af arbejdsværdier. Børn af arbejdsløse er ifølge disse undersøgelser villige til at få en uddannelse og interesseret i at få et arbejde – stærkt tilskyndet af deres forældre.

Således viser Goodwins (1972) undersøgelse, at sønnernes identifikation med arbejdet ikke er svagere i de arbejdsløses familier end blandt de jævnaldrende, hvis forældre (fædre) er i arbejde. De unge viste villighed til at få en uddannelse og interesse i at få et arbejde stærkt tilskyndet af deres forældre. Tilsvarende finder Isralowitz & Singer (1986, 1987) ingen sammenhæng mellem forældrenes arbejdsløshed og de unges udvikling af arbejdsværdier.

Isralowitz & Singer's (1987) undersøgelser viste imidlertid, at de arbejdsløses børn er skeptiske mht., om de også vil få et arbejde selv. Ligesom Goodwin (1972) i sin undersøgelse fandt, at de arbejdsløses børn ser ud til at være mere pessimistiske end deres jævnaldrende mht. deres egne fremtidsudsigter på arbejdsmarkedet. Specielt tydeligt for drengene finder Isralowitz & Singer (1987), at de arbejdsløses børn har et lavere selvværd end deres jævnaldrende, hvis forældre var i arbejde (Isralowitz, 1989).

Dette eksempel illustrerer en række analytiske problemer i Parsons begrebsapparat. For det *første* synes det ikke at være de manglende fælles værdier, der er afgørende for den sociale integration af de unge på arbejdsmarkedet. De unge arbejdsløse er ikke arbejdsløse, fordi de har nogle værdier, der er ude af trit med det øvrige samfund. De er antagelig snarere arbejdsløse, fordi de mangler en uddannelse, og fordi konjunkturerne på det givne tidspunkt var særligt dårlige.

For det *andet* illustrerer eksemplet, at der er store vanskeligheder med direkte logisk at udlede nogle præcise udsagn fra Parsons' begrebsverden, som lader sig konfrontere med empiriske forhold.

Vi hævder godt nok, at den pågældende antagelse, om at de unges værdigrundlag er i overensstemmelse med forældrenes situation som langvarigt arbejdsløse, er en følge af Parsons' tankegang. Men Parsons ville nemt kunne forsvare sig med, at antagelsen ikke direkte er logisk afledt af hans teoretiske arbejder. Eksemplet afspejler således også de generelle vanskeligheder, der hævdes at være, med at afprøve hans teoretiske antagelser.

Man kan diskutere om denne kritik yder Parsons retfærdighed, fordi den bygger på alt for strenge krav til teoriens form. Urie Bronfenbrenner (1961) har selv tidligere hævdet det synspunkt, at en frugtbar teori ikke behøver at være testbar "need not be stated in testable or even communicable form;" men skriver efter en gennemgang af Parsons' teori om identifikation, at han ønsker at trække dette udsagn tilbage efter at have smagt frugten af et sådant synspunkt.

Hvorledes vil Parsons belyse barndommens spørgsmål om social integration?

Den *første* forudsætning, der skal opfyldes, hvis man søger at anvende Parsons' teoriopfattelse på barndommens integrationsproblemer, er at foretage en meningsfuld afgrænsning af de aktuelle sociale og kulturelle systemer. Netop når det drejer sig om barndommens forhold, kan der måske opstå sociale systemer, der kun har en kortvarig levetid. Sådanne sociale systemer er ikke omfattet af Parsons' systembegreb. Det Parsonianske system forudsættes at have en vis levetid, som gør det muligt at studere dets indre processer.

Begrebet om det sociale system kan således ikke anvendes på en kategori af personer med et fælles kendetegn som for eksempel alder, køn eller uddannelse. Alderskategorier som fx børn, unge og gamle kan ikke udgøre sociale systemer, fordi det forudsættes, at der er tale om *selvopretholdende systemer, der dels indbefatter opretholdelse af systemets ydre grænser, dels indbefatter muligheden for, at systemet kan opløses*. Den sidste forudsætning har ingen mening, når der tænkes på fx de nævnte alderskategorier. Om forud-

sætningerne vil være opfyldt ved undersøgelse af de sociale processer i visse andre typer af sociale grupperinger som fx en børnegruppe, en ungdomsbande eller organisationer som fx en skole, en sportsklub eller lignende, vil være et empirisk spørgsmål.

Ud fra disse betragtninger synes det overraskende, at Parsons selv foreslår en afgrænsning af de unges sociale system bestående af *familien, skolen og kammeratskabsgruppen* som et enkelt socialt system, der indeholder hele spekteret af unges signifikante rolletyper (Parsons & Bales, 1955, s.114). Det er umiddelbart vanskeligt at forestille sig, at der her kan være tale om et selvopretholdende system, der dels søger at opretholde systemets ydre grænser, dels søger at modvirke en "opløsning". Hvordan det skal gives en empirisk fortolkning kan umiddelbart se ud som en vanskelig udfordring.

Den *anden* forudsætning, der bør indgå i en sådan undersøgelse, er, hvorvidt der opbygges en orden og forudsigelighed, som bygger på en gensidig afhængighed, når børn mødes i en nydannet børnegruppe? Eller oplever børnene en kaotisk, konfliktfyldt og uforudsigelig verden?

Det er sådanne problemstillinger, der bør indgå i en undersøgelse, hvor man søger at anvende Parsons' model for et socialt system. Spørgsmålet er, om man – ligesom Parsons – vil fokusere på de processer, der giver en ligevægt i det sociale system – med risiko for at overse de processer i det sociale system, der potentielt indeholder muligheden for at generere en spiral af eskalerende konflikter, der kunne kulminere med børnegruppens opløsning.

Den *tredje* modelforudsætning omhandler forekomsten af knappe ressourcer. Det kunne fx være, at visse genstande i legens konstruerede verden udgjorde nogle særligt sjældne attråede knappe ressourcer. Hvorledes løser børnene allokeringproblemet? Findes der fælles værdier i børnekulturen, eller konstrueres der nogle fælles værdier, normer og institutioner, der kan bruges til at give magtens allokering legitimitet?

Det *fjerde* tema vil være: Bygger nogle af disse fælles værdier og normer – der anvendes til at håndtere allokeringproblemet – på socialiseringen i familien eller i legegruppen? Vil nogle af disse værdier og normer være internaliseret i barnets personlighed?

Det *femte* spørgsmål omhandler børnegruppens evne til at opretholdes på trods af ydre ændringer i omgivelserne. Findes der i det sociale system nogle ændringsmuligheder, der kan kompensere for ændringer i omgivelserne – eller kan sådanne ydre ændringer i sidste ende føre til opløsning af den pågældende børnegruppe som socialt system?

Parsons & Bales' mere empiriske operationelle tilgang til at analysere (voksne) problemløsende smågrupper vil antagelig i mange tilfælde være for snæver til at anvende på barndommens sociale landskab, fordi den vigtigste forudsætning for disse forsøg antagelig sjældent vil være opfyldt. Børnegrupperingerne vil sjældent være samlet om løsning af et bestemt problem. Sådanne smågrupperinger af børn vil antagelig have uklare mål. Endvidere vil de mål, børnene forfølger, antagelig ofte være ustabile og foranderlige, hvilket måske kan ses som en følge af legens natur. Det vil således være særlige typer af situationer, hvor Parsons & Bales' operationelle begrebsapparat kunne tænkes anvendt. Det vil antagelig ikke kunne anvendes på et fænomen som en spontant opstået børnegruppe, men dette er egentlig et empirisk spørgsmål, det kunne være interessant at undersøge nærmere.

Ved en sådan undersøgelse kunne der komme ny erkendelse ud af at belyse, om sådanne børnegrupper er af en anden natur end de parsonianske selvopretholdende sociale systemer. Hvis dette viser sig at være tilfældet, så har man opnået et bidrag til forståelsen af sådanne børnegrupper. Det ville være værdifuldt, hvis man kunne foretage en sammenligning med nogle andre typer af smågrupper, som lever op til de parsonianske betingelser.

Socialiseringen af differentieret rollesystem

Indlæringen af sociale roller og værdier vil være det centrale for den sociale integration. Det er Parsons' opfattelse, at hvis det sociale system ikke har held med at socialisere de næste generationer, vil systemets overlevelse være bragt i fare³⁾.

I følge Parsons får barnet kendskab til den basale rollestruktur i kernefamilien (Parsons, 1955, p. 46). Parsons skelner her mellem to dimensioner: (1) magt-dimensionen og (2) dimensionen ekspressiv-instrumentalistisk. Barnet i familien lærer at skelne mellem de overordnede og underordnede (hvv. forældre og børn). Endvidere bliver barnet bekendt med forskellen mellem instrumentel og ekspressiv (hvv. far og mor). Faderens (og sønnens) rolle er – stadig ifølge Parsons – relativt mere instrumentel sammenlignet med moderen (og datteren).

Rollesystemet differentieres yderligere ved at indføre dimensionen (3) universalistisk-partikularistisk. Kombineres de tre dimensioner, der hver har to udfaldsmuligheder, fås 8 forskellige rolletyper. Han begrundede denne analyse på følgende måde:

“The reason for the choice is that the principle of construction of our structural series concerns successive stages of integration of the developing child in progressively more complex social systems.” (Parsons & Bales, 1955, p. 50).

Det er imidlertid ifølge Parsons *uden for familien*, at barnet lærer at skelne mellem universalistiske og partikularistiske rolletyper. Det er i skolen, at barnet konfronteres med den universalistiske type, mens det er i kammeratskabsgruppen af ligeværdige (“peer group”), at barnet oplever den partikularistiske rolletype (Parsons & Bales, 1955, p. 52).

---

3) Her ville det måske have været lettere at forstå Parsons' tankegang, hvis han havde nævnt en række konkrete tilfælde fra historien, hvor der skete et systemskifte, som følge af denne manglende evne til at socialisere de næste generationer.

Kammeratskabsgruppen adskiller sig fra skolen og familien på en række områder. Den er for det første dannet uafhængigt af voksnes indblanding. For eksempel er opdeling i drenge og pige-grupper således ikke påtvunget af autoriteter. Man kan for det andet finde udviklet en stærk følelse af solidaritet i kammeratskabsgruppen og grobund for en revolte mod de voksnes (skolens) krav og forventninger. (Især drenge har i det amerikanske samfund en tendens til at udvikle en intens loyalitet over for deres "bande"). For det tredje bliver barnet og den unge i kammeratskabsgruppen konfronteret med normer i et socialt system af nogenlunde lige-værdige, hvor det ikke er omverdenen, men deltagerne selv, der foreskriver de gældende normer. "...the rules of the game are subject to revision in the light of the interaction of the players, defined as peers."

På trods af at Parsons flere steder nævner distinktionen mellem "vi" og "de andre" samt begreber som solidaritet og loyalitet inden for gruppen, så berører han ikke problemet med udstødning, marginalisering eller barnets manglende integration i kammeratskabsgruppen. Røledifferentiering indgår i Parsons', Bales' og Zelditch's undersøgelser af små problemløsende grupper, men har ikke fundet indpas i deres analyser af "peer groups". Og barnets frygt for eksklusion af kammeratskabsgruppen samt den del af barnets adfærd, der er rettet mod at foregribe en udelukkelse, berøres slet ikke (så vidt jeg kan se).

Man må således i første omgang konkludere, at et af problemerne ved at anvende Parsons' begrebsapparat er dets manglende stringens og manglende konsistens. Hertil kommer, at Parsons foretager en alt for snæver begrebmæssig afgrænsning af sit forskningsfelt, hvorved væsentlige forhold overses.

En mere alvorlig konsekvens er, at man ikke logisk kan udlede nogle empirisk testbare hypoteser på grundlag af Parsons' AGIL begrebsramme, der kan lede frem til at belyse de stillede spørgsmål om, hvilke forhold der har betydning for børns ekskludering

af børnegruppen og eventuelle senere udstødning eller marginalisering af det voksne samfund.

Men på trods af disse forbehold synes det under alle omstændigheder interessant at undersøge, på hvilken måde kammeratskabsgruppen ("peer group") kunne indgå i en empirisk undersøgelse med udgangspunkt i Parsons' mere detaljerede teoretiske arbejder.

Referencer

Baldwin, A.L. (1961)

The Parsonian Theory of Personality, i: Black, M. (ed.): The Social Theories of Talcott Parsons. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Bronfenbrenner, U. (1961)

Parsons' Theory of Identification, i: Black, M. (ed.): The Social Theories of Talcott Parsons. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Erikson, E.H. (1971)

Barnet og samfundet. København: Hans Reitzels Forlag.

Frønes, I. (1995)

Among Peers. On the meaning of peers in the process of socialization. Oslo: Scandinavian University Press.

Føllesdal, D. et al. (1990)

Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi. Oslo: Universitetsforlaget.

Goodwin, L. (1972)

Do the Poor Want to Work? Washington, D.C.: The Brookings Institution.

Isralowitz, R.E. (1989)

Family Unemployment and its Impact on Adolescent Personality development. *Adolescence*, 24, 93, p. 47-52.

Isralowitz, R.E. & Singer, M. (1986)

Unemployment and its Impact on Adolescent Work Values. *Adolescence*, 21, 81, p. 145-158.

Isralowitz, R.E. & Singer, M. (1987)

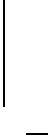
Long-Term Unemployment and its Impact on Adolescent Work Values. *Journal of Social Psychology*, 127, 2, p. 227-236.

Parsons, T. (1951)

The Social System. New York: The Free Press og Glencoe.

Parsons, T. & Bales, R.F. (1955)

Family, Socialization and Interaction Process. Glencoe, Illinois:
The Free Press.

Er skilsmisser tegn på social disintegration?

Mai Heide Ottosen

I perioden fra 1960 og frem er der sket en betydelig vækst i andelen af ægteskaber, der opløses. Af 100 indgåede ægteskaber i 1960 var 21 pct. opløst, inden der var gået 20 år, mens den tilsvarende skilsmisseandel for ægteskaber indgået i 1975 var 34 pct.

Set fra et mikroperspektiv – fra enkeltindividernes niveau – er det nærliggende at betragte skilsmisse eller samlivsopløsning som en disintegrativ proces: Sammenhængskraften mellem de voksne individer – kærligheden, tilliden og viljen til at ville hinanden – er forsvundet, og familieenheden opløses i bogstavelig forstand.

I dette kapitel ser vi på, hvordan man empirisk kan studere skilsmisse/familieopløsning ud fra de fire integrationsteorier, idet vi opholder os ved følgende analytiske indfaldsvinkler:

For det første sættes der fokus på, hvilke redskaber de fire teorier leverer, når det drejer sig om at *diagnostisere*, hvorvidt der er problemer med den sociale integration. Dernæst ser vi på, hvilke *baggrunds- eller årsagsfaktorer*, det ifølge teorierne er relevant at have fat i, når der skal opstilles hypoteser om eller findes en forklaringsramme på, at der opstår disintegrative processer i familien, som evt. fører til samlivsopløsning. For det tredje sættes der fokus på, hvilke retningslinier de fire teorier leverer, når det drejer sig om at *vurdere konsekvenserne* af familieopløsning. Eller med andre ord om det er muligt at påvirke den sociale integration gennem foranstaltninger på individ- eller systemniveau.

I den udstrækning, det er muligt, vil vi endelig se på, hvor vidtrækkende konsekvenser de fire integrationsteorier har, når det

drejer sig om at udstrække analyserne fra mikro- til makroniveau. Kan vi på baggrund af teoriernes egen forståelsesramme – og evt. i kombination med forfatterens refleksioner om familielivet/familieinstitutionen – vurdere, hvilken betydning det har for familien som institution, at der i dag er flere ægteskaber (hvad enten man er formelt juridisk forbundet med hinanden eller ej), som bliver opløst end tidligere? Er skilsmisserne udtryk for deinstitutionalisering af familien? Eller er der snarere tale om, at familielivet antager nye former? Og hvilke konsekvenser har det for “resten” af samfundet?

Skilsmisser i traditionel familieforskning: Parsons

Familieinstitutionens betydning/funktion i samfundet

I det følgende afsnit skitseres, dels hvordan skilsmisser som socialt fænomen forstås ud fra Parsons eget teoretiske arbejde om social integration og familieinstitutionen, dels hvordan disse teorier er blevet anvendt (og kan anvendes) i den empiriske forskning.

Parsons brede definition af begrebet “socialt system” indebærer, at “familien” både kan studeres fra et makrosocialt perspektiv, hvor familien som institution bidrager til at opretholde samfundet (det sociale system) med de centrale reproduktive funktioner: fødsel, opvækst og ikke mindst socialiseringen af den næste generation. Men familier kan også studeres fra et mikro- eller smågruppeperspektiv som et lille samfund, hvor den enkelte families bestanddele studeres ud fra, hvordan disse dele er forbundet med hinanden. Disse dele kan være de positioner, som folk besætter i familier (som fader, moder, søn, datter), og de roller de indtager.

Parsons udformede i midten af 1950'erne en teori om den isolerede kernefamilie, der knyttede an til en traditionel diskussion i familiesociologien om “The decline of the family”. Disse refleksioner kan uden vanskeligheder læses som en forlængelse og konkretisering af Parsons generelle teori om integration. På det tidspunkt (der i bagklogskabens lys kan karakteriseres som kernefamilieens guldalder), hvor teorien blev udformet, tilbageviser han dædtidens bekymring for, at skilsmisseraten, kvindernes erhvervsfre-

kvens og det faldende fødselstal skulle være et udtryk for, at familien har mistet sin betydning som en central samfundsmæssig institution. Derimod er det hans opfattelse, at den moderne, specialiserede og økonomisk uafhængige kernefamilie, set i et makroskopisk perspektiv, ikke på samme måde som andre tiders eller andre kulturers slægtskabssystemer bidrager direkte som agent til integrationen af det større samfund: Familien som institution er hverken engageret i økonomisk produktion eller en signifikant enhed i det politiske magtsystem. På de områder er familien blevet næsten fuldstændig funktionsløs. Men familiens medlemmer deltager i disse funktioner, ikke som familiemedlemmer, men som individer. Når man taler om familiens funktioner i moderne specialiserede samfund, er der derfor ikke tale om direkte funktioner i forhold til samfundet, men om funktioner i forhold til personlighederne: For at individerne kan integreres i samfundet, har familien en afgørende og basal funktion som den socialisations"fabrik", der producerer menneskelig personlighed. Gennem socialisationen internaliseres det pågældende samfunds kulturelle normer og værdier. Det gælder såvel i relation til den primære socialisation af børn, så de kan blive rigtige medlemmer af det samfund, som de er født ind i, som det gælder stabiliseringen af den voksne befolknings personlighed.

For at kunne opfylde sin socialisationsfunktion hensigtsmæssigt i forhold til barnets forskellige psykologiske udviklingsfaser har den moderne kernefamilie udviklet en differentieret rollebesætning til familiens medlemmer. Ved at lægge et horisontalt snit i familien tildeler Parsons manden/faderen, som forsørgeren, det instrumentelle lederskab, mens kvinden/moderen, der er ansvarlig for husholdets omsorgs- og reproduktionsfunktioner, udnævnes som den ekspressive leder.

Diagnostisk analyse

Ud fra Parsons' teoretiske forudsætninger om familieinstitutionen og dens betydning som integrativ faktor i det sociale system er der næppe tvivl om, at bekymringen for skilsmisefrekvensen ville

være større, hvis han havde levet i dag, end dengang teorien om den isolerede moderne kernefamilie blev udformet.

For at vurdere de disintegrative mekanismer ved skilsmissefænomenet forekommer det som udgangspunkt hensigtsmæssigt at opretholde en distinktion mellem familien i smågruppeperspektiv og familien i makro-socialt perspektiv.

Ud fra et smågruppeperspektiv vil konflikter, som fører til samlivsbrud, være udtryk for tegn på dysfunktionalitet, i og med at familien ikke længere kan varetage sin socialisationsfunktion, og dermed opstår der risiko for, at børnene, dvs. den næste generation ikke internaliserer de normer og værdier, som er nødvendige for at kunne blive integreret i samfundet. Forskningsstrategisk kan det udmønte sig i undersøgelser, der belyser, hvilke konsekvenser familieopløsning har for den opvoksede generation. Udvikler børn af skilte forældre sociale og psykologiske kompetencer eller egenskaber, som gør dem mindre rustede til at blive normale medlemmer af samfundet? Dette perspektiv, som de facto har været stærkt dominerende, ikke mindst i den angelsaksiske forskning om skilsmisser og nye familiedannelser, interesserer sig med andre ord for effekten ("outcome") af familieopløsning, med den såkaldt normale kernefamilie som implicit sammenligningsgrundlag. Forskningsinteressen behøver imidlertid ikke kun at være rettet mod børnene, men kan principielt også være rettet mod familiens voksne medlemmer, dvs. mod fraskilte mænd og kvinder, i højere grad end personer der lever som par, får vanskeligheder ved at opfylde de rolleforventninger, der stilles til dem som medlemmer i samfundet som sådant.

Som vi læser Parsons, kan man imidlertid ikke drage den slutning, at hvad der sker af dysfunktionalitet i familier på mikroniveau nødvendigvis også fører til, at familieinstitutionen (som subsystem) – og dermed samfundet (hele det sociale system) opløses. Det vil nemlig ikke alene bero på, hvor stor en andel af befolkningen, der skilles og potentielt udvikler adfærdsmønstre, som er inadaekvate for opretholdelse af det sociale system (dvs. samfundet),

men også på hvordan den skilte del af befolkningen agerer efter kernefamiliens opløsning. Hvis de etablerer sig i nye kernefamilie-lignende enheder (fx sammenbragte familier) med en specialiseret kønsarbejdsdeling, burde de forudsætninger være genetableret, som ifølge teorien er nødvendige for at sikre, at familiens medlemmer kan internalisere det kulturbundne norm- og værdisæt. Derimod vil det tendentielt true den sociale integration i samfundet, hvis de opløste familier organiserer sig i ikke-kernefamilie-lignende enheder, som fx eneforsørgerfamilier eller kollektiver.

Ætiologisk analyse

Som det blev anført i Nygaard Christoffersens artikel, har Parsons integrationsteori sit fokus på ordensproblematikken snarere end konfliktproblematikken.

En forståelse af, hvad der sikrer, at familieinstitutionen i dens moderne udformning kan opretholdes, vil ifølge den parsonske tankegang være, at der mellem de enkelte medlemmer i familien eller i befolkningen som helhed er et fælles norm- og værdisæt, som deles af parterne. Heraf er det omvendt fristende at slutte, at en Parsonsinspireret analyse, som leder efter årsager til/forklaringer på familieopløsning, teoretisk må tage udgangspunkt i, at der opstår norm- og værdikonflikter.

En analyse, der metodologisk tager afsæt i individer eller i de enkelte familier, må derfor indkredse, dels hvori disse normkonflikter består, dels hvad der er baggrunden for dem. Skyldes normkonflikterne en mangel på konsensus om, hvordan (køns)rollebesætningen i familien skal varetages: At familiens kvindelige medlem eksempelvis ikke længere kan eller vil slå sig til tals med rollen som familiens ekspressive leder, eller at manden ikke kan eller vil leve op til normen om at være forsørger? Opstår normkonflikterne som følge af problemer med allokering af ressourcerne, fx ved at kvinder gennem øget deltagelse i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet får uddannelsesmæssige og egne økonomiske ressourcer at råde over?

En analyse, der metodologisk har sit fokus på samspillet mellem samfundets forskellige institutioner, kunne fokusere på, hvilke ydre kræfter der påvirker rollerne i den moderne kernefamilie, som fx arbejdsmarkedets behov for kvindelig arbejdskraft, eller konjunkturedgang som fører til arbejdsløshed og dermed eliminerer mændenes mulighed for at udføre deres rolle som breadwinere.

Konsekvensanalyse

Som det har været omtalt i Nygaard Christoffersens artikel om Parsons, vil det sociale system have en tendens til at korrigere for ændringer for at opretholde orden (equilibrium), ikke kun gennem socialisering, men også via social kontrol. Et tredje forskningsperspektiv på skilsmisseproblematikken inden for det parsonske univers kunne derfor dreje sig om indkredsning af foranstaltninger, som søgte at påvirke eller modgå skilsmissernes disintegrative/dysfunktionelle effekter. Man kunne for eksempel se på, i hvilken udstrækning der fra statens side etableres socialpolitiske foranstaltninger, som har til formål at dæmme op for skilsmisseudviklingen og afbøde de negative effekter af familieopløsning, eksempelvis for børnene. I hvilket omfang ydes der eksempelvis ægteskabsrådgivning og -mægling, og har sådanne tiltag overhovedet den tilsigtede effekt? Og hvilke strategier anvendes såvel gennem den familiepolitiske lovgivning som i det sociale arbejde for at sikre, at den opvoksende generation får både en far og en mor som rolleforbilleder?

Men man kunne også forestille sig, at det ville være relevant at undersøge, om andre agenter end staten var på færde som autoritetspersoner for at sikre, at familieværdierne opretholdes: Hvilken betydning og gennemslagskraft har politiske og sociale bevægelser, der eksempelvis opererer på et familiaristisk grundlag i det samfund, som er genstand for vores studium?

Afrunding/kritik

Parsons' teori om familien som integrativ faktor er både berømt og udskældt. Et kritikpunkt, som går igen mange steder i familie-

sociologien, er, at teorien leverer en statisk forståelse: Den er blevet overhalet indenom af den historiske udvikling, der har vist, at familieinstitutionen er mere fleksibel og overlevelsesdygtig (og den isolerede kernefamilie knap så universel), også selv om forudsætningerne om den traditionelle kønsarbejdsdeling ikke længere er til stede. At bebrejde Parsons for manglende fremsyn kan på mange måder forekomme at være udtryk for bagklogskab, men de forudsætninger, der opereres med i teorien, afsvækker den og får den til at virke utidssvarende. Ikke desto mindre kan det alligevel være fristende politisk ukorrekt at rejse problemstillingen om, i hvilken udstrækning forestillingen om breadwinnerfaderen og den ekspressive moderfigur – bevidst eller ubevidst – spiller en rolle for de konflikter, der udspiller sig i de små hjem.

Imidlertid er det et problem, at teorien om den moderne isolerede kernefamilie nemt kommer til at skabe en glansbilledforestilling af, hvad "familie" er. Det antages, at der hersker orden, såfremt forudsætningen om den specialiserede komplementære arbejdsdeling er til stede. Hermed kommer man nemt til at se bort fra konflikt-, magt-, og undertrykkelsesmekanismer, som hersker i familier, skønt de formelle forudsætninger for integration er i orden. Teorien er med andre ord blind for, hvorvidt andre faktorer end norm- og værdikonflikter kan forårsage disintegrative processer.

Lockwood

The State of the Family

Os bekendt har Lockwood ikke gjort familien/familielivet til genstand for selvstændig refleksion i sine arbejder. Men følges Lockwoods tankegang, forekommer det rimeligt at betragte familien som en institution, der (ligesom bureaukratiet) har en funktion at udfylde i det sociale system/samfundet. Hvori denne funktion består, kan vi imidlertid ikke hente svar på inden for Lockwoods egen teori. Her må man læne sig op ad andre familiesociologiske teorier: Er familien først og fremmest at forstå som en socialisationsfabrik (jf. Parsons), eller er den – som der fx plæderes for i nyere sociologisk familieteori – i højere grad et "intimitetsreservat"?

Forklaringsrammer

Skal Lockwood læses på ordet, skal problemstillingen om social integration mellem aktører i vid udstrækning ses som en afspejling af forholdet mellem den institutionelle orden og dens materielle grundlag. Forklaringsrammen for empirisk undersøgelse af integrative eller disintegrative mekanismer i familielivet vil således være fokuseret på de materielle vilkår for, at familien kan varetage sine funktioner. Da "materielt grundlag" hos Lockwood forekommer at skulle tages relativt bogstaveligt, er det i den forbindelse derfor først og fremmest relevant at se på de økonomiske forudsætninger for familiens opretholdelse. Gennemføres husholdsanalyser, kan det være familiens indtægtskilder, den samlede husholdsindtægt og indkomstfordelingen mellem familiemedlemmerne, men også materielle faktorer som boligforhold kan inddrages. Anlægges et bredere makroorienteret analyseperspektiv kan det endvidere være relevant at se på, i hvilken udstrækning familiens subsistens er betinget af markedets udbud af og efterspørgsel på arbejdskraft og behov for arbejdskraftreserve, ligesom man kan inddrage sociale institutioner (fx børnehave/skoler), som er nødvendige for den moderne families reproduktion.

Diagnostisk analyse

Ifølge Lockwood henviser social integration til, hvorvidt forholdet mellem aktører – fx familiemedlemmer – er fredelige eller konfliktfyldte. Lockwood er ikke generøs, når det gælder en nærmere specificering eller operationalisering. "Konflikt" og "fred" må kvalificeres: Hvor mange skænderier, skærmydsler eller uenighed skal der til, hvor dybtgående skal de være, og over hvor lang tid skal de strække sig, før den sociale integration i familielivet er truet? Ud fra en generel helhedsbetragtning forekommer det imidlertid ikke urimeligt at betragte skilsmisse/familieopløsning som produkt af konfliktbetonede relationer – eller disintegrative mekanismer i familielivet.

Forskningsstrategisk vil en diagnostisk analyse, som interesserer sig for skilsmisseadfærd, have sit analytiske fokus på, hvorvidt der er overensstemmelse eller modsætningsforhold mellem det materi-

elle grundlag og de egenskaber, der skal være til stede, for at familielivet kan fungere.

Indebærer eksempelvis arbejdsmarkedets produktivtets- og mobilitetskrav eller daginstitutionernes åbningstider, at det bliver vanskeligt at få enderne til at hænge sammen i familien? Skaber det stress og konflikter? Hvilke konsekvenser har lovgivningsmæssige incitamentter – fx indførelsen af individualprincippet på det offentligretlige område – i forhold til den måde, hvorpå familieinstitutionen forventes at fungere på? Hvilken betydning har husholdsøkonomien i familier: Under hvilke omstændigheder fører symmetrisk henholdsvis asymmetrisk indkomstfordeling eller høj henholdsvis lav husstandsindtægt til konflikter og illegitime magtrelationer og under hvilke omstændigheder til fredelige forhold?

Konsekvensanalyse

På analysens næste trin belyses, hvordan familiens medlemmer reagerer på disse uoverensstemmelser. Finder aktørerne løsninger, som kompenserer for de opståede modsætninger, eller fører de til konflikt og social forandring? Man kan både sætte fokus på, hvordan familiens individer søger at finde løsninger, der kan afdæmpe konflikter, så familieopløsning undgås, og man kan blandt familier, der er gået i opløsning sætte lys på, hvordan eksempelvis det fortsatte forældresamarbejde om børnene fungerer til trods for et underliggende konfliktpotential. Her bør man være opmærksom på, at Lockwoods forestilling om konflikt og social forandring, in casu samlivsophævelse, ikke er ensbetydende med familiens død, men snarere rummer et potentiale for udvikling af nye familieformer eller en forandring af familieinstitutionen. Er nogle familier bedre i stand til at kompensere for modsætningerne end andre? – Og hvad er i givet fald forklaringen?

Ud over at se på de konkrete aktørers egen handlingsstrategi kan man se på, hvordan andre institutioner/aktører reagerer på modsætningerne. Fører et politisk pres fra børnefamilier fx til, at der kompenseres for de konstaterede modsætninger eller uoverensstemmelser ved at gennemføre en mere familievenlig politik på

arbejdspladserne, ved at indføre fleksible åbningstider i daginstitutionerne eller at ved at forhøje den statslige børnefamilieydelse? Og har dette i givet fald positiv effekt for integrationen i familien, dvs. fører det inden for denne kontekst til et fald i skilsmisseraten?

Afrunding og kritik

Som teoretisk referenceramme for et studium af sammenhængskraften i det moderne familieliv er det en fordel, at Lockwood ikke giver sig af med forhåndsdefinitioner og -forståelser af, hvilke konstitutionelle særtræk der er nødvendige for den moderne families funktionsmåde. Det gør på den ene side analysemodellen mere fleksibel og dynamisk, og på den anden side også fri for den tendens til moralisme, der fx ses i den Parsonsinspirerede tradition, fx det kulturpessimistiske syn på "familiens død" eller "The Decline of the Family". Teorien er med andre ord fleksibel over for de forandringsprocesser, der over tid sker med familieinstitutionen.

Selv om den konsekvente synsvinkel på familiens materielle basis som et grundlæggende konfliktpotentiale og på uoverensstemmelserne mellem forskellige institutioner kan forekomme frugtbar, er spørgsmålet imidlertid, om denne forståelsesramme er fyldestgørende. Generelt kan man indvende, at en teori, der i væsentlighed ser konflikter og undertrykkelse som afspejling af mekanismer, der forårsages af uoverensstemmelser på systemniveau, kan føre til determinisme: På trods af at Lockwood i princippet giver de konkrete aktører deres egen plads i teorien – har disse alligevel en tendens til at forsvinde. Teorien bevæger sig med sit fokus på problemstillingen om (kerne)institutionens funktionelle målrationaltet og dennes materielle grundlag på kanten af systemtvang: De opståede problemer, vanskeligheder og konflikter ligger ikke i, men så at sige uden for individerne selv.

Ej heller i specifik relation til det aktuelle genstandsfelt om samlivsophævelse forekommer Lockwoods teori dækkende: Man vil utvivlsomt komme til at skyde sig selv i foden ved alene at lade forklaringsrammen for disintegrative processer i familielivet hen-

viser til uoverensstemmelser mellem den institutionelle orden og det materielle grundlag. Dels er det et kritisk spørgsmål, om de ekstrarfamiliære (dvs. strukturelle) faktorer, som kan tænkes at påvirke familielivet i mere eller mindre gunstig retning, fyldestgørende indfanges ved alene at hente forklaringskraften i den materielle basis. Dels kommer Lockwoods teori til at negligere betydningen af de forhold, der kan kategoriseres som intrafamiliære faktorer, og som man, såvel fra den empiriske forskning som fra hverdagslivets erfaringer, ved, kan have en afgørende betydning for forståelsen af, hvorfor samliv ophæves. På trods af at Lockwoods teori om social integration besidder en indre stringens, forekommer den i sin rene form vanskelig at anvende som en overordnet ramme for et empirisk studium af familielivet af indholdsmæssige grunde.

Habermas

Familieinstitutionen i det sociale system

I Habermas' univers er familien den centrale institution i samfundets privatsfære, hvor socialiseringen foregår. Familien er med andre ord en samfundsmæssig institution, der hører livsverdenen til. Hvordan kan vi bruge Habermas' teori om social integration, når vi ønsker at studere sammenhængskraften og solidariteten i det moderne familieliv og herunder også belyse, hvilke konsekvenser familieopløsning har såvel i small- som largescale-perspektiv?

Diagnostisk analyse: Social integration som empirisk fænomen

Da Habermas' forståelse af social integration har meget omfattende implikationer og så at sige fordrer, at alle niveauer i samfundet må eller kan inddrages i analysen, forekommer det frugtbart – for at undgå at “drukne” – at man i en empirisk forskningsproces starter med afgrænset fokus og kaster sig direkte ud i den diagnostiske analyse: at få indkredset en tilstandsvurdering af det aktuelle familieliv gennem operationalisering af og identifikation af tegn på solidaritet henholdsvis disintegration, som gør det muligt at belyse, fx om familielivet i dag har en anden karakter end tidligere, eller, måske mere oplagt for den empiriske socialforskning,

om nogle familier udviser mere markante tegn på disintegration end andre.

Der må derfor foretages en analyse af de mellem menneskelige relationers beskaffenhed i familierne. Vi må opstille en række indikatorer, der skal bruges til at afdække, hvorvidt den måde, familiemedlemmer handler/agerer på i forhold til hinanden, er legitime og koordinerede, og om de er præget af solidaritet, af fælles normer og af konsensus. Eller hvorvidt familielivet er præget af det modsatte: af illegitimitet, af mangel på koordinering og fravær af fælles normer og af strategisk/målrational handlen. Og det er naturligvis nemmere sagt end gjort!

Det er oplagt, at man inden for Habermas' egen forståelsesramme kan anskue skilsmisser og familieopløsning som en effekt af, at det inden for den enkelte familie ikke har været muligt at tilvejebringe en konsensussøgende adfærd. Men med det begrebsapparat Habermas leverer til vurdering af den sociale integration i familielivet, er det ikke givet, at samlivsophævelse er et ultimativt tegn på disintegration, mens et intakt (kerne)familieliv er udtryk for det modsatte. Selv om familieopløsning kan være (eller er) en konfliktfyldt og vanskelig proces, udelukker det ikke, at de involverede parter nødvendigvis er uenige om, at der er tale om en rigtig beslutning. Ligesom man ser forældrepar, der efter samlivsbruddet er fleksible samarbejdspartnere og har et fælles fodslag i opdragelsen af børnene. Og på den anden side er det ikke svært at forestille sig, at der kan eksistere livslange familiefællesskaber, som er præget af disintegration, fx udøvelse af vold mod børn eller ægtefæller, vedvarende skændier, eller hvor de enkelte medlemmer i familien handler usolidarisk og strategisk i forhold til hinanden for at kunne forfølge egne, individuelle mål.

Tegn på, at familielivet trues eller præges af disintegrative processer, skal således ikke måles i antallet af skilsmisser, men i antallet af familierelationer, der er karakteriseret ved mangel på solidaritet. Og her kan snittet lægges forskelligt: Man kan se på den ægteskabelige relation, eller man kan tage udgangspunkt i børnene og se

på forælder-barn-relationen, hvad enten der er tale om kernefamilie, eneforsørgerfamilie eller sammenbragt familie. Og man kan for den sags skyld se på intergenerationelle forhold – fx voksne og deres forældre.

Den ætiologiske analyse

På analysens næste trin må der udarbejdes en model, som kan bidrage til forklaring af, hvorfor familielivet i nogle tilfælde har en disintegrativ karakter og i andre tilfælde er præget af solidaritet. Hvilke faktorer bidrager til at hæmme forudsætningerne for, at den kommunikative handlen kan gro? Det er med andre ord den ætiologiske analyse.

Her leverer Habermas' omfattende teori mange indfaldsvinkler, som kan danne afsæt for hypoteser:

For det første kan man inden for det område, der hører livsverdenen til, se på de differentieringsprocesser, som finder sted inden for samfundet.

Man kan for eksempel se på, om de disintegrative processer i familielivet er en følge af eller har sammenhæng med professionaliseringen og teknificeringen af de sociale relationer: Har den måde, hvorpå eksperterne udi livsverdenen (psykologer, samlivsterapeuter, pædagoger osv.) sætter de sociale relationer i tale, betydning for integrationen i familielivet? Hæmmer eller fremmer det den kommunikative handlen, at vi forholder os pædagogiserende eller terapeutiserende i forhold til hinanden? I hvilken udstrækning har eksperternes meningsdannelser om "det gode liv" karakter af systemtvang? Og på hvilken måde griber de offentlige systemer ind i ansvaret for og opdragelsen af vore børn? Fører det til en ansvarforflygtigelse, således at ansvaret for opdragelsen slet og ret overlades til pædagogerne?

Man kan ligeledes se på differentieringsprocessen mellem ret og moral: Understøtter familielovgivningen solidariteten i familierne? Hvilke konsekvenser har fx indførelsen af individualprincip-

pet i sociallovgivningen for familiemedlemmers måde at agere på i forhold til hinanden? Føler familiens medlemmer sig mindre forpligtet i forhold til hinanden? Og hvilke konsekvenser har den rettighedstænkning, man i bred forstand har kunnet iagttage i de senere år?

For det andet kan man undersøge, hvorvidt de disintegrative mekanismer opstår som følge af differentieringsprocesserne mellem socialisering, kultur, samfund og personlighed, fx om et disintegreret familieliv skyldes, at familiemedlemmernes socialisering er inadækvat, dvs. at man mangler handlingskompetencer til at kommunikere med hinanden, men i stedet tager illegitime magtmidler i brug. Og for så vidt uddifferentieringen mellem kultur og samfund, som tegn på normløshed i det levede familieliv beror på et mismatch mellem den traditionelt overleverede forestilling om, hvad familie er (fx glansbilledforestillingen om kernefamilien eller bestemte kønsrolleforventninger), og så den måde hvorpå familielivet faktisk leves.

For det tredje kan man ifølge Habermas' teori finde forklaringskraft på disintegrative processer ved at se på spændingsfeltet mellem systemet og livsverdenen: Forholder det sig fx sådan, at nogle familiekonstellationer er mere koloniserede af systemverdenen end andre? Er vores samhandling præget af et bytteforhold, og tænker man kun på, hvad der kan betale sig? Eller er familielivet gennemsyret af konsumtion: Røver den tid, vi bruger på at købe forbrugsgoder eller konsumere produkter fra kulturindustrien, mulighederne for familiær kommunikation?

Konsekvensanalyse

Er det muligt at påvirke den sociale integration i familierne?

Habermas' teori synes kun i yderst begrænset udstrækning at være indrettet på (empirisk) at belyse, hvilke muligheder de faktiske aktører – medlemmerne i familierne – har for at påvirke den sociale integration.

Teorien leverer derimod et velegnet apparat til undersøgelse af, hvordan det antropomorferede system kan reagere. Som det er nævnt tidligere, kan systemverdenen ikke fungere, hvis den sociale integration bryder sammen. Det bliver derfor centralt at se på, hvornår og med hvilke midler det velfærdsstatslige system griber ind enten for at sikre den sociale integration i familierne eller for at sikre, at den opvoksende generation socialiseres adækvat. Det er fx relevant at se på, under hvilke omstændigheder systemet føler sig så truet, at der sættes socialpolitiske foranstaltninger i værk, ligesom det bør undersøges, hvem der er de faktiske målgrupper for de socialpolitiske indsatser, og det er endvidere relevant at se på, hvilke midler der tages i anvendelse i det sociale arbejde for at dæmme op for de disintegrative processer. Endelig er det interessant at se på, hvilke konsekvenser eller effekter sådanne initiativer har: Fører de til kommunikativ handlen eller til yderligere rationalisering af livsverdenen?

Kritik/afrunding

Set i relation til artiklens problemstilling – om skilsmisser er udtryk for disintegration – er Habermas' teori problematiserende: Skillelinierne ligger et andet sted. Set isoleret i forhold til problematikken om skilsmisseadfærd er der tale om en dynamisk synsvinkel.

Habermas' teoriapparat forekommer endvidere at være velegnet at anvende, når det drejer sig om empirisk forskning, der skal undersøge effekten af socialpolitiske foranstaltninger eller socialt arbejde.

Skønt Habermas' omfattende elaborering af, hvordan de sociale integrationsprocesser hænger sammen med andre processer i det sociale system, teoretisk er en styrke, forekommer det imidlertid vanskeligt at forestille sig, at det i en isoleret empirisk undersøgelse af et givet fænomen skulle være muligt at inddrage og operationalisere alle disse sammenhænge som bagvedliggende forklarende faktorer på, at der finder disintegrative mekanismer sted i familielivet. Det vil kræve stor sociologisk fantasi!

Giddens

Giddens om det moderne familieliv

Giddens har flere steder i sin produktion drøftet vilkårene ved det (sen-)moderne familieliv og ikke mindst den ægteskabelige relation (fx *Modernity and Self-identity* (1991), *The Transformation of Intimacy* (1992), *In Defence of Sociology* (1996)). Det er Giddens' tese, at de nære sociale bånd som følge af moderniseringsprocessen, der bl.a. har ført til øget individualisme og høj refleksivitet, har ændret karakter. Hvor de nære sociale relationer, fx den ægteskabelige, traditionelt har været konstitueret af og baseret på ydre, givne bånd, er det moderne individ i dag frisat til selv at vælge og skabe de intime tillidsrelationer, som er nødvendige for selvets udvikling. Giddens taler om disse som "rene relationer". Det karakteristiske ved disse relationer er, at de bliver indgået for deres egen skyld og kun har gyldighed, så længe parterne finder tilfredsstillelse i dem.

Solidariteten i det moderne familieliv i det detraditionaliserede samfund er med andre ord baseret på tilstedeværelse af aktiv tillid, som er parret med et personligt og socialt ansvar for andre. Aktiv tillid er noget, der skal erhverves, det hidrører ikke fra forudsatte sociale positioner eller kønsroller. Aktiv tillid forudsætter autonomi, men involverer også, at individerne har et gensidigt engagement og en forpligtelse over for hinanden over tid. Giddens ser ikke den aktive tillid som inkompatibel med diversiteten i familierformer. De høje skilsmissetal, som givet er kommet for at blive, kan på mange måder ses som en berigelse snarere end som en ødelæggelse af den sociale solidaritet, fx kan de sammenbragte familier fremme konsolideringen af nye slægtskabsbånd.

Med denne karakteristik og forståelse af vilkårene for det moderne familieliv drejer problemstillingen om familiens sociale integration sig ikke om, hvorvidt familieinstitutionen i en bestemt udformning er under opløsning som følge af skilsmisseratens udvikling. Ligesom hos Habermas kommer omdrejningspunktet i højere grad at til at dreje sig om beskaffenheden ved de mellem-

neskelige relationer i familielivet, hvad enten der er tale om kernefamilier eller andre familietyper.

Diagnostisk analyse

Hvorvidt Giddens tese om det (sen-)moderne familieliv er holdbar, kan/bør efterprøves empirisk ved at tage udgangspunkt i hans egen teori om social integration, dvs. om der er gensidighed i ansigt til ansigt-relationerne: Hvis det er karakteristisk ved det moderne ægteskab/familieliv, at der er tale om rene relationer, som er baseret på gensidig, aktiv tillid, på respekt og forpligtelse, og også på individernes relative autonomi, lægger en empirisk analyse af social integration i familielivet op til at belyse, hvorvidt der i den sociale interaktion mellem familiemedlemmer er en gensidighed i handlingerne, som sikrer disse elementer og dermed solidariteten.

For at kunne belyse dette forekommer et empirisk undersøgelsesdesign, baseret på kvalitative, etnografiske metoder, hvor hverdagslivets aktiviteter studeres, umiddelbart at være det mest indlysende, men det udelukker ikke, at man også kan forestille sig andre metodiske tilgange.

Hvem agenterne for en sådan analyse er beror på den empiriske problemstilling: Det kan være ægtefællerelationen, søskenderelationer eller samspillet på tværs af generationer.

Det analytiske fokus må dreje sig om at indkredse, hvilke strategier familiemedlemmer anvender i den indbyrdes interaktion: Hvordan er spillereglerne, når det drejer sig om familiers omgangstone, kropssprog og udvekling af ydelser? Hvordan signalerer man tillid, nærvær og respekt i forhold til hinanden? Hvordan balancerer man spændingsfeltet mellem de enkelte familiemedlemmers autonomi og de gensidige forpligtelser? På hvilken måde, i hvilket omfang og hvor forekommer faktisk de elementer, som ifølge Giddens selv er forudsætninger for solidariteten i det moderne familieliv?

I analysen af de mellemmenneskelige relationers beskaffenhed må man ligeledes sætte fokus på, hvilke tilsigtede som utilsigtede konsekvenser, der følger, hvis spillereglerne overtrædes. Hvilke handlinger er acceptable, og hvilke er det ikke? Træder der sanktioner i kraft over for den, som ikke følger spillets regler? Og hvad sker under sådanne omstændigheder med familielivet som sådant?

Som der har været redegjort for i kapitlet om Giddens', indebærer denne teori om social integration, at der gradvist finder en systemgørelse sted af ansigt til ansigt-relationerne, så de efterhånden bliver til systemintegration. Aktørerne producerer og reproducerer på en og samme tid de strukturelle principper.

I en empirisk analyse af familielivets sociale praksis bør det derfor belyses, i hvilken udstrækning de handlinger, familiemedlemmer udøver i forhold til hinanden, reproduceres over tid og rum og dermed er udslag af eller bliver til institutionaliserede praktikker.

Ætiologi og profylakse

Man kan på den ene side – som den ætiologiske analysedel – sætte fokus på drivkraften bag bestemte interaktionsmønstre: I relation til problemstillingen om samlivsbrud er et interessant spørgsmål, som endnu ikke forekommer entydigt besvaret i den empiriske forskning, hvorfor nogle skilsmisseforældre ikke mestrer det fortsatte forældreskab, dvs. afbryder kontakten eller har et konfliktfyldt samarbejde (og dermed udviser disintegrative træk), mens andre skilsmisseforældre modsat fungerer som "virkelige venner" eller "korrekte kollegaer" (fx Moxnes, 1990)? Med Giddens i hånden og som inspirationsgrundlag kunne man opstille hypotesen om, at det samarbejde, der udvikles efter samlivsbruddet, måske i virkeligheden er en reproduktion af de interaktionsmønstre, der udspillede sig, mens familien stadig var intakt. Det er således relevant at undersøge, om relationerne i de "disintegrerede" skilsmisefamilier også førhen var karakteriseret ved manglende respekt og autonomi (fx vold/afmagt – dominans/undertrykkelse), manglende gensidig forpligtelse, mangel på nærvær i fysisk eller psykisk forstand (fx manglende interesse for ægtefælle/børn eller

mere dramatisk: misbrug), eller manglende tillid (løgn, bedrag og utroskab).

En analyse af (sådanne) adfærdsmønstre bør imidlertid også undersøges i en bredere kontekst, fx kan det være relevant at belyse, om der er variationer i måden at tilvejebringe et integreret familieliv på, som har sammenhæng med social klasse, livsform eller geografi? Eller man kan undersøge, hvilken betydning den institutionelle ramme om familielivet spiller for individernes adfærd i forhold til hinanden? I hvilken udstrækning præger fx lovgivningskomplekser om ægteskab og skilsmisser vore indbyrdes handle-mønstre? Og omvendt: Hvordan reagerer disse institutioner på folks adfærd?

Omvendt kan man på den anden side – som den konsekvensanalytiske del – sætte fokus på, hvad aktører, der er “ramt af skilsmisse”, gør for at dæmme op for de disintegrative processer, der kan ligge på lur, som følge af selve det faktum, at de fysiske rammer om familielivet bliver opløst. Hvad gør man for at foregribe, at reciprociteten ikke går tabt? Hvor henter vi viden fra til at imødegå disintegrative processer? – Hvad er det for en slags viden, vi trækker på? Er nogle i kraft af deres diskursive viden bedre i stand til at overvinde tendenser på disintegration end andre? Ligesom hos Habermas bliver det også her relevant at se på, hvilken betydning eksempelvis ekspertsystemerne, fx terapeuterne og pædagogerne, har for vores daglige omgang med hinanden? Er det her vi henter hjælp, hvis der er disintegrative processer på spil i familien?

Som en overordnet ramme for et empirisk studium af det aktuelle genstandsfelt forekommer Giddens alt i alt at have mest at byde på, når det drejer sig om at belyse og forstå de processer, der udspiller sig i den mellem menneskelige interaktion, mens påvirkningsforholdet fra og til systemsiden – den institutionelle ramme for familielivet – i praksis forekommer mindre udfoldet.

Opsummering og konklusion

Formålet med dette kapitel har været at undersøge og diskutere, hvordan et fænomen som samlivsopløsning empirisk ville kunne studeres ved hjælp af de fire teorier om social integration, herunder også hvilke implikationer skilsmisse har for forståelsen af familien som institution.

Inden for Parsons' teoretiske referenceramme skulle familieopløsning ubetinget ses som et disintegrativt/dysfunktionelt tegn i de konkrete familier, og på institutionelt niveau vil(le) en ekspansiv skilsmisseudvikling som konsekvens føre til (kerne)familiens død, medmindre der fandt en reetablering af nye kernefamilie-lignende enheder sted. Hypoteser, som kunne levere forklaringskraft til problemstillingen vil være at finde i norm- eller værdikonflikter, mens konsekvensanalyser vil være centreret om at vurdere skadesvirkningerne.

Forudsætningen for at kunne studere familieopløsning ved hjælp af Lockwoods teori vil bero på en antagelse om, at skilsmisse er udtryk for konflikter – eller ikke-fredelige forhold mellem aktører/familiemedlemmer/ægtefæller. Forklaringerne på disse konflikter er ifølge Lockwood først og fremmest at finde i det materielle grundlag for det konkrete familieliv eller i institutionelle uoverensstemmelser. En analyse, der fokuserer på konsekvenserne af familieopløsning, må dels se på, om der iværksættes kompensatoriske foranstaltninger, dels om der opstår social forandring, dvs. om familien på et institutionelt niveau antager nye former.

Såvel inden for Habermas' som Giddens' teoriapparat kan samlivsophævelse være en effekt af disintegrative processer i familielivet/ægteskabet, dvs. et udslag af manglende solidaritet eller gensidighed i de mellem menneskelige relationer. Men samlivsbrud er ikke nødvendigvis den mest centrale indikator på disintegration i familielivet. Skillelinierne mellem et socialt integreret og et disintegreret familieliv befinder sig i disse teorier et andet sted: I evnen til at samhandle og kommunikere. Hermed kan såvel Giddens' som Habermas' forståelse af social integration siges at være adæ-

kvate, teoretiske modsvar til en del af den nyere, empiriske familieforskning. I denne er det hyppigt en generel konstatering, at familielivet i dag har antaget mere pluralistiske former, uden at der af den grund er anledning til at frygte, at familien som institution går i opløsning. Når det specifikt drejer sig om skilsmisseproblematikken, er det endvidere ikke alene dokumenteret, at de fleste efter samlivsbruddet forvalter familierelationerne på en fornuftig måde (gennem samvær med barnet og forældresamarbejde), men også at de fleste skilsmissebørn kommer igennem erfaringen med samlivsbrud uden på afgørende vis at tage skade (bl.a. Arendell, 1997). Det er således i tråd med empiriske forskningsresultater, når såvel Habermas som Giddens ad teoriens vej får præciseret, at det ikke er skilsmisser i almindelighed, der er den centrale og bekymringsvækkende problemstilling, men de "vanskelige" samlivsbrud. Skønt der er en vis diversitet i den empiriske forskning, når det drejer sig om, hvad der har positiv henholdsvis negativ indvirkning på børns opvækstvilkår, er der generelt enighed om, at der én ting børn lider under, så er det konflikifulde forældrerelationer.

Giddens og Habermas leverer imidlertid to helt forskellige sæt forklaringsrammer på et disintegreret familieliv: Anvendes Giddens, er det i vid udstrækning en analyse af aktørernes viden, vi må danne hypoteser om, mens man ifølge Habermas må danne hypoteser, som tager udgangspunkt i samfundsdifferentieringen og i forholdet mellem system- og livsverden.

Hvis man ser på Lockwood, Habermas og Giddens som "alternative" modeller til det traditionelle Parsonske paradigme, for så vidt angår problemstillingen om skilsmisse og samlivsbrud som et af vilkårene ved det moderne familieliv, er spørgsmålet, om én af disse teorier fremstår som et mere indlysende valg blandt de øvrige, når det drejer sig om anvendelighed i forhold til empirisk forskning?

Ud fra en ren teoretisk betragtning er der næppe nogen tvivl om, at Lockwood, der både gør det muligt at analysere de to sider –

aktørsiden og systemsiden – hver for sig og samtidig muliggør en analyse af samspillet imellem disse to sider, leverer det mest konsistente bidrag.

Teorivalget bør imidlertid også være baseret på, om det kan passe til den empiriske problemstilling ud fra det kendskab, vi har til genstandsfeltet. Her forekommer Lockwood, som nævnt tidligere, nok interessant, men indholdsmæssigt ikke fyldestgørende til at forstå kompleksiteten i familielivets processer. Uanset, at det kan skabe problemer at kombinere elementer fra så forskellige teorier som Habermas' og Giddens', forekommer disse – på hver deres måde – mere adækvate i forhold til et empirisk forskningsfelt som familielivet: Et empirisk forskningsprojekt, der har sit analytiske fokus på aktørsiden, vil derfor med fordel kunne hente inspiration i Giddens' teori, mens en empirisk analyse af sammenhængskraften i det moderne familieliv, som fokuserer på systemsiden, kunne frugtbargøres af de spørgsmål, der kan rejses ud fra Habermas' teori.

Anvendt litteratur

Arelles, R. (1995)

Contemporary Families. A Sociological View. Thousand Oaks: Sage Publications.

Arendell, T. (1997)

Divorce and Remarriage, i: Arendell, T. (ed.): Contemporary Parenting. Thousand Oaks: Sage Publications.

Bonke, J. (1997)

Levevilkår i Danmark. Statistisk oversigt. København: Socialforskningsinstituttet. Danmarks Statistik.

Christoffersen, M.N. (1993)

Familiens ændring. København: Socialforskningsinstituttet.

Giddens, A. (1991)

Modernity and Self-identity. Self and society in the late modern age. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1992)

The Transformation of Intimacy. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1996)

In Defence of Sociology. Essays, Interpretations. Rejoinders. Cambridge: Polity Press.

Moxnes, K. (1990)

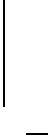
Kjernesprengning i familien? Familieforandring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv. Oslo: Universitetsforlaget.

Ottosen, M.H. (1997)

Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion. København: Socialforskningsinstituttet.

Parsons, T. (1955)

The American Family: Its relations to Personality and the Social Structure. In: Parsons, T. & Bales, R.F. Family, Socialization and Interaction. Process. Free Press.

Perspektivering af unges sociale integration

Lilli Zeuner

Det problem, som skal diskuteres i dette kapitel, er, hvorledes man på baggrund af teorierne om social integration kan forske i unges sociale integration. Hvorledes ville man på baggrund af de teorier, som Parsons, Lockwood, Habermas og Giddens har udviklet om social integration, kunne udvikle modeller til forskning i unges sociale integration? Hvilke former for tænkning vil hver af de fire teorier give anledning til? Hvilke typer af empiriske spørgsmål vil det være naturligt at stille i forlængelse af deres teorier?

På denne baggrund bliver spørgsmålet, om der er forskel på de fire teorier med hensyn til deres relevans for en forskning i unges sociale integration. Der skal således træffes nogle konklusioner om de fire teorier med hensyn til deres overordnede tilgang, deres forklaringskraft og deres evne til at indfange den virkelighed, de unge lever i.

Unges sociale integration med udgangspunkt i Parsons

Tager man udgangspunkt i Parsons' teori om integration, må man tænke de unge ind i en systemteoretisk ramme. Man må altså starte med at afgrænse, hvilket system med tilhørende subsystemer man har med at gøre. Når man taler om de unges integration i samfundet, er det samfundet, der er det sociale system, mens grupper af unge udgør sociale subsystemer. Som subsystemer kan man her forestille sig skoleklasser, kammeratskabsgrupper, idrætsudøvere, kriminelle bander etc. Til alle disse sociale systemer kan man stille spørgsmålet om, hvorvidt der hersker integration inden for et systems egne grænser, og om systemet er integreret med andre systemer.

Det er Parsons' opfattelse, at forudsætningen for, at man kan tale om integration inden for et socialt system, er, at der er tale om et fælles mønster af værdiorientering. Hvis man vil undersøge, om de unge er socialt integrerede, må man således undersøge deres værdier. På den ene side må man undersøge, om deres værdimæssige orienteringer stemmer overens med det øvrige samfunds værdimæssige orienteringer. Dette er forudsætningen for, at man kan tale om, at de unge er samfundsmæssigt integrerede. På den anden side må man undersøge, om de unge inden for deres egne subsystemer i skoleklassen, fodboldholdet og kammeratskabsgruppen har fælles værdier.

Med Parsons' teori som udgangspunkt må man altså især koncentrere sig om at gennemføre værdiundersøgelser, når man vil undersøge de unges sociale integration. Her kan man forestille sig undersøgelser af religiøse værdier, moralske værdier, politiske værdier, uddannelsesmæssige værdier, sportslige værdier etc. Sådanne undersøgelser af de unges orienteringer inden for værdimæssige universer kan være af såvel kvantitativ som kvalitativ art. Det afgørende er, at man kan afdække forskelle og ligheder i de mønstre, som kommer frem gennem sådanne undersøgelser.

Et andet kriterium for integration i et socialt system er ifølge Parsons, at der eksisterer nogle rolleforventninger inden for det sociale system. Der må være nogle autoritetspersoner, som kan udtrykke rolleforventninger, både med hensyn til hvad man bør gøre, og hvad man ikke bør gøre. Hvis man vil undersøge, om de unge er socialt integrerede, må man altså undersøge, om der findes autoritetspersoner, der kan foreskrive de unges roller i positiv og negativ forstand. Spørgsmålet er altså, om der findes forældre, skolelærere, idrætsledere, religiøse ledere, politiske ledere, som kan foreskrive de unges roller og sige fra, når de overtræder grænserne for acceptabel adfærd. Sådanne autoritetspersoner må have nogle magtbeføjelser, så de bliver i stand til at gribe ind, når de unges adfærd falder uden for de foreskrevne roller.

Ud over en værdiundersøgelse lægger Parsons' teori altså op til en undersøgelse af autoritetsforhold. Man må undersøge relationen mellem forældre og børn, mellem skolelæreren og eleverne, mellem idrætslederen og idrætsudøveren, mellem den politiske eller religiøse leder og de unge medlemmer etc. Sådanne autoritetspersoner vil udstikke retningslinjer for de unges adfærd. De vil markere niveauet for den faglige indsats, for den kropslige præstation, for den moralske adfærd etc. Her vil det være relevant at undersøge autoritetspersonernes opfattelser af, hvilke roller de unge spiller, og hvilke roller de bør spille? Endvidere vil det være relevant at undersøge, hvilke metoder autoritetspersonerne tager i anvendelse for at sikre, at de unge spiller de rette roller, og hvad de gør, når det mislykkes. Hvilke sanktioner tager de i anvendelse?

En høj grad af integration af de unge vil kunne sammenfattes i en høj grad af institutionalisering af de sociale systemer, som de indgår i. Denne institutionalisering indebærer to ting, nemlig, at der hos de unge sker en internalisering af fælles værdier, og at der hos autoritetspersoner sker en formulering af rolleforvaltninger. Såvel værdier som roller vil blive mere og mere sikre og faste.

En forståelse af, hvordan det står til med integrationen af de unge, vil kræve, at man inddrager de øvrige funktioner, som er indbygget i et socialt system. Det er nemlig Parsons' opfattelse, at et sådant socialt system kan blive ensidigt belastet, hvis der sættes for meget på én type af funktion frem for en anden. Ud over den integrative funktion har et socialt system en instrumentel funktion, en kulturel funktion og en tilpasningsfunktion. Det sociale system skal altså ud over at sikre sin egen sammenhængskraft sikre, at det når sine mål, at dets medlemmer forbliver motiverede, og at det er tilpasset i forhold til sine omgivelser. Det er Parsons' opfattelse, at hvis man sætter for ensidigt på en af disse funktioner, vil de øvrige blive underprioriterede. Hvis en skoleklasse fx udelukkende sætter på at nå sine mål med hensyn til elevernes faglige indlæring, vil det blive svært at sikre sammenhængskraften i klassen, motivationen hos eleverne og tilpasningen til elevernes fritidsliv. Det bety-

der, at integrationen kan blive truet, hvis den faglige indlæring alene prioriteres højt.

Hvis man vil undersøge de unges integration, må man altså undersøge denne integration som én funktion blandt andre. Man må undersøge, hvorledes den integrative funktion er vægtet i forhold til andre funktioner. Man må undersøge, om det er målopfyldelsen, tilpasningen til omgivelserne, motivationen eller den sociale integration, der er i fokus. Her bliver det fx et spørgsmål, om indlæringen er mere i fokus end hensyntagen til kammerater, om tilpasningen til arbejdsmarkedet går frem for den indre sammenhængskraft i skoleklassen, etc.

Hvis man vil undersøge de unges sociale integration på baggrund af Parsons' teori om integration, må man altså starte med at definere, hvilket socialt system og eventuelle undersystemer man vil sætte fokus på. Man må fastlægge, om der skal sættes fokus på samfundet på det generelle plan. Hvis det er tilfældet, vil de unge være at betragte som en gruppe, der er defineret ved sin alder, sin status, sin tid etc. De unge vil være en gruppe blandt andre samfundsgrupper. En anden mulighed vil være at bestemme det sociale system på mikroniveau, altså som værende overskuelige systemer i skolen, klubben, foreningen etc.

Når det sociale system er fastlagt, må man undersøge den sociale integration på to niveauer. Det ene niveau er værdiniveauet. Man må undersøge de unges værdier for dermed at kunne fastslå, om der hersker konsensus mellem dem og det øvrige samfund eller mellem dem selv indbyrdes. Værdierne er altså et udtryk for sammenhængskraften i det sociale system. Det andet niveau er autoritetsniveauet. Man må undersøge magtforholdene i forhold til de unge. Her inddrages de autoritetspersoner, som skal formulere rolleforventninger i forhold til de unge.

Når man har opnået disse to udtryk for integration i det sociale system, må man derefter søge dens forklaring ved at inddrage de øvrige funktioner i det pågældende sociale system. Her må det

undersøges, hvorledes vægten fordeles mellem de fire funktioner, om en af funktionerne bliver tillagt større vægt end de andre. Spørgsmålet er, om vi kan forklare en disintegrativ tendens ved, at der lægges for meget vægt på en instrumentel funktion, en tilpasningsfunktion eller en individuel motivation.

Unge sociale integration med udgangspunkt i Lockwood

Hvis man vil undersøge unges sociale integration på baggrund af Lockwoods teori, må man tage udgangspunkt i hans skelnen mellem social integration og systemintegration. Vi kan altså ikke som hos Parsons nøjes med at beskæftige os med én form for integration, nemlig integration i sociale systemer. Dette vanskeliggør naturligvis spørgsmålet om, hvorledes vi kan undersøge unges sociale integration. Vi må undersøge to former for integration, nemlig integration mellem mennesker og integration mellem institutioner.

For Lockwood er social integration ensbetydende med fredelige relationer mellem mennesker, mens disintegration er ensbetydende med konflikter mellem mennesker. Hvis vi vil undersøge de unges sociale integration, må vi således undersøge, om der er fredelige eller konfliktfyldte relationer mellem de unge og andre aldersgrupper, og om der er fredelige eller konfliktfyldte relationer mellem de unge indbyrdes. Omdrejningspunktet er altså konflikt eller fravær af konflikt.

En undersøgelse af de unges sociale integration vil, hvis man tager udgangspunkt i Lockwood, betyde, at det må undersøges, om de unge er i konflikt med andre befolkningsgrupper. En mulighed er, at der kan være økonomiske konflikter mellem generationerne. Der kan fx være konflikter mellem generationerne med hensyn til studiestøttens størrelse, pensionernes størrelse, boligmassens fordeling. En anden mulighed for konflikter vedrører livsstil, normer og kulturelle udtryk. Sådanne konflikter kan vedrøre spørgsmålet om, hvorledes de unge indtager de offentlige rum med nye former for adfærd, fremtoning, påklædning, frisure mv. Dertil kommer mulighederne for indbyrdes konflikter mellem de unge. Sådanne konflikter kan tage udgangspunkt i, at nogle unge får

større økonomiske og sociale gevinster end andre. Dette kan fx antage karakter af bedre uddannelser, bedre job, højere lønninger, bedre adgang til billige boliger etc. Også mellem de unge kan der være livsstilsmæssige konflikter. De kan udvikle modsatrettede holdninger, adfærdsformer, fysiske fremtoninger etc. I værste fald kan der udvikles egentlige kampe mellem grupper af unge, fx mellem unge af forskellig etnisk baggrund, med forskellig territorial baggrund etc.

Over for disse sociale relationer står de institutionelle relationer. Disse relationer kan ifølge Lockwoods teori være modsætningsfyldte eller forenelige. Det må altså undersøges, om de institutioner, som de unge må forholde sig til, passer sammen. Her vil det især være af betydning at undersøge uddannelsesinstitutioner og arbejdsmarkedsinstitutioner. Her kan man tænke i såvel formmæssige som indholdsmæssige termer. Det bliver afgørende, om de forskellige trin i uddannelsessystemet er dimensioneret sådan, at det bliver muligt for de unge at bevæge sig fra en institution til en anden uden at blive marginaliseret i en sådan overgangsproces. Det samme gælder ved overgangen fra uddannelse til arbejdsmarked. Her bliver det afgørende, om arbejdsmarkedet er dimensioneret sådan, at det bliver muligt for de uddannede unge at finde sig et arbejde. Også indholdsmæssigt vil det være relevant at spørge, om institutionerne passer sammen. Det er væsentligt for de unge, at de, når de bevæger sig fra et trin i uddannelsessystemet til et andet, er indholdsmæssigt forberedte til det nye trin.

Hvis man gennem sådanne analyser registrerer uoverensstemmelser mellem de unge eller mellem de institutioner, der skal tage sig af de unge, er der grund til at spørge, hvilke processer sådanne uoverensstemmelser sætter i gang. Man må på den ene side undersøge, hvilke krav der fremføres fra de unges side, og på den anden side undersøge, hvilke reaktioner der kommer fra de aktører, der repræsenterer de relevante institutioner. Konflikter mellem de unge indbyrdes eller mellem de unge og andre samfundsgrupper vil ifølge Lockwood føre til, at de unge stiller krav til de institutioner, som de skal forholde sig til. De stiller økonomiske krav omkring

studiestøtte, krav om adgang til relevante uddannelser, krav om bedre lærere, krav om et mere relevant indhold af uddannelserne, krav om ordentligt arbejde etc. Spørgsmålet er så, hvorledes agenterne for institutionerne reagerer på sådanne krav. Her kan de vælge to strategier, nemlig kompensation eller korrektion. Hvis de vælger at kompensere for problemerne gennem oprettelse af alternative uddannelsespladser, alternative arbejdspladser etc., vil det ikke være nogen varig løsning på konflikten. Det vil måske skabe ro for en tid, men problemerne vil komme frem igen. Hvis de omvendt vælger at foretage egentlige korrektioner, så vil det betyde, at der bliver flere rigtige studiepladser, flere rigtige lærepladser, flere rigtige arbejdspladser etc.

Resultatet af sådanne processer afhænger af, hvorledes magtforholdene i institutionerne er. Her vil de forskellige agenter interesser med hensyn til fastholdelse eller korrektion blive af betydning for, hvad der sker. Til disse agenter hører lærerorganisationer, professioner, virksomheder, virksomhedsorganisationer, faglige organisationer etc. Og endelig bliver det et spørgsmål, hvem der har magten til at bestemme, hvad der skal ske. Hvilke af disse interesseorganisationer er de stærkeste, og hvor påvirkelige er de over for krav fra de unge?

Hvis man vil forske i de unges integration med udgangspunkt i Lockwood, må man altså undersøge på den ene side konfliktniveauet mellem de unge og andre samfundsgrupper og mellem de unge indbyrdes. På den anden side må man undersøge, om de institutioner, som de unge skal forholde sig til, passer sammen. Når disse to niveauer er undersøgt, må man undersøge, hvorledes reaktionerne er. Man må undersøge, om de unge stiller krav, hvorledes interesser og magt er fordelt mellem institutionerne, om konsekvensen bliver kompensation eller korrektion.

Unge sociale integration med udgangspunkt i Habermas
Habermas' teori om social integration vil være endnu en mulighed for et teoretisk perspektiv for studier af unges sociale integration. Også Habermas skelner mellem social integration og system-

integration. Derfor vil også hans teori gøre det nødvendigt at undersøge unges sociale integration ud fra såvel en social som en systemisk synsvinkel. Ser vi først på de begreber, som han udvikler til forståelse af social integration, så handler de om solidaritet, koordinerede handlinger, konsensusorienterede handlinger og legitimitet i de menneskelige relationer.

Hvis man skal omsætte disse begreber til empiriske forhold, vil det altså handle om, hvorvidt der er solidaritet mellem mennesker, om de koordinerer deres handlinger, om de søger enighed, og om der udvikles en enighed om, hvorledes de menneskelige relationer bør være. Ser man på de unge, vil spørgsmålet være, om der hersker sådanne relationer mellem dem selv indbyrdes og mellem dem og andre generationer.

Hvis de unge skal være indbyrdes integrerede, kræver det altså, at de er solidariske med hinanden, at de koordinerer deres handlinger indbyrdes, at de søger enighed, og at de i fællesskab udvikler normer for deres indbyrdes relationer. En sådan undersøgelse kræver altså redskaber til at undersøge solidaritet og handlinger. Man må undersøge de holdninger, de unge har til fællesskabet, og den adfærd, de udviser i forhold til fællesskabet. Dette lægger op til såvel interview som observationer. Man kan fx spørge de unge, om de finder det nødvendigt at yde noget for fællesskabet, dvs. for at alle deres kammerater kan være med i fællesskabet, i skoleklassen, i studiegruppen etc., eller om de mere satser på deres egne meritter og fremgang. Samtidig må man observere deres faktiske adfærd i forhold til hinanden. Derigennem kan man kortlægge, om de rent faktisk arbejder på at søge enighed i deres gruppearbejde, på at få alle med, når der skal udrettes noget i fællesskab, eller når der skal være fest og fornøjelser.

Det samme spørgsmål gælder i relationen mellem den unge generation og andre generationer. Her må man undersøge, om der hersker solidaritet mellem generationerne, om de tager hensyn til hinanden, om de er villige til at ofre noget for hinanden, om de i deres handlinger er orienterede mod enighed, koordinering og

fælles forståelse? Også her må man på et mere konkret niveau undersøge, om holdninger og handlinger trækker mod integration mellem generationerne. Man må undersøge, om der på tværs af generationerne er holdninger i retning af at støtte generationer under opvækst og udvikling og i den anden ende generationer under aftrapning og nedtoning, om de unge i praksis viser en adfærd, hvor de støtter de andre generationer, og omvendt, om de ældre i praksis støtter de unge, når de banker på og vil have uddannelsespladser og arbejde. Det samme spørgsmål kan rettes til de etablerede organisationer. Tager de hensyn til de unge, eller bruger de alle kræfter på at tage vare på deres medlemmers interesser?

For Habermas er det afgørende, at den sociale integration er bundet sammen med to andre typer af reproduktionsprocesser, nemlig den kulturelle reproduktion og socialiseringen. Disse to reproduktionsprocesser er nødvendige, for at den sociale integration kan fungere. Den kulturelle reproduktion sker gennem stadig udvikling af gyldig viden. Spørgsmålet er altså, om der hele tiden udvikles en viden, som er tilstrækkelig til, at den sociale integration kan blive forstået. Her må man undersøge, om de unge og de andre generationer ved nok om, hvordan det står til med deres indbyrdes relationer, med deres indbyrdes holdninger og handlinger. Ved de, om udviklingen trækker i retning af integration eller anomi, solidaritet eller opløsning, konsensus eller strategi etc.? Dette spørgsmål lægger reelt op til en undersøgelse af viden og vidensniveau. Den anden reproduktive proces af betydning for den sociale integration er ifølge Habermas socialiseringen. For ham er dette et spørgsmål om udvikling af normer. Normerne skal være det nødvendige grundlag for de handlinger, der skal danne grundlag for den sociale integration. Derfor må spørgsmålet om opvækst drages ind i billedet. Her bliver ungdomsperioden naturligvis også væsentlig. Normer udvikles først og fremmest i barndommen, men de videreudvikles i de unge år. Her må det undersøges, om de unge bliver trænet i at være i interaktion med andre mennesker og i at tage ansvar for andre mennesker. Sådanne

spørgsmål lægger op til observation af den daglige adfærd i institutioner, foreninger etc. Hvilke normer indlæres?

Det problem, som Habermas peger på, er, at disse supplerende reproduktive funktioner bliver adskilt fra den sociale integration. Den kulturelle reproduktion sker isoleret fra den sociale integration. Det samme gælder socialiseringen. Det betyder, at disse processer ikke kommer til at støtte den sociale integration. Konsekvensen af dette bliver, at den sociale integration kun kan fungere ved hjælp af lovgivning og politisk indsats. Der skal i stigende grad professionel styring til, hvis man skal sikre en vis solidaritet mellem generationerne og inden for generationerne. Dette lægger op til undersøgelser af styring og regulering over for mere selv-groede processer.

Hvis vi herfra bevæger os til systemverdenen, bliver det afgørende spørgsmål her, om der er en tendens til stigende kompleksitet, således at systemet kun kan fungere ved hele tiden at hente ressourcer i livsverdenen. Antagelsen må være, at de unge bliver underlagt penge og magt, således at de ikke har mange muligheder for at dyrke solidaritet og konsensus. Det grundlæggende spørgsmål bliver i denne sammenhæng, om en registrering af en lav grad af solidaritet skal forklares ved systemets overgriben. Dette er naturligvis vanskeligt at undersøge, men man kunne dog lade det være en ledetråd i undersøgelser af de holdninger og den adfærd, man finder hos de unge. Er de præget af en søgen efter kvalifikationer, store indtægter og høj grad af indflydelse frem for en søgen efter konsensus og koordinering?

Ifølge Habermas vil de moderne former for konflikter centrere sig omkring livsverdenen. Det er hans opfattelse, at de mennesker, som er centralt placeret i samfundet, vil holde fast ved deres ret til strategisk handlen, mens de mennesker, der står mere perifert i samfundet, vil bekymre sig om livsverdenens måde at fungere på. Hvis vi skal overføre denne synsvinkel til de unge, må det betyde, at vi skal undersøge, om de handler strategisk eller kommunikativt, om de forfølger deres egne strategier eller satser på at opnå

konsensus. Sådanne spørgsmål lægger op til undersøgelser af, om unge i særlig grad satser på at forfølge deres egne mål i tilværelsen, eller om de i særlig grad satser på at udvikle nye normer for fællesskaber, nye normer for opdragelse, nye værdier i tilværelsen etc.

Endelig vil der ifølge Habermas være en tendens til, at systemet griber ind med magt og penge, hvis den sociale integration ikke fungerer. Spørgsmålet er altså her, om vi ser tendenser til indgriben i et forsøg på at styrke de unges sociale integration. Ser vi anvendelse af magt eller penge til sikring af de unges sociale integration? Griber skolerne, arbejdspladserne, offentlige myndigheder ind, når de får en fornemmelse af, at de unge glider væk fra hinanden eller fra andre aldersgrupper?

En undersøgelse af unges sociale integration vil med udgangspunkt i Habermas lægge op til en undersøgelse af solidaritet, forstået som holdninger og handlinger. Man må undersøge, om de unge er præget af strategisk tænkning og handling, eller om de er præget af en søgen efter konsensus. Hvis man vil undersøge påvirkningen af den sociale integration, må man endvidere undersøge vidensudviklingen og normudviklingen hos de unge. Endelig er der spørgsmålet om, hvorvidt der anvendes magt og penge på at sikre den sociale integration, når der er tegn på disintegration. Med udgangspunkt i Habermas vil man altså komme til at lægge op til en meget bred undersøgelse.

Unge sociale integration med udgangspunkt i Giddens

Også Giddens skelner mellem social integration og systemintegration. Denne skelnen mellem social integration og systemintegration indebærer hos Giddens en skelnen mellem ansigt til ansigt-relationer og relationer uden nærvær. Hos Giddens kan der altså kun være social integration, hvis mennesker er i interaktion i fælles tid og rum. Relationer, der ikke er indlejret i fælles tid og rum, er systemrelationer.

Hvis man vil undersøge unges sociale integration, må man altså tage fat i de ansigt til ansigt-relationer, som de unge indgår i. Man

må sætte fokus på de menneskelige relationer. Hvis man skal kunne tale om, at de unge er socialt integrerede, må de ifølge Giddens' teori være i stand til at begå sig i forhold til andre mennesker. De må kunne sende og modtage signaler, som er alment anerkendte. De må kunne vise deres nærvær gennem kropslig kontrol, herunder kontrol over ansigtet. De må kunne modtage signaler fra andre mennesker, herunder signaler om, hvad der åbner og slutter møder. De må kunne vise deres respekt for andre mennesker gennem deres påklædning, frisure og øvrige fysiske fremtoning. De må kunne vise deres gensidighed i forhold til andre mennesker. De må være i stand til både at give og modtage.

En sådan opfattelse af, hvad det vil sige at være socialt integreret, lægger op til deltagerobservation. Man må iagttage de unges adfærd i interaktionen med andre mennesker. Ved at observere de unges indbyrdes adfærd vil man kunne se, om de magter spillets regler, om de magter den kropslige kontrol, om de er i stand til at signalere nærvær over for hinanden, om de viser respekt over for hinanden, om de viser indbyrdes gensidighed etc. Ved at foretage en sådan undersøgelse vil man kunne afklare, hvad der opfattes som acceptabelt, og hvad der opfattes som uacceptabelt. Og hvad sker der med dem, der ikke magter at vise nærvær, respekt og gensidighed i forhold til kammeraterne? Bliver de lukket ude og dermed marginaliserede i kammeratskabsgruppen? Kan vi gennem sådanne studier finde forklaringer på, hvorfor nogle unge bliver integreret i kammeratskabsgruppen, mens andre ikke bliver det?

Et andet spørgsmål er integrationen mellem generationerne. Hvis man følger Giddens, må integration mellem generationerne indebære, at de i ansigt til ansigt-relationer er i stand til at vise respekt over for hinanden gennem deres fysiske fremtoning, at vise nærvær gennem deres kropslige kontrol, at vise gensidighed i deres indbyrdes handlinger etc. Også dette spørgsmål vil kunne afdækkes gennem deltagerobservation. Et sådant spørgsmål vedrører ansigt til ansigt-relationer mellem unge og mennesker, de kender, som fx forældre, slægtninge, lærere etc., men det vedrører også ansigt til ansigt-relationer til mennesker, som de ikke kender.

Giddens' teori forudsætter, at den sociale integration gennem gentagne ansigt til ansigt-relationer gradvis overføres til en systemintegration. Disse relationer bliver så at sige systematiske og dermed systemgjorte. Ansigt til ansigt-relationerne er dermed hele grundlaget for struktureringen af samfundet. Den sociale integration overføres således til systemniveauet og bliver til systemintegration. Konsekvensen bliver, at den form for integration, der udvikles på det sociale niveau, vil overføres til systemniveauet. Her må vi altså for at kunne tale om systemintegration finde gensidighed og respekt mellem grupper eller kollektiver. Sådanne grupper kan være generationer eller institutioner præget af bestemte aldersgrupper som fx uddannelsesinstitutioner, klubber, foreninger, bevægelser etc. Her kan man altså undersøge, om der er respekt og gensidighed mellem denne type af kollektiver og andre typer af kollektiver som fx faglige organisationer, myndigheder etc.

Det er en afgørende pointe hos Giddens, at systemintegrationen kan påvirkes af aktører. Det må betyde, at også unge mennesker vil kunne påvirke den systemiske sammenhæng mellem forskellige typer af kollektiver eller institutioner. Forudsætningen for en sådan påvirkning er imidlertid en reflektiv viden. Man må være i stand til at tilegne sig viden for derigennem at kunne påvirke relationerne mellem grupper. Problemet er, at denne viden og indsigt er forskelligt fordelt mellem mennesker. Den forudsætter uddannelse og erfaring med hensyn til at fremskaffe viden. Muligheden for at påvirke de sociale systemer vil således være afhængig af uddannelse, erhverv og social baggrund. Unges muligheder for at påvirke relationerne mellem uddannelsesinstitutionerne, de faglige organisationer, myndighederne etc. vil derfor være forskellige. Dette lægger op til en undersøgelse af de unge som aktører. Hvorledes er deres sociale og uddannelsesmæssige baggrund? Hvilke muligheder har de for at påvirke forskellige typer af organisationer? Lykkes det for dem at påvirke disse organisationer? Denne type af spørgsmål vil kunne afdækkes gennem forskellige typer af data, interview, dokumentaranalyse etc.

Hvis man med udgangspunkt i Giddens' teori om social integration og systemintegration vil undersøge de unges integration, må man altså undersøge de ansigt til ansigt-relationer, som de unge indgår i med hinanden og med mennesker hørende til andre generationer. Derved vil man kunne kortlægge deres sociale integration. Desuden må man undersøge de kollektiver eller grupper, som er relevante for de unge, enten fordi de deltager i dem, eller fordi de sætter rammerne for deres tilværelse. Er disse kollektiver integreret i forhold til hinanden? Kan man således tale om systemintegration? Endelig må man undersøge de unges muligheder for at påvirke relationen mellem disse kollektiver. Har de den fornødne viden, kompetence og uddannelse til at kunne være aktører i forhold til den institutionelle orden?

Konklusion

De fire teorier lægger op til hver sin model for forskning i de unges sociale integration. Hos Parsons står en værdiundersøgelse i centrum. Hos Lockwood står en konfliktundersøgelse i centrum. Hos Giddens står en undersøgelse af ansigt til ansigt-relationerne i centrum. Og hos Habermas står en solidaritetsundersøgelse i centrum. Spørgsmålet er nu, om det er muligt at afgøre, hvilken tilgang der er mest relevant for en undersøgelse af de unges sociale integration.

Svaret på dette spørgsmål kan afgives på flere niveauer. På den ene side er der et overordnet videnskabsteoretisk niveau, som handler om præmisserne for teorierne. På den anden side er der teoriernes eget niveau, som handler om teoriernes forklaringskraft. Og endelig er der det empiriske niveau, som handler om teoriernes evne til at indfange den virkelighed, som unge mennesker lever i.

Ser vi først på præmisserne for teorierne, er det karakteristisk, at Parsons' teori er konstitueret som en ren systemtænkning. Denne rene systemtænkning udelukker faktisk en tænkning omkring den sociale integration.

For de tre andre gælder, at de foretager en skelnen mellem social integration og systemintegration. De udvikler imidlertid denne distinktion på hver sin måde. Hos Lockwood kobles systemtænkningen sammen med konfliktteori. Hos Giddens er udgangspunktet den rituelle interaktion, der systemgøres. Hos Habermas er systemet overgribende, således at den sociale integration er underlagt systemet. Hos Lockwood er der altså mulighed for en gensidig påvirkning mellem social integration og systemintegration. Hos Giddens og Habermas er det ene niveau en konsekvens af det andet. Man kan sige, at det ene niveau bliver et vedhæng til det andet.

Med udgangspunkt i præmisserne for teorierne ser Lockwoods teori ud til at være den mest hensigtsmæssige som udgangspunkt for en forskning i unges sociale integration.

Ser vi dernæst på teorierne ud fra spørgsmålet om deres forklaringskraft, er det Giddens' teori, der skiller sig ud. I Giddens' teori er der egentlig ikke noget, der forklarer den sociale integration. Nogle har gode forudsætninger for at blive integrerede, mens andre ikke har disse forudsætninger. Vi får ikke at vide hvorfor.

Hos de tre andre kan vi finde sådanne forklaringer. Hos Parsons kan forklaringen på god eller dårlig integration findes i en mangel på autoritetspersoner med evne til at udstikke retningslinjer for de unge. Dertil kommer, at en voldsom satsning på de øvrige funktioner som fx målopfyldelse, tilpasning til omgivelserne eller motivation kan forringe den sociale integration. Hos Lockwood kan forklaringen på manglende social integration findes i manglende overensstemmelse mellem systemsidens enkeltdele, og det vil i denne sammenhæng sige sammenhængen mellem uddannelser og arbejdsmarked. Endelig er der Habermas. Hos ham kan vi finde forklaringen på tilstanden i den sociale integration i udviklingen af kultur og socialisering. Hvis disse dele skilles ud fra samfundet og den sociale integration, øges risikoen for disintegration. De unge bliver ikke socialiseret og uddannet til at blive integreret, til

at vise solidaritet. En anden forklaring kan være, at lov og moral skilles fra hinanden. Det betyder, at man må lovgive for at sikre den sociale integration. Endelig kan det være et problem, at penge og magt griber ind og forringer muligheden for den sociale integration.

Det er altså muligt at finde forklaringer på manglende integration hos Parsons og manglende social integration hos Habermas og Lockwood.

Endelig er der spørgsmålet om teoriernes evne til at indfange den virkelighed, de unge lever i. Her må man sige, at alle fire teorier har væsentlige bidrag til denne opgave. Det er for så vidt relevant at se på såvel værdier som konflikter, solidaritet og ansigt til ansigt-relationer. Alle disse synsvinkler er væsentlige i forhold til de unges hverdag.

Der skal på denne baggrund ikke træffes noget valg med hensyn til anvendelsen af de fire teorier. Ideen med denne artikel har været at anføre nogle fordele og ulemper ved at anvende hver af de fire teorier.

Om ældres sociale integration

David Bunnage

Denne artikel handler om ældres sociale integration. Der tages udgangspunkt i et problemkompleks, som er centralt i forhold til ældres aktuelle situation, såvel i Danmark som i flere andre industrielle lande, nemlig en vurdering af ældres integration i samfundet, socialt set. Der sigtes mod at opbygge en ramme til analyse og vurdering af, hvilke mekanismer der bidrager til eller hæmmer integrationen.

Til dette formål må frugtbarheden af de teorier, som Parsons, Lockwood, Giddens og Habermas har udviklet om social integration, ventes at være forskellige. Blikket rettes dog ikke mod, hvilke typer empiriske spørgsmål det ville være naturligt at stille i forlængelse af de fire teorier. Synsvinklen er i stedet "pragmatisk": et problemkompleks frem for en (systematisk) søgen efter empiriske spørgsmål på baggrund af de udvalgte teorier.

Problemkomplekset om ældres sociale integration

En sag om inkonsekvens?

Umiddelbart forekommer ældres vilkår i vort samfund at være gode. Der er fx få ældre i dagens Danmark, som lider økonomisk nød eller bolignød, ligesom velfærdssystemet og dets institutioner er indrettet sådan, at ældre principielt er berettigede til de fleste serviceydelser på lige fod med andre aldersgrupper. Ikke desto mindre kan man sætte spørgsmålstegn ved de ældres integration i samfundet socialt set: Hvis social integration skal forstås som værende handlinger og holdninger præget af gensidighed og udveksling – at være og at føle sig som en aktiv del af samfundet – kan ældres sociale integration antages at være noget problematisk (Bunnage, 1997). Det skyldes en vis inkonsekvens mellem på den ene side ældres formelle status samt normative ældrebilleder i be-

folkningen, og på den anden side ældres egen opfattelse af sig selv, deres situation, deres muligheder – og deres handlinger. Dette kan også tolkes som inkonsekvens mellem ældres sociale integration set ud fra en institutionssynsvinkel og set ud fra en proces-synsvinkel (Mortensen, 1995, pp. 44-45).

Den sociologiske udfordring består således i at analysere og vurdere ældres sociale integration og de mekanismer, som bidrager til eller hæmmer denne integration.

En belysning af dette problemkompleks indebærer analyser på flere niveauer byggende på, at ældre opfattes både som en gruppe i samfundet og som grupper af ældre. Som det fremgår af kapitlet forekommer Lockwoods teoretiske bidrag om social- og systemintegration set ud fra et konfliktorienteret perspektiv at være en frugtbar tilgang til belysning af problemkomplekset.

Begreber og billeder

Tager man udgangspunkt i ældre som "en gruppe i samfundet", må et grundlæggende spørgsmål være at afgrænse gruppen af "ældre". Efter Parsons' definition af begrebet "socialt system" på et generelt samfundsniveau vil ældre fx være at betragte som en befolkningsgruppe, der er afgrænset ved sin alder, sin status, beskæftigelsessituation mv. De samme afgrænsningskriterier ville finde genklang hos andre teoretikere, fx Lockwood.

Allerede på dette niveau forekommer aldersbegrebet, set i forhold til "ældres" aktuelle situation, noget problematisk og uklart: I samfundet findes flere gængse definitioner af "ældre" (både de formelle og uformelle) – og flere ældrebilleder.

I Danmark bliver vi – i officiel (statslig) forstand – "ældre", når vi når folkepensionsalderen på 67 år. Grænsen er som bekendt arbitrær; kronologisk alder er langt fra pålidelig som indikator på personernes fysiske eller psykiske tilstand, arbejdsevne mv. Den officielle ældregrænse er heller ikke ens i alle lande. Fx kan man i Frankrig formelt betegnes som ældre i en (folkepensions-)alder på

60 år. En sammenkobling mellem "ældre"-begrebet og pensionsalderen har vidtgående konsekvenser i andre sammenhænge, idet det at være pensionist samtidig betegner en klar, *retslig* (juridisk) og *finansiel status* i civilsamfundet: folkepensionen (og i al væsentlighed efterlønnen) er blevet institutionaliserede som en del af vor (og andres) kultur.

I flere af samfundets delsystemer fungerer imidlertid andre "ældre"-definitioner, eksempelvis på arbejdsmarkedet, som floorer med "ældre"-begreber, dog oftest mere eller mindre tilknyttet den officielle pensionsalder. Således har en stor andel virksomheder 67 år (eller før) som *fast* fratrædelsesalder for samtlige ansatte eller for ansatte i bestemte stillingskategorier. Faste aldersgrænser gælder også for medlemmer af bestyrelser o.lign. i en lang række foreninger og andre organisationer. Herudover findes som bekendt også mere eller mindre uformelle aldersgrænser, eksempelvis i forhold til ansættelse i en række ledige stillinger.

Det er karakteristisk, at aldersgrænserne opretholdes til trods for ændringer i virkelighedens verden. Der er således talrige forskningsmæssige beviser på, at det i stigende grad varer længere, inden vi iscenesætter os som "ældre" eller "gamle".

Sideløbende med de formelle og uformelle "ældre"-begreber og aldersgrænser er det fortsat en del af nutidens normative virkelighed at betragte afgang fra arbejdslivet som tegn på begyndende *alderdom*. Muligvis har netop koblingen mellem tilbagetrækning fra arbejde (pensionering) og alderdom en yderligere normativ påvirkning i befolkningen, idet overgang til alderdom samtidig antages at medføre bl.a. tab af roller og sociale funktioner skabt tidligere i livet (Eskelinen, 1991: 13/14). Dette normative billede af pensionering/alderdom trives formentlig stadig – måske især blandt erhvervsaktive – og bekræftes i øvrigt i en del medie billeder. Billedet er også meget passende set i forhold til livsforløb blandt tidligere årgange ældre, eksempelvis dem som blev voksne i begyndelsen af dette århundrede, hvor afgang fra arbejdet i vidt omfang skete i tilknytning til nedsat arbejdsevne som følge af bl.a.

nedslidning, skader, svigtende eller dårligt helbred. Men det er *ikke* betegnende for langt størstedelen af nutidens (og formentlig også af fremtidens) ældre, heller ikke af dem som trækker sig tidligt tilbage fra arbejdet. Dette bevises af foreliggende statistisk materiale og undersøgelsesresultater. Eksempelvis er det velkendt, at samfundsudviklingen i dette århundrede har medført en gradvis stigning i den gennemsnitlige levetid. Ikke alene er antallet af ældre vokset; ældres vilkår og ressourcesituation har også ændret sig væsentligt. Efter al sandsynlighed vil kommende ældre (eksempelvis de, som er født i årene omkring slutningen af anden verdenskrig) gennemsnitligt være bedre uddannet, have bedre helbred, bedre økonomi, et andet forbrugsmønster m.m. i deres senere pensionisttilværelse end deres forgængere. Set i dette udviklingsperspektiv er der i virkeligheden sket en opblødning af alders- og "ældre"-betegnelserne: Tendensen er, at barndommen er blevet kortere, man er ung og søgende længere op i alderen, og man er midaldrende langt op i det, der før nærmest var alderdommen. Ændringerne har naturligvis haft (og må påregnes fortsat at ville have) indflydelse på ældres handlinger og holdninger. Dog må tendenserne samtidig ses i lyset af *differentiering* i ældregruppen, bl.a. i ressourcesituationen: Der er forskelle i vilkår og ressourcer mellem ældre, og disse forskelle øges med alderen. Netop differentiering tyder på heterogenitet i ældres sociale integration. At ældre mænd og kvinder af forskellige fødselsårgange og i forskellige livsfaser *er* meget heterogene både med hensyn til ressourcer, såsom helbred, arbejdsevne, økonomi og med hensyn til sociale netværks- og samfundsmæssige aktiviteter, bekræftes samtidig af empirisk forskning.

Spørgsmålet er, om de normative billeder af ældre i samfundet har ændret sig i takt hermed. Ganske vist betegner nutidens yngre erhvervsaktive ikke nødvendigvis alle ældre som "gamle og hjælp-trængende". Men det kunne antages, at "ældre" i al væsentlighed betragtes (af yngre) som en gruppe modtagere, der lever i deres (fortjente) otium, men som ellers har en ubetydelig rolle at spille i samfundslivet.

Både ældrebegreber og ældrebilleder er altså normative, kulturelle størrelser i den forstand, at de ændrer sig i tid og rum – og mere eller mindre synkronisk med, hvad der er empirisk konstaterbart i den pågældende befolkningsgruppe.

Fra et socialintegrationsperspektiv kan både formelle og uformelle aldersbegreber og normative billeder påvirke de ældres sociale integration i negativ retning, bl.a. ved at styrke grobunden for en bred offentlig identificering af "ældre" som en *kollektiv* kategori. Denne "homogenisering" kan bidrage til ikke alene at stigmatisere ældre borgere som en gruppe modtagere fra samfundet, eller som "outsidere" i samfundsudviklingen. Ved at sløre den reelle socio-økonomiske differentiering blandt grupper af ældre og gamle kan dette også være med til at understøtte "infleksibiliteter" i delssystemer og institutioner, eksempelvis i den offentlige forvaltning af forskellige typer behov blandt ældre – eller i opfattelsen og behandlingen af de (evt. nye) krav, som stilles af ældre. Det er bl.a. på denne baggrund, at flere forskere, heriblandt Phillipson & Walker (1986), fremhæver betydningen af uligheder i de økonomiske, politiske og sociale strukturer for en stigende tilstand af "struktureret afhængighed" blandt ældre.

Fredelige eller konfliktfyldte forhold?

Tages ovennævnte argumentationer i betragtning, må spørgsmålet om, hvordan forholdet er mellem ældregruppen og andre i samfundet, rejses. Hvorvidt hersker der fredelige eller modsætningsfyldte forhold mellem ældre og yngre samfundsgrupper? Det er dels et spørgsmål om holdninger mellem grupperne, dels om handlinger i forhold til hinanden. Dette er der i hvert fald enighed om både hos Parsons og Lockwood. Parsons opfattelse er imidlertid, at forudsætningen for, at man kan tale om integration inden for et system, er, at der er et mønster af fælles værdier og normer. For ham vil et kernespørgsmål om ældres sociale integration være, om ældres værdier og normer er anderledes end de værdier og normer, der i øvrigt hersker i det sociale system (samfundet): En lav grad af integration vil være ensbetydende med værdi- og normmæssige uoverensstemmelser mellem ældre og

yngre aldersgrupper. Hos Parsons er de fælles værdier og normer altså et udtryk for sammenhængskraften i det sociale system.

For Lockwood derimod er social integration et spørgsmål om relationerne mellem mennesker, mens systemintegration betegner forholdene mellem delsystemer eller institutioner. Social integration for Lockwood er et spørgsmål om, i hvilken grad befolkningsgrupper i holdninger og handlinger viser fredelige forhold eller modsætningsfyldte relationer til hinanden. Samtidig forudsætter Lockwoods teori ikke, at der skal være konsensus om fælles værdier eller normer, for at systemet (samfundet) kan opretholde ligevægt. Tværtimod peger han på, at værdier og normer (grundet fx magtforhold og forskelle i interessegruppers styrkeforhold) kan være forskellige både inden for og mellem befolkningsgrupper, uden at modsætninger nødvendigvis manifesterer sig fx i konflikt. Desuden fremhæver han, at modsætninger eller konflikt i relationerne (mellem grupper) ikke er ensbetydende med systemdisintegration: Systemer og delsystemer (der, som Lockwood pointerer, også indbefatter menneskelige aktører) kan reagere på forskellig vis over for modsætninger eller (potentielle) konflikter, der opstår såvel udefra (fx fra interessegrupper) som indefra (fx mellem delsystemer og agenter). Reaktionen over for modsætninger eller (potentielle) konflikter kan bl.a. bestå af kompenserende eller justerende handlinger.

En undersøgelse af ældres sociale integration med baggrund i Lockwood vil således betyde, at det i første instans må undersøges, hvorvidt ældre er i modsætningsforhold eller (potentielt) er i konflikt i forhold til andre befolkningsgrupper. Eksisterer der fx reelle eller potentielle konflikter omkring økonomiske, kulturelle eller sociale forhold mellem ældre og yngre samfundsgrupper? Dette forekommer som et frugtbart udgangspunkt til "problemkomplekset" om ældres sociale integration.

Hvilke modsætningsforhold kan der i så fald være tale om? En mulighed er, at der kan være økonomiske modsætninger mellem aldersgrupper. Eksempelvis omkring omfanget og fordelingen af

offentlige midler til pensioner og serviceydelser over for ældregruppen. Findes modsætningsforhold med hensyn til, om de unge (fortsat) vil bære offentlige udgifter til ældre? Er der modsætninger mellem unge og ældre med hensyn til mulighed for at få adgang til egnede boliger – eller bedre arbejdstilbud? En anden mulighed er, at der mellem aldersgrupper kan være modsætningsforhold (eller konflikter) omkring normer, livsstil, mv. Dertil kommer mulighederne for *indbyrdes* modsætningsforhold mellem ældregrupper. Også dette emne indgår i Lockwood's overvejelser om social (og system-) integration. Han lægger bl.a. vægt på betydningen af interessegruppernes (fx sociale klassers) differentierede magtforhold over for hinanden. En undersøgelse af ældres sociale integration, hvor der tages hensyn til differentiering (heterogenitet) blandt ældre må indebære analyse af, hvorvidt der er modsætningsforhold mellem grupper af ældre omkring økonomiske, sociale eller kulturelle anliggender. Eksempelvis angående skatteforhold, prioritering af serviceydelser eller adgang til ældreboliger.

Hvad ved vi om disse forhold i Danmark? Svaret må være, at der er stor vidensmangel, også når det gælder ældregruppernes indbyrdes forhold.

Ganske vist peger hidtidige forskningsresultater på, at de yngres holdninger over for ældre generelt set er meget positive – og omvendt. Men der findes også tegn på holdninger, der afspejler visse interessemodsætninger, som på sigt kan tænkes at udvikle sig til mere konfliktfyldte forhold på samfundsniveauet. Et eksempel findes netop i holdningen over for ressourcefordelingen, ikke mindst den fremtidige fordeling af offentlige midler. I tilknytning til den fortsatte vækst i ældregruppen forventes øget pres på offentlige finanser til overførselsindkomster (efterløn, pensioner mv.) og serviceydelser til ældre. Der er formodninger om en stigende "ældreforsørgerbyrde" på skuldrene af en (dalende) yngre del af befolkningen i årene fremover, hvilket fra flere sider betragtes som et potentielt spændingsområde for holdnings- og handlingsmæssige konflikter mellem yngre og ældre, dvs. mellem "generationerne".

Ældres egen opfattelse

De fortsatte ændringer, der sker i ældregruppen samt dens (måske stigende) heterogenitet, står i modsætning til visse "ældre"-begreber og billeder i samfundet.

For de ældre selv kan en kategorisering som kollektiv (homogen) gruppe være med til at bekræfte fornemmelsen af at være "outsidere", uden væsentlige muligheder for at påvirke samfundsudviklingen. Sandsynligvis forstærkes derved tilbøjeligheden blandt nogle ældre til at vige tilbage for en større identifikation eller engagement med det øvrige samfund, ud over egne primære sociale netværk.

Negative påvirkninger på ældres sociale integration må desuden ventes generelt at være store i et samfund der er stærkt orienteret mod markedsværdier. Her bliver sondringen mellem de økonomisk "produktive" og "uproduktive" dele af befolkningen nødvendigvis betydningsfuld – specielt under omstændigheder hvor det samtidig fremføres bredt, at finansiering af aktuelle eller fremtidige velfærdsudgifter er i krise. I en situation, hvor offentlig finansiering af overførselsindkomster, serviceydelser mv. til ældre bliver en principiel skydeskive i kampen om at reducere offentlige udgifter, kan såvel ældres sociale integration som kohæsionen mellem aldersgrupper i samfundet tænkes at være truet. I denne sammenhæng må det tages i betragtning, at ældre ikke nødvendigvis er passive tilskuere til begivenhederne.

Holdningsmæssigt er der meget lidt viden om, hvorvidt social integration hos grupper af ældre påvirkes af "ældre"-begreber og -billeder. Hidtil har disse emner ikke optaget megen plads i samfundsforskningen. Hvad angår det *primære* sociale netværk af familie, venner og bekendte findes til gengæld klare beviser på, at langt størstedelen af ældre (handlingsmæssigt – gennem regelmæssig kontakt, samvær og gensidig praktisk hjælp) kan betragtes som integreret inden for disse systemers egne grænser. Spørgsmålet er altså, hvordan det står til med ældres sociale integration i form af gensidighed og udveksling i andre sammenhænge og på andre

niveauer, end det primære? Ligger der fx i arbejdslivet eller i den offentlige forvaltning holdnings- eller handlingsmæssige forhold, som er hæmmende (eller konfliktskabende) i relation til ældres integration i samfundet, bredere set? Vor viden på disse områder er ret begrænset; der er flere beviser på, at der sker en del diskriminering af ældre i forhold til yngre i virksomheder og på arbejdsmarkedet generelt, mens ældres situation i forhold til andre af samfundets delsystemer og i andre institutionelle sammenhænge er forholdsvis ubelyst.

Betydningen af delsystemer og institutioner

Et mere fuldstændigt svar på ovennævnte spørgsmål kræver ny – og mere systematisk – viden. Følger man Lockwoods tilgang kræves bl.a. viden om, *hvordan delsystemerne* (eksempelvis pensions- og skattesystemerne, social- og sundhedsvæsenet samt arbejdsmarkedets institutioner, såsom virksomheder og andre organisationer) *fungerer i forhold til ældre*. Her skal bl.a. stilles spørgsmål om, hvorvidt der i forskellige af samfundets delsystemer skabes hindringer (eller det modsatte) for ældres sociale integration, dvs. for at ældre kan være og føle sig som en ligeberettiget og aktiv del af samfundet.

En belysning af denne type problemstilling hører tydeligvis ind i Lockwoods teoretiske rammer. Til gengæld forekommer en anden type problemstilling inden for samme emneområde, nemlig de *interaktive processer og relationer mellem individer*, vanskelig at udforske inden for Lockwoods begrebsramme, eksempelvis ældres forhold som "klienter" eller "brugere" over for professionelle, sagsbehandlere osv., i konkrete (be)handlingssituationer. Her kan måske især ældre tænkes at opleve (eller få fornemmelsen af) magtesløshed, ydmygelse eller krænkelser af egen integritet. Undersøgelser af disse typer mellem menneskelige relationer og deres påvirkning på ældres sociale integration ville kræve andre teoretiske overvejelser end Lockwoods. Umiddelbart forekommer Habermas' skelnen mellem kommunikativ handling og strategisk handling i den sociale integration at være bedre egnet til belysning af fx forholdet mellem "professionelle" og "brugere". Ligeledes kunne

Giddens' teoretiske tankegang om social integration med udgangspunkt i ansigt til ansigt-interaktion betragtes som et oplagt udgangspunkt til belysning af denne type problemstilling.

I tilknytning til spørgsmålet om, hvordan delsystemerne fungerer i forhold til ældre, vil det samtidig være ønskeligt at inddrage endnu en af Lockwoods teoretiske overvejelser omkring social- og systemintegration, nemlig spørgsmålet om *hvorvidt delsystemerne fungerer i forhold til hinanden*. Over for relationer mellem befolkningsgrupper, de indbyrdes forhold i grupperne og ældres egen opfattelse af sig selv står delsystemer og institutionelle relationer, der ifølge Lockwood både kan være modsætningsfyldte og forenelige. Passer delsystemerne og institutionerne sammen set i lyset af ældre og ældres integration? Er der modstridende interesser og/eller målsætninger? Hvordan er deres indbyrdes relationer?

Hvis man gennem undersøgelser konstaterer uoverensstemmelser mellem ældre og andre samfundsgrupper, mellem de ældre indbyrdes eller mellem de delinstitutioner og institutioner, som skal varetage ældres interesser, er der grund til at spørge, hvilke processer sådanne uoverensstemmelser sætter i gang.

Her forekommer det uundgåeligt, at ældre betragtes som (aktive eller passive) *medspillere* i samfundsudviklingen (og egen social integration). Tilmed må det undersøges, *hvilke krav* ældre (som samfundsgruppe eller som interessegrupper af ældre) stiller til systemverdenen (institutionerne). En erkendelse af aktørernes rolle i forandringsprocessen medfører, at ældres politiske, økonomiske og kulturelle krav må sættes i fokus. En erkendelse af aktørernes rolle som medspillere i forandringer fremhæves, som nævnt tidligere, især af Lockwood. For Giddens er aktører i centrum, men i ansigt til ansigt-interaktioner frem for i systemforandring. Aktørernes rolle som aktive medspillere i forandringsprocesser fremhæves i mindre grad i Habermas' teori – og endnu mindre i Parsons'.

Social integration og systemintegration

Spørgsmålet om, hvilke krav ældre stiller til systemverdenen, udgør et vigtigt bindeled mellem det, som Lockwood definerer som social integration (de menneskelige relationer), og systemintegration (relationer mellem delsystemer). Som det fremgik af gennemgangen af hans teoretiske overvejelser, betragtes de to integrationsdimensioner kun som adskillelige i analysemæssig henseende; i virkeligheden optræder de samtidig og med gensidige påvirkninger. Som følge heraf ses social integration som produkt af interaktive processer på forskellige planer.

I forlængelse af ovennævnte spørgsmål om, hvilke krav der stilles af ældre, må det således være en væsentlig opgave yderligere at undersøge, *hvorledes* aktørerne påvirker institutionerne på delsystemniveauet. Er der fx tale om, at ældre organiserer sig i mere eller mindre brede interessegrupper eller bevægelser? Handler organisationerne selvstændigt, eller benytter de sig af andre organisationer eller bevægelser, som yder pres i politisk eller institutionelt regi, eksempelvis via massemedierne?

Som følge heraf bliver det også nødvendigt at undersøge *reaktioner* fra delsystemerne (eller måske snarere fra de agenter, der repræsenterer de relevante institutioner), over for disse krav. Gøres der forsøg på at kompensere for modsætninger eller evt. konfliktfyldte forhold eller udvikle eller korrigere forholdene i delsystemet – eksempelvis ved at ændre serviceydelse til ældre eller at udvide ældres muligheder for indflydelse på beslutninger? Hvad betyder sådanne indgreb for holdninger og handlinger? Betyder det ændringer i modsætningerne eller i konfliktniveauet – og dermed ændring i ældres sociale integration?

Hvad betyder reaktionerne for integrationen i delsystemer og for integration mellem delsystemer?

I vurderingen af reaktionerne må der tages hensyn til tidsfaktoren: Er formålet at vurdere reaktionernes betydning for social integration på kort eller på længere sigt?

Resultatet af sådanne processer vil, ifølge Lockwood, afhænge af, hvorledes magtforholdene er i institutionerne. Hvem har interesse i at fastholde institutionerne, som de er, og hvem har interesse i at ændre dem? Og endelig, hvem besidder magten til at bestemme, hvad der skal ske? Hvilke interesser er stærkest, og hvor påvirkelige er de over for udfordringer eller krav fra de ældre?

Konkluderende bemærkninger

Af ovennævnte eksempel fremgår, at der på grundlag af Lockwoods teoretiske bidrag kan nås langt i overvejelserne omkring et givet problemkompleks om social integration. Efter min mening giver Lockwood en fyldestgørende (og samtidig fleksibel) teoretisk *ramme* for at undersøge fremmende og hæmmende mekanismer i ældres sociale integration. Yderligere begrebsafklaringer og operationalisering ville dog være påkrævet, før rammen kunne anvendes til empirisk forskning.

Kun i spørgsmålet vedrørende de interaktive processer og relationer mellem individer forekommer Lockwoods tilgang mangelfuld: her vil især Giddens' teoretiske tilgang sandsynligvis være bedre egnet. På de andre spørgsmål rejst ovenfor vil især Giddens' tilgang være mindre – eller slet ikke – anvendelig.

Dette gælder også Parsons' teori. Parsons er i væsentlig grad optaget af integration set udelukkende fra et systemintegrativt perspektiv – som i øvrigt ligger på et så abstrakt niveau, at det næppe vil kunne operationaliseres. Mindst lige så afgørende i nuværende sammenhæng er, at Parsons underdrejer betydningen af interessemodsætninger og konflikt i forbindelse med processer i social forandring.

Sandsynligvis vil Habermas' teoretiske overvejelser kunne benyttes i en belysning af flere dele af ovennævnte problemkompleks, fx vedrørende strategiske og koordinerede handlinger og normative aspekter i ældres sociale integration. En hindring herfor er dog, at hans teoretiske overvejelser bygger på et stærkt deterministisk grundlag, hvor "aktører" (eksempelvis ældre) ikke tildeles reel

identitet eller betydning uden for "livsverdenen". I hans teori er aktørerne (i løbet af det moderne samfunds udfoldelse) efterhånden blevet underlagt styringsmekanismer i en (selvregulerende) systemverden. En interesse i ældre som handlende "aktører" i forhold til samfundets institutioner og disses "agenter" virker fjernt fra Habermas' begrebmæssige forståelse.

Tilbage er at gentage, at både Parsons, Giddens og Habermas har bidraget til sociologiske, teoretiske overvejelser om social integration. De har hver for sig deres tilgang til emnet, som de, ud fra egne teoretiske præmisser, muligvis kunne oversætte til belysning af konkrete problemstillinger inden for feltet ældres sociale integration. At især Lockwoods teori fremhæves, er i væsentlig grad bestemt af den type problemkompleks, som jeg har påpeget som relevant i forhold til ældres sociale integration.

Referencer

Bunnage, D. (1997)

Ældre og social integration, i: Zeuner, L. (red.): *Social Integration*. København: Socialforskningsinstituttet. 97:9

Eskelinen, L. (1991)

Arbejdets betydning for de ældre. København: AKF Forlaget.

Mortensen, N. (1995)

Mapping System Integration and Social Integration, i: Mortensen, N. (ed.): *Social Integration and Marginalization*. København: Samfundslitteratur.

Phillipson, C. & Walker, A. (eds.) (1986)

Ageing and Social Policy. Aldershot: Gower.

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1998

- 98:1** Holt, H.: En kortlægning af danske virksomheders sociale ansvar. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-583-3. Kr. 135,00.
- 98:2** Christensen, E.: Anbringelser af børn. En kvalitativ analyse af processen. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-584-1. Kr. 135,00.
- 98:3** Leisner, E. & Rosdahl, A.: Merbeskæftigelseskravet i den offentlige sektor. Interview på 14 institutioner. 1998. 66 s. ISBN 87-7487-586-8. Kr. 75,00.
- 98:4** Hansen, H.: Elements of Social Security. A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Germany, Great Britain, The Netherlands, Canada. 1998. 208 s. ISBN 87-7487-587-6.
- 98:5** Just Jeppesen, K. & Nielsen, A.: Etniske minoritetsbørn i Danmark - det første leveår. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. 1998. 188 s. ISBN 87-7487-588-4. Kr. 185,00.
- 98:6** Bonfils, I.S.: Puljefordelingen. Implementering af puljefordelingen i kommuner og amter. 1998. 160 s. ISBN 87-7487-589-2. Kr. 120,00
- 98:7** Andersen, D.: FRIT VALG af dagpasningsordning. Evaluering af forsøgsordningen. 1998. 148 s. ISBN 87-7487-590-6. Kr. 100,00.
- 98:8** Hussain, M.A. & Pico Geerdsen, L.: Erhvervene og de langtidsledige. Marginalisering og integration på arbejdsmarkedet. 1998. 84 s. ISBN 87-7487-591-4. Kr. 85,00.
- 98:9** Bach, H.B., Aggergaard Larsen, J. & Rosdahl, A.: Langtidsledige i tre kommuner. Hovedresultater fra en spørgeskemaundersøgelse og kvalitative interview blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. 1998. 56 s. ISBN 87-7487-592-2. Kr. 65,00.
- Bach, H.B.: En spørgeskemaundersøgelse blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. Dokumentation I til Langtidsledige i tre kommuner (98:9) 1998. 108 s. ISBN 87-7487-593-0. Kr. 100,00. Forhandles kun af Socialforskningsinstituttet.
- Aggergaard Larsen, J.: En kvalitativ undersøgelse blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. Dokumentation II til Langtidsledige i tre kommuner (98:9) 1998. 126 s. ISBN 87-7487-594-9. Kr. 125,00. Forhandles kun af Socialforskningsinstituttet.

- 98:10** Hussain, M.A.: Marginalisering i regioner 1990 og 1994. 1998. 131 s. ISBN 87-7487-595-7. Kr. 125,00.
- 98:11** Anker, N.: Eleverne, virksomhederne og de nyudlærte. Private virksomheders beskæftigelse af elever og praktikvirksomhedernes betydning for nyudlærtes chancer på arbejdsmarkedet. 1998. 343 s. Udgivet af Handelshøjskolen i København, ph.d.-serie 7.98. ISBN 87-593-8091-8.
- 98:12** Andersen, D. & Bach, H.B.: Virksomhedernes brug af løntilskud – og langtidslediges senere jobsituation. 1998. 114 s. ISBN 87-7487-598-1. Kr. 95,00.
- 98:13** Larsen, M. & Langager, K.: Arbejdsmarkedsreformen og arbejdsmarkedet. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen III. 1998. 219 s. ISBN 87-7487-600-7. Kr. 190,00.
- 98:14** Friis, H. & Petersen, K.: Socialforskningsinstituttets forhistorie og første år. Udgivet i anledning af 40-året for Socialforskningsinstituttets oprettelse. 1998. 45 s. ISBN 87-7487-601-5.
- 98:15** Hestbæk, A-D.: Tvangsanbringelser i Norden. En komparativ beskrivelse af de nordiske landes lovgivning. 1998. 264 s. ISBN 87-7487-602-3. Kr. 180,00.
- 98:16** Villadsen, K., Gruber, T. & Bengtsson, S.: Socialpolitiske strategier - på tværs af frivillige og offentlige institutioner. 1998. 180 s. ISBN 87-7487-603-1. Kr. 125,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet tema-nummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet.

Tema-nummer af Social Forskning:

Velfærd – for hvem? Oktober '98

En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@sfi.dk.